

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України

Роль галицьких дипломатів у державотворчій діяльності УНР
Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: Захотій Ганна Сергіївна
Студентка 6 курсу, групи 621
спеціальності історія та археологія
Керівник: к.і.н., доц. Яценюк Галина
Миколаївна

(кафедра історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича)

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 4

від «___» _____ р.

зав. кафедри _____ проф. _____

Чернівці – 2024

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	3
Вступ	4
Розділ I. Загальна характеристика процесу українського державотворення наприкінці 1918 – на початку 1919 р.	17
1.1. Початок політичної діяльності Директорії УНР: у пошуках шляху між соціалізмом і націоналізмом	17
1.2. Проголошення ЗУНР. Основні аспекти державного будівництва на західноукраїнських землях	24
1.3. Становлення відносин між УНР і ЗУНР. Укладення Акту злуки	32
Розділ II. Роль політичного проводу ЗУНР (ЗО УНР) у державотворчій діяльності УНР	41
2.1. Ключові постаті та основні напрями діяльності західноукраїнського представництва у складі Директорії УНР	41
2.2. Участь галицьких дипломатів в українських місіях до країн Антанти та США	48
2.3. Українське дипломатичне представництво під час Паризької мирної конференції (січень 1919 – січень 1920 р.)	56
2.4. Роль політичних діячів ЗУНР (ЗО УНР) у відстоюванні інтересів Української держави	64
Розділ III. Зовнішньополітична діяльність українських урядів в еміграції	68
3.1. Дипломатична діяльність екзильного уряду УНР у Тарнаві	68
3.2. Дипломатична активність еміграційного уряду ЗУНР протягом 1920–1923 рр.	78
Висновок	91
Список використаних джерел та літератури	94
Додатки	115

Перелік умовних скорочень

БНР – Білоруська Народна Республіка;
ДЦ УНР – Державний центр Української Народної Республіки;
ЗО УНР – Західна область Української Народної Республіки;
ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка;
ЗУТЛН – Західноукраїнське товариство Ліги Націй;
МВС – Міністерство внутрішніх справ;
МЗС – Міністерство закордонних справ;
РНМ – Рада Народних Міністрів;
РСФРР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка;
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
СТЛН – Союз товариств Ліги Націй;
УВРК – Український військовий революційний комітет;
УГА – Українська галицька армія;
УГК – Український Горожанський Комітет;
УГКЦ – Українська греко-католицька церква;
УНДП – Українська національно-демократична партія;
УНК – Український Народний Комітет;
УНР – Українська Народна Республіка;
УНС – Український Національний Союз;
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів;
УПСФ – Українська партія соціалістів-федералістів;
УПЦ – Українська православна церква
УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія;
УСРР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;
УЦВК – Український центральний військовий комітет;
УЦР – Українська Центральна Рада;
ЧСР – Чехословацька Республіка.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Міжнародний чинник завжди відігравав визначальну роль на всіх етапах державотворчого процесу в Україні. Чималу увагу у цьому контексті заслуговує діяльність дипломатичних представництв, які мають особливе значення у процесі становлення та розвитку держави. Фактично, дипломатичне представництво постає як невід’ємний атрибут будь-якої країни. Українська дипломатія пройшла тернистий шлях, який супроводжувався постійним вирішенням складних зовнішньополітичних завдань. Одним із найбільш динамічних періодів розвитку дипломатії в Україні став час Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Зокрема, нас цікавить історичне значення діяльності дипломатичного представництва ЗУНР у процесі державного будівництва і відстоюванні зовнішньополітичних інтересів УНР.

Дослідження конкретної тематики є суспільно значущим, оскільки вивчення досвіду роботи минулого покоління українських дипломатів є важливим для вироблення сучасного змісту зовнішньої політики нашої країни, а також для визначення місця та внеску України в європейський політичний процес. Наукова актуальність цього магістерського дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивчення та відсутністю узагальнюючих праць на конкретну тематику.

Мета магістерської роботи – на основі комплексу опублікованих документальних матеріалів та наукової літератури дослідити значення дипломатів у відстоюванні національних інтересів молодої Української держави, а також їхній загальний внесок у боротьбі за самостійність.

Серед основних **завдань** нашого дослідження можемо виокремити наступні:

- розкрити зміст та особливості державотворчого процесу на українських землях наприкінці 1918 – на початку 1919 р.;

- проаналізувати основні напрями зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР і ЗО УНР;
- висвітлити діяльність галицьких дипломатів у захисті української державності й національних інтересів УНР;
- дослідити основні аспекти дипломатичної діяльності українських національних урядів в еміграції, розкрити основні її здобутки та втрати.

Об’єкт дослідження – дипломати Директорії УНР та ЗУНР, основні напрями їхньої діяльності.

Предмет дослідження – специфіка діяльності дипломатичних представництв та надзвичайних місій УНР та ЗУНР у системі міжнародних відносин 1918–1923 років.

Хронологічними рамками дослідження є 1918–1923 рр. Нижню межу становить осінь 1918 р., коли виникла Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) та було відновлено Українську Народну Республіку (УНР) на чолі з Директорією. Верхня межа – 15 березня 1923 р., коли уряд ЗУНР в екзилі остаточно припинив своє існування.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію ЗУНР (ЗО УНР) та УНР, а також Закарпаття, Північну Буковину та Південну Бессарабію, які були анексовані Чехословаччиною і Румунією.

Методи дослідження. Методологічну основу нашого дослідження становлять насамперед загальнонаукові принципи історизму, об’єктивності, всебічності й науковості. У процесі написання магістерської роботи нами було використано комплекс загальнонаукових (методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, моделювання), емпіричних (спостереження, контент-аналіз, експеримент) та теоретичних (системний, історичний, порівняльний, діалектичний) методів.

Наприклад, за допомогою історичного методу нам вдалося дослідити процес формування й розвитку державотворчих процесів на території Директорії УНР та ЗУНР, а також прослідкувати хронологічну послідовність подій для того, щоб виявити внутрішні та зовнішні зв’язки, певні суперечності

та закономірності цих процесів. Діалектичний метод дав змогу нам теоретично обґрунтувати об'єкт нашого дослідження, тоді як порівняльний метод допоміг зіставити виявлені нами історичні факти із іншими, притаманними попереднім історичним періодам. Системний метод застосовувався нами при розгляді складних систем та вивченні взаємозв'язку між їхніми компонентами.

Історіографічний огляд. В цілому, період Української національно-демократичної революції 1917–1923 рр. постає як один із найбільш дискусійних у вітчизняній історіографії. Незважаючи на те, що історіографія цієї теми включає в себе величезний масив науково-історичних досліджень і мемуарно-аналітичних напрацювань, деякі аспекти цього етапу української історії висвітлено недостатньо всебічно та ґрунтовно, зокрема дипломатичну діяльність Директорії УНР та ЗУНР.

Застосовуючи проблемно-хронологічний принцип, ми можемо розділити історіографію нашого дослідження на такі групи: 1) свідчення відомих політичних діячів та дипломатичних представників часів Директорії УНР і ЗУНР; 2) напрацювання української діаспорної історіографії; 3) науковий доробок сучасної вітчизняної історіографії.

Першу групу історіографічної бази нашої роботи становлять мемуарно-аналітичні праці безпосередніх учасників подій та дипломатів українських національних урядів, зокрема М. Шаповала [28], І. Мазепи [23], К. Левицького [113], М. Лозинського [121–122], О. Шульгина [29], В. Панейка [143], О. Назарука [26], С. Томашівського [179], Л. Цегельського [27], С. Витвицького [42], І. Борщака [36–38] та ін. Їхній творчий доробок містить цінну інформацію стосовно особливостей державотворчого процесу, вироблення зовнішньополітичної орієнтації та дипломатичної діяльності українських урядів, структури, кадрового складу і функцій дипломатичного представництва. Водночас їхні напрацювання не позбавлені й недоліків, наприклад їм властиве висвітлення зовнішньої політики через призму ідеологічних поглядів, а також надмірне акцентування уваги на вадах своїх політичних опонентів. При цьому, варто наголосити, що у їхніх працях часто містяться важливі документальні

матеріали, які допомагають більш детально оглянути складні історичні процеси того часу й розкрити їхній вплив на діяльність українського дипломатичного представництва.

Найбільш змістовно та об'єктивно розкрито процес зародження й діяльність галицьких дипломатів у роботі М. Лозинського «Галичина в рр. 1918–1920». Цінність праці полягає у тому, що особисті думки автора підкріплюються документальними підтвердженнями, які не збереглися в сучасних українських архівах. М. Лозинський, неодноразово перебуваючи у складі дипломатичного представництва, був добре обізнаний із усіма аспектами проблеми ЗУНР (ЗО УНР) на міжнародній арені. Головну відповідальність за польську агресію та втрату незалежності ЗУНР М. Лозинський покладає на країни Антанти. Паралельно з цим, автор зазначає, що беззастережна орієнтація галицького керівництва на Відень восени 1918 р. призвела до погіршення ставлення до ЗУНР зі сторони антантівських країн [121].

Початки дипломатичної діяльності ЗУНР (ЗО УНР) на міжнародній арені, а також участь делегацій УНР та ЗУНР у діяльності Паризької мирної конференції висвітлювали та аналізували Л. Цегельський, М. Лозинський, К. Левицький, О. Назарук, С. Томашівський, які стали безпосередніми очевидцями та учасниками цих подій. Детальний опис діяльності українських дипломатів під час конференції подає також І. Борщак, зокрема у своїй праці «Як була організована Мiroва конференція 1919 року». Серед факторів, які призвели до зовнішньополітичного успіху Польщі, І. Борщак називає близькі відносини із Францією та її бажання створити сильну Польщу для боротьби з більшовиками. Водночас орієнтація ЗУНР на об'єднання з УНР, яка не сприймалася країнами Антанти, спричинила до вирішення проблеми Східної Галичини на користь поляків. І. Борщак, тим не менш, підкреслює, що діяльність галицьких дипломатів у роботі конференції призвела до того, що серед провідних лідерів країн Антанти й США не було єдності стосовно вирішення східногалицького питання [36–38].

Другу групу історіографічних матеріалів нашого дослідження становлять праці представників української діаспори та зарубіжних авторів. Серед істориків української діаспори вивченням державотворчої та дипломатичної діяльності Директорії УНР і ЗУНР займалися Т. Гунчак [3; 72], П. Мірчук [135], В. Трембіцький [180–181], М. Стахів [156–159], В. Кучабський [110], О. Марітчак [24; 128]. Дослідження цих авторів ґрунтуються на широкому фактологічному матеріалі, базуються часто на особистих спогадах та містять аналіз подій тогочасного періоду. До недоліків цих робіт можна причислити тенденційність оцінок зовнішньополітичної діяльності українських урядів та недостатню опору на документальні свідчення, оскільки доступ до архівів тривалий час був закритим.

Вагомий внесок у вивчення складного процесу формування зовнішньополітичної орієнтації Директорії УНР здійснив М. Стахів, який у своїй книзі «Україна в добу Директорії УНР» висвітлив діяльність й організацію її дипломатичних структур, хід переговорних процесів української делегації, а також участь українських місій під час Паризької мирної конференції. М. Стахів ґрунтовно висвітлив основні етапи розбудови відносин Директорії УНР з різними державами, наголошуючи при цьому на проблемі внутрішніх конфліктів українського політичного проводу стосовно питання зовнішньополітичного курсу та формування дипломатичних представництв [156–159].

Інший діаспорний дослідник Т. Гунчак у своїй праці «Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії» причиною зовнішньополітичних невдач Директорії називає боротьбу України на трьох фронтах, тобто війну проти більшовиків, білогвардійців та поляків. Міжнародне становище ЗУНР (ЗО УНР) висвітлювали у своїх статтях українські діаспорні дослідники О. Марітчак та В. Кучабський, зокрема останній намагався розкрити суть східногалицької проблеми під час Паризької мирної конференції та визначити роль українських дипломатів [3; 24; 72; 110; 128].

Дипломатичну діяльність урядів Директорії УНР та ЗУНР (ЗО УНР) детально вивчав також В. Трембіцький у своєму дослідженні «Українська консульська служба 1918–1924 рр.». Він не тільки теоретично узагальнив діяльність закордонних представництв УНР та ЗУНР, але й систематизував їх за рівнем міжнародного визнання та акредитації в складі дипломатичного корпусу певних країн. До того ж В. Трембіцький займався вивченням українсько-аргентинських взаємин та діяльності окремих українських дипломатів, насамперед О. Лотоцького [180–181].

Напрацювання сучасних українських істориків постають як третя група історіографічних матеріалів нашого дослідження. Починаючи із 90-х років минулого століття, з'явилася велика кількість наукових праць, присвячених різним аспектам діяльності Директорії УНР та ЗУНР. Перші спроби здійснити історіографічний огляд даної проблематики здійснили В. Солдатенко [149–150] та В. Верстюк [6–7], пізніше їхню роботу продовжив М. Стопчак [160–162; 203]. Варто підкреслити, що більшу увагу сучасні українські дослідники приділяють вивченню проблем державотворчої діяльності урядів УНР та ЗУНР, а також політичної історії періоду Української революції 1917–1923 років.

Загальні аспекти дипломатичної діяльності українських національних урядів розкривають у своїх дослідженнях Д. Веденєєв [41], П. Гай-Нижник [44–55], О. Павлюк [109; 139–142], О. Рубльов [146], В. Солдатенко [149–153] та В. Соловйова [154; 202]. Дипломатичну діяльність уряду Директорії УНР вивчають П. Гай-Нижник [50–55], О. Павлюк [109; 139], О. Бойко [33] та Т. Осташко [138], тоді як роль дипломатичного представництва ЗУНР (ЗО УНР) висвітлюють Б. Тищик [178], І. Дацків [73–92; 198], О. Мороз [136] та Л. Федунішин [186]. Окрім того, багато українських істориків досліджують зовнішньополітичну діяльність українських урядів УНР та ЗУНР в еміграції, зокрема Н. Литвин [118–119; 199], О. Малюта [127], О. Павлюк [139] та В. Яблонський [192–195; 206].

Найбільш змістовні і фундаментальні дослідження дипломатичної діяльності ЗУНР та окремих аспектів діяльності дипломатичних місій

Директорії УНР належать українському історику О. Павлюку. Зокрема, він проаналізував розбіжності зовнішньополітичного курсу політичних лідерів УНР та ЗУНР, а також доводив те, наскільки пагубний вплив мала неузгодженість закордонної політики обох урядів на подальший розвиток подій. О. Павлюк акцентує увагу на тому, що попри формальне ведення спільної зовнішньої політики урядами УНР та ЗО УНР, вони продовжували відстоювати власні регіональні інтереси. Наприклад, галицький політичний провід не міг остаточно визначитись із тим, чи відстоювати незалежність окремої Галицької республіки на міжнародній арені, чи ідентифікувати себе як частину УНР [120; 139–142].

Інший український дослідник В. Яблонський відзначає, що невизначеність зовнішньополітичної орієнтації Директорії УНР безпосередньо впливала на внутрішню єдність українського уряду. Постійні маневрування між країнами Антанти і більшовицькою росією спричинили до розмежування всередині українських політичних партії, а також визначали програму уряду та його особовий склад. В. Яблонський стверджує, що зовнішня політика Директорії УНР підпорядковувалася трьом завданням – здобути міжнародне визнання України, знайти надійних союзників та налагодити тісну співпрацю з ними, спрямовану проти зовнішніх та внутрішніх загроз. Історик зазначає, що 1919 рік для Директорії став періодом становлення зовнішньої політики, тоді як протягом наступного року провід УНР уже вдосконалював її з врахуванням власного досвіду та попередніх помилок [192–195; 206].

Ще один дослідник історії української дипломатії Д. Веденєєв, вивчаючи комплекс питань, пов'язаних із формуванням та розвитком дипломатичної служби національних урядів Директорії УНР та ЗУНР (ЗО УНР), розкрив особовий склад, структуру, напрямки діяльності та фінансування всіх інституцій міністерств закордонних справ, прослідкував особливості діяльності дипломатичних представництв УНР та ЗУНР (ЗО УНР) у залежності від зовнішньополітичної орієнтації країни та перспектив розвитку відносин з тією чи іншою державою. Окрім цього, Д. Веденєєв приділяв увагу дослідженню

українського військово-дипломатичного представництва, яке повинно було підтримувати постійні контакти з військовими колами провідних європейських країн, а також слідкувати за поточною військово-політичною ситуацією в Європі та світі. Також Д. Веденєєв намагався охарактеризувати вплив внутрішньополітичної ситуації в УНР та ЗУНР (ЗО УНР) на ефективність української дипломатії, визначити рівень фахової підготовки українських дипломатів та дослідити умови, в яких їм доводилося працювати [41].

У 2001 р. авторським колективом українських вчених на чолі зі В. Смолієм було підготовлено «Нариси з історії дипломатії України». У дослідженні відтворено увесь спектр діяльності українського дипломатичного представництва, зокрема періоду Української революції 1917–1921 рр. Автори О. Павлюк, В. Сідак, С. Кульчицький та М. Кірсенко у розділах колективної монографії «Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920 рр.)» та «Європейська дипломатія і Україна в міжвоєнний період (1921–1939)» дали ґрунтовну характеристику дипломатичній діяльності урядів Директорії УНР і ЗУНР. Дослідники наголошують на тому, що у зв'язку з внутрішньою нестабільністю і слабкістю українського національного руху на перший план вийшли такі чинники як міжнародне визнання та підтримка Української держави, на які, у свою чергу, впливало те, наскільки міцно утвердиться українська державність та наскільки згуртованим буде українське суспільство. Саме через внутрішню слабкість та нетривале існування українських національних урядів політичні кола західних держав не змогли повною мірою усвідомити роль та місце України в європейській політиці [120; 139].

Проблема вивчення міжнародної політики Директорії УНР та ЗО УНР займає не менш вагоме місце у сучасній вітчизняній історіографії і представлена працями наступних авторів: участь українських делегацій у роботі Паризької мирної конференції (І. Дацків [73; 90; 198], Р. Тимченко [171; 176], Г.-М. Тичка [177; 204]); діяльність миротворчих місій країн Антанти на території Східної Галичини (С. Борчук [35; 105], І. Коляда [105], Є. Лизень [35; 114–117]); вирішення східногалицької проблеми на міжнародних конференціях

(Т. Галицька-Дідух [57–62], О. Красівський [106; 155], Є. Лизень [117]); відносини урядів УНР та ЗУНР (ЗО УНР) з країнами Антанти та США (Л. Біліченко [32], Б. Гончар [66], Н. Городня [66–68; 197], І. Дацків [73–92; 198], Ю. Довган [94–95], О. Кучик [107–108], О. Макарчук [125], О. Терещенко [164]). Останнім часом з'явилися також роботи, присвячені відносинам українських урядів з Німеччиною (Н. Кривець [112–114]) та Ватиканом (Л. Гентош [64]). Окремо варто згадати дослідників, які вивчають державотворчий аспект діяльності урядів УНР та ЗУНР (ЗО УНР), до яких належать П. Гай-Нижник [44–55], І. Гошуляк [70], В. Верстюк [40], В. Єрмолаєв [97], М. Сеньків [148] та Р. Тимченко [165–176].

Поступово зростає інтерес українських істориків до вивчення діяльності українських дипломатів, зокрема й вихідців зі Східної Галичини. Дипломатичну та громадсько-політичну діяльність галицьких дипломатів у своїх розвідках розкрили: І. Бегей (Ю. Бачинський) [30], О. Бежук (О. Левицька-Басараб) [31], Н. Бортняк (С. Томашівський) [34], П. Гай-Нижник (В.-Л. Темницький) [43], Я. Гонський (А. Горбачевський) [65], І. Дацків (В. Панейко, Л. Цегельський) [75; 86], О. Жерноклеєв, І. Райківський (В.-Л. Темницький) [98], О. Зелена (О. Назарук) [100], О. Сем'яник (Л. Цегельський) [147; 201], О. Сухий (М. Лозинський) [163] та О. Швед (С. Витвицький) [190; 205].

На кінець, варто відзначити, що за роки незалежності України було захищено значну кількість дисертаційних робіт по досліджуваній нами тематиці. Так, висвітленню дипломатичної діяльності українських урядів присвятили свої дисертації І. Дацків (дипломатія УНР та ЗУНР (ЗО УНР)) [198], Н. Литвин (дипломатична діяльність уряду ЗУНР в екзилі) [199], В. Соловійова (зовнішня політика УНР і ЗУНР (ЗО УНР)) [202] та В. Яблонський (дипломатія уряду УНР в екзилі) [206]. Окремі аспекти теми нашого дослідження розглядали у своїх дисертаціях Н. Городня (політика країн Антанти й США щодо України) [197], М. Стопчак (діяльність Директорії УНР в історіографії) [203], Г.-М. Тичка (східногалицьке питання у політиці Франції)

[204], О. Швед (діяльність С. Витвицького) [205], М. Полич [200] та О. Сем'яник [201] (діяльність Л. Цегельського).

Аналіз основних джерел. Джерельну базу нашого магістерського дослідження можемо умовно поділити на три окремі групи: 1) опубліковані архівні матеріали та документи; 2) періодичні видання; 3) мемуарні праці (спогади очевидців). До першої категорії джерел відносимо збірники документів, перевагами яких є загальна доступність та тематична згрупованість, яка дає змогу прослідкувати процес формування та специфіку державотворчої та дипломатичної діяльності Директорії УНР та ЗУНР.

Велику наукову цінність для вивчення цієї проблематики становлять наступні збірники документів: «Літопис революції: матеріали і документи до історії української революції 1917–1923 рр.» (упор. О. Доценко, у 2-х т., Кн. 4–5, 1923–1924) [9–10], «Україна в ХХ ст. (1900–1939)» (упор. А. Слісаренко, 1997) [17], «Українська революція. Документи 1917–1921 рр.» (упор. Т. Гунчак, 1984) [3], «Збірник законів та постанов українського уряду щодо закордонних інституцій (упор. І. Храпко, 1919) [19], «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали» (упор. О. Карпенко, у 5-ти т., 2009; 2011; 2013) [12–14], «Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників» (упор. І. Гнатишин, О. Кучерук, О. Маврін, у 2-х т., 2008) [4–5], «Директорія, Рада Народних Міністрів УНР. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: документи та матеріали» (упор. В. Верстюк, у 2-х т., 2006) [6–7].

При написанні нашого дослідження використовувалися також опубліковані збірники архівних матеріалів, насамперед «Архів УНР. Міністерство закордонних справ.» (упор. В. Кавунник, 2016) [2] та «ЗУНР 1920–1930 років ХХ ст. в архівних документах (К., 2021) [11]. Цінними є також матеріали архівів опубліковані в електронний доступ відомим українським дослідником П. Гаєм-Нижником, які відображають державотворчу діяльність Директорії УНР та ЗУНР (ЗО УНР) у 1918–1921 рр. [8; 15].

Наступну категорію джерельних матеріалів становить періодична преса періоду Української революції, яку можна розділити на газети та видання журнального типу. Преса того часу містить нормативно-правові документи та постанови вищих органів влади українських урядів, висвітлює процес формування і діяльність дипломатичних відомств. Цінний матеріал про діяльність українських дипломатичних представництв за кордоном міститься у періодичних виданнях української діаспори – «Український історик», «Український скиталець», «Альманах УНС». Окрім цього, у нашому дослідженні використовувались матеріали сучасних періодичних видань та журналів, таких як «Галичина», «Політика і час», «Сучасність», «Розбудова держави», «Український історичний журнал», «Український історичний збірник», «Публікація архівних документів», «Гілея», «Україна дипломатична» та ін.

Окремо слід виділити альманах видавництва «Червона калина» («Україна на дипломатичному фронті», 1939), в якому розкривається дипломатична діяльність Директорії УНР та закордонних делегацій УНР й ЗУНР (ЗО УНР). У виданні було опубліковано численні спогади відомих політичних діячів УНР та ЗУНР, а також колишніх українських дипломатів. Так, на сторінках альманаху вміщено спогади та аналітичні статті І. Борщака («Антанта проти України», «Європа та відродження України», «Як була організована Мiroва Конференція 1919 року»), П. Карманського, Д. Левицького, О. Назарука, Б. Галайчука, К. Левицького, І. Юріїва та ін.

До останньої групи джерел належать спогади відомих громадсько-політичних діячів та дипломатів, насамперед О. Шульгина [29], Є. Лукасевича [123], П. Карманського [21], Є. Онацького [137], Л. Цегельського [27], Д. Левицького [22], І. Мазепи [23], О. Марітчака [24; 128], О. Мицюка [25], О. Назарука [26], М. Шаповала [28]. Наукова цінність цього типу джерел полягає у тому, що вони включають у себе значну кількість фактологічного матеріалу, який дає змогу детальніше відтворити історичні умови державного

будівництва, розкрити етапи становлення української дипломатії та проаналізувати структуру та функції дипломатичних представництв.

Важлива інформація міститься у праці «Україна в огні та бурі революції», автором якої є очільник уряду Директорії УНР І. Мазепа. Він брав активну участь у виробленні зовнішньополітичної стратегії Української держави та визначав основні напрямки діяльності українського дипломатичного представництва. У своїх спогадах І. Мазепа приділяв особливу увагу аналізу відносин між Директорією УНР та Польщею. Незважаючи на те, що автор висловлює багато суб'єктивних міркувань стосовно своїх політичних опонентів, його праця вміщує в собі цінні матеріали, тексти документів та спостереження, які допомагають краще зрозуміти та висвітлити тему нашого дослідження [23].

У процесі написання магістерської роботи нами також було проаналізовано спогади колишніх очільників дипломатичних місій УНР та ЗУНР (ЗО УНР). Зокрема, можна виокремити спогади Є. Лукасевича («Діяльність українського посольства у Швейцарії») та О. Шульгина («Початки діяльності міністерства закордонних справ України»), в яких висвітлюється широкомасштабна діяльність українського зовнішньополітичного представництва. Спроби УНР заручитися політичної підтримкою Ватикану та Італії розкриваються у мемуарних працях П. Карманського та Є. Онацького. Критичну оцінку діяльності українських делегацій під час роботи Паризької мирної конференції дає у своїх спогадах Л. Цегельський («Від легенди до правди»). Він наголошував на неузгодженості дій галицьких і наддніпрянських дипломатів та на подальшому розколі спільного українського представництва. В цілому, Л. Цегельський у своїй праці послідовно висловлював проантантівську позицію, а також розкрив маловідомі факти стосовно українсько-угорських відносин [21; 27; 29; 123; 137].

Структура роботи. Структуру магістерського дослідження становлять вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел

(206 найменувань), шість додатків на 121 сторінці. Загальний об'єм роботи становить 93 сторінки.

РОЗДІЛ І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НАПРИКІНЦІ 1918 – НА ПОЧАТКУ 1919 Р.

1.1. Початок політичної діяльності Директорії УНР: у пошуках шляху між соціалізмом і націоналізмом

Від самого початку свого існування режим П. Скоропадського зіткнувся із формуванням опозиційних сил. Основними політичними опонентами гетьманського режиму стали українські більшовики, підтримувані російськими, а також українські політичні партії соціалістичного спрямування. На противагу гетьманській владі соціалістами було засновано Український національний союз (УНС), очільники якого встановили тісні відносини із більшовиками. Лідери УНС діяли доволі обережно: офіційно вони ніколи не висловлювалися за збройний шлях скинення гетьманської влади. Тим часом, поразки держав Четверного союзу у Першій світовій війні, соціально-політичне напруження усередині Української Держави, а також прагнення порозумітися із різними політичними силами в Україні змусили П. Скоропадського розпочати з ними переговори [47; 55; 146].

Головною умовою подальших переговорів УНС визначив українізацію уряду, тобто залучення до його складу представників українських соціалістів. Очільники УНС запропонували П. Скоропадському ухвалити новий закон про тимчасовий устрій країни. Законопроект передбачав формування української держави на принципах парламентської демократії і перехід від гетьманської форми правління до президентської. Скоропадський відкинув проєкт закону, але все-таки погодився на певну українізацію уряду країни (соціалісти здобули шість міністерських посад). Проте, програш Німеччини у світовій війні стала причиною політичної кризи правлячого режиму в Україні. Така несприятлива зовнішньополітична ситуація підштовхнула гетьмана до активнішого пошуку як внутрішньої підтримки українських політичних сил, так й зовнішньої підтримки від країн Антанти [47; 54; 55].

Політична криза пожвавила діяльність опозиції, провідні лідери якої запропонували скликати Український національний конгрес. Після того, як П. Скоропадський відхилив цю пропозицію опозиція остаточно вирішила стати на шлях збройного протистояння. У жовтні 1918 р. відбулися збори очільників ліворадикальних партій: К. Мацієвич, А. Ніковський, С. Єфремов (УПСФ), В. Садовський, В. Винниченко (УСДРП), М. Шаповал (УПСР), Ф. Швець (Селянська спілка). Вони розглянули можливість збройного повстання проти режиму Скоропадського. За здійснення перевороту висловилися тільки В. Винниченко і М. Шаповал. Отже, збройне повстання готувалося не всією опозицією, а окремими особами, що без будь-якої згоди свого керівництва розпочали підготування перевороту насильницькими засобами. Для повалення чинного режиму лідери вітчизняного соціалізму (зокрема В. Винниченко і М. Шаповал) налагодили таємні відносини із російськими більшовиками, які надавали кошти й озброєння для організації повстання [47; 55; 151].

У ніч з 13 на 14 листопада 1918 р. відбулася таємна зустріч чотирнадцяти осіб, а саме: А. Макаренко, військовики В. Тютюнник, О. Осецький, М. Аркас та Є. Коновалець із декількома очільниками січового стрілецтва, окремі члени українських соціалістичних партій та лідери збройного повстання В. Винниченко та М. Шаповал. Саме у цю ніч було сформовано головний склад Директорії. Її головою було призначено В. Винниченка, а до складу увійшли С. Петлюра, А. Макаренко, О. Андрієвський, Ф. Швець. Директорія визначалася тільки як тимчасова владу і тільки до повалення гетьманського режиму, після чого її мала замінити представницький уряд [47; 54; 55].

Осередком повстання, за переконанням відомого українського історика П. Гая-Нижника, було обрано місто Біла Церква, де у ніч із 12 по 13 листопада прибули майже усі провідники повстання, безпосередніми учасниками якого стали розміщені у цьому населеному пункті Січові Стрільці. Це була добре організована та попередньо продумана акція (путч), метою якої стало не тільки повалення чинного ладу, переміна політичного (утвердження соціалістичної республіки) та соціально-економічного (скасування права на приватну

власність, націоналізація земельних угідь та промислових підприємств) спрямування розвитку держави, але й також приведення до влади чітко визначеного кола осіб – п'яти керівних представників Директорії. П. Гай-Нижник, виходячи з вищевказаних фактів, влучно характеризує повстання Директорії як успішну спробу державного перевороту, визначивши його як «державний (соціалістичний) переворот 14 листопада – 14 грудня 1918 року». Ідеологічним приводом до збройного виступу стала гетьманська Грамота про федерацію з росією, тоді як гаслом – боротьба за встановлення соціалістичної республіки проти режиму П. Скоропадського, який виступав як узурпатор влади в країні [46; 55; 156; 203].

Під натиском Січових Стрільців та загонів повстанців, які оточили українську столицю, 14 грудня 1918 року гетьман П. Скоропадський змушений був зректися влади. Таким чином, гетьманська Українська Держава припинила існування, а Українська Народна Республіка була відновлена на чолі з Директорією. Після повалення гетьманського режиму і проголошення УНР, діячі Директорії зосередили всю повноту влади у своїх руках. Згодом одноосібну владу здобув головний отаман С. Петлюра, що став безпосереднім очільником антигетьманського повстання. Фактично він став диктатором, що опирався на своє військове оточення. Уряд Директорії не провів загальнонародні вибори, не було поновлено владні структури часів Української Центральної Ради (УЦР) [46; 51; 55].

Становище нового керівництва України було доволі складним. Велика кількість повстанців, яка забезпечила переможну облогу Києва, розчинилася дуже швидко. Основну її частину становили селяни, які, скинувши гетьманський режим, прагнули якомога швидше повернутися додому для того щоб розділити земельні угіддя. Водночас Україна була оточена зовнішніми ворогами з усіх сторін. Погіршувало ситуацію також те, що як в українському суспільстві, так і в самому уряді Директорії не було внутрішньої єдності, не було вироблено чіткий курс внутрішньої та зовнішньої політики. Єдине, що на

початках об'єднувало уряд, стала боротьба проти гетьмана Скоропадського та його прибічників [47; 55].

Відразу після перемоги повстання, перед Директорією постало питання стосовно вибору нової моделі державного устрою, а також визначення того, на які прошарки населення варто опиратися та в чиїх інтересах здійснювати політичні, економічні і соціальні реформи. Стало очевидним, що єдиного погляду на вирішення цих питань серед українських політичних лідерів не було. 12–14 грудня 1918 р. у Вінниці відбулася Державна нарада, під час якої обговорювалася проблема подальшого вибору моделі державного устрою Української держави. Втім, більшість учасників зібрання на чолі з С. Петлюрою виступили проти концепції державного будівництва за радянським зразком. Натомість вони наголошували на прийнятті парламентської форми правління та побудову української державності в європейському руслі. Таким чином, були висунуті два головні варіанти подальшого державотворчого розвитку України – встановлення радянської форми управління або парламентської демократії [47; 51; 55; 152].

Результатом палких дискусій став політичний компроміс у формі т. зв. «трудового принципу», в основі якого – прагнення побудувати державу за радянським зразком (в її основі – трудові ради, владною верхівкою виступає Трудовий конгрес України) із деякими рисами західних демократій. У баченні українських урядовців система «трудових рад» мала стати національним різновидом моделі державного устрою, який би увібрав у себе кращі риси парламентської та радянської форм управління [47; 54; 55].

Управління країною, а також контроль над державним апаратом взяв на себе Український військовий революційний комітет (УВРК) на чолі з В. Чехівським. Директорія сформувала уряд за партійним та національним принципами призначення міністрів керівництвом своїх політичних партій та, відповідно, із їхньою відповідальністю за обраних міністрів. До першого складу уряду УНР увійшли: М. Шаповал, В. Чехівський, Д. Антонович, О. Мицюк, Б. Матюшенко, М. Білінський, І. Штефан, С. Остапенко, Б. Мартос, П. Холодний,

О. Осецький, С. Шелухін, Л. Михайлів, В. Мазуренко, І. Липа, П. Пилипчук, Д. Симонів, О. Назарук, І. Сніжко та ін [47; 50; 51; 55].

26 грудня 1918 р. була проголошена Декларація Директорії УНР, за якою передбачалося, що вищим органом влади мав стати Конгрес трудового народу України – революційне представництво трудящих мас. По суті, це мав бути своєрідний передпарламент. Також було відновлено режим 8-годинного робочого дня, встановлено колективні договори, визнано право на створення коаліцій та проведення страйків, а також всі права робітничих фабрично-заводських комітетів. Проте Декларація Директорії включала в себе чимало узагальнень та не встановила чітку структуру й компетенції українського уряду і, зрештою, не змогла виконувати роль правової основи його державотворчої діяльності [3; 47].

Отже, в основі формування нової системи управління перебував класовий «трудовий принцип», який передбачав відсторонення від влади в країні представників нетрудових груп населення. При цьому, селяни, робітники та «трудова інтелігенція» повинні були отримати усю повноту влади у країні. Фактично «трудовий принцип» розділив українське суспільство на два табори – «трудовий народ» і «експлуататорські класи». На думку В. Винниченка, одного з авторів згаданого принципу, ключова роль у системі «трудової демократії» має припасти на українське селянство. Другою верствою «трудового народу» проголошувалось робітництво, яке мало забезпечувати союз села із містами, в яких Директорія не мала широкої підтримки. Третьою складовою поняття «трудовий народ» є інтелігенція, проте не вся, а тільки її частина, яка підпадала під поняття «трудової інтелігенції», тобто така, яка в своїх політичних інтересах і симпатіях більшою мірою тяжіла до села (сільська і дрібна міська інтелігенція) [47; 55; 135].

Решта соціальних верств українського суспільства, що не входили до складу т. зв. «трудового народу», проголошувались неспроможними й шкідливими для усього механізму державного управління країною. Насамперед такими були визнані земельна і промислова буржуазія. Намагаючись створити в

Українській державі «безбуржуазну» державу і «безбуржуазне» суспільство, Директорія ніколи серйозно не вбачала у національній буржуазії своєї політичної бази. Іншою соціальною групою, яка визначалася ворогом «трудового народу» стало українське духовенство [47; 54; 55; 153].

Окрім цього, у Деклярації Директорії державний країни розглядався із обмежених демократичних позицій, оскільки його основним джерелом виступало не все українське населення, а тільки його частина, тобто дотримувалися основні демократичні принципи – право усіх громадян приймати участь у процесі формування державної влади і рівність всіх перед законом. Таким чином, незважаючи на присутність у Деклярації ознак європейського парламентаризму, водночас вона саме від нього намагалася відсторонитись [6–8; 47; 54; 55].

У той же час Директорія здійснювала оновлення різних структур державного управління. Наприклад, доволі важливою складовою організаційної діяльності Міністерства внутрішніх справ (МВС) Директорії стало перетворення державної варти часів Гетьманату у народну міліцію. Передбачалося також проведення наступних заходів: а) заміна МВС на Відділ внутрішніх справ при Директорії; б) реорганізація місцевих органів внутрішніх справ; в) створення нового карального апарату – створено Кіш охорони республіканського ладу, який поставав як збройне формування типу військово-польової жандармерії; г) залучення до охорони громадського порядку народної самооборони; д) посилення адміністративного тиску на робітництво, заборона зборів, з'їздів і конференцій робітничих профспілок [9–10].

1 січня 1919 р. Директорією було затверджено закон «Про державну мову в УНР», в якому зазначалося, що державною мовою є українська мова, що є обов'язковою для спілкування у війську, флоті й усіх урядових та громадських закладах та установах. 2 січня 1919 р. було ліквідовано Державний Сенат й відновлено колишній Генеральний Суд УНР («Найвищий суд УНР»). Процес ухвалення законів тоді виглядав наступним чином: початково законопроекти розроблялися представниками Ради комісарів, приймалися на її засіданнях, а

вже потім після схвалення Директорією опубліковувалися. 5 січня 1919 року було прийнято «Інструкцію для виборів на Конгрес трудового народу України», перше скликання якого було призначене на 22 січня 1919 року. До складу Конгресу було відібрано представників від селян, робітників і трудової інтелігенції. Склад Конгресу формувався за принципом територіального представництва [47; 50, С. 131–133].

Ухвалені Конгресом трудового народу закони обмежували права чималої частини українського населення, а також передбачали створення держави трудових рад, утверджували дискримінацію за соціальною ознакою. Конгрес узаконив владу Директорії і Ради народних міністрів, проте не здійснив конкретного розмежування повноважень між обома інституціями. Тим не менш, зазначені закони стали витворами української конституційно-правової думки, реалістично відобразили соціальні умови й правові погляди політичної верхівки УНР часів Директорії [47; 50].

Конгрес Трудового народу був чи не останньою масштабною спробою Директорії закласти теоретичний і юридичний фундамент процесу державного будівництва на території України. Проте ускладнення політичної обстановки не дозволило їй втілити в життя навіть ті заходи, які були започатковані Конгресом. Без змін залишилася також система державного управління країною. Натомість зберігався розподіл міністерств на департаменти й відділи, прийнятий ще за УЦР. Отже, можна впевнено сказати про те, що на конкретному етапі державного будівництва періоду Директорії УНР отримали перевагу тенденції до створення народоправної, по суті, соціалістичної держави, яка базувалася на класовому принципі [47; 50].

Таким чином, можемо зробити підсумок, що відстоюючи ідею самостійності та суверенності УНР, наддніпрянські політики були неодностайними у питаннях соціально-економічного напрямку розвитку держави. Одні вбачали у ній правову демократичну республіку, тоді як інші сповідували соціалістичні погляди. Втім, навіть такий підхід дав змогу досягти Директорії конкретних успіхів: він дозволив українським політикам перевірити

та уточнити власні позиції; хоч і на поверхневому рівні, але вдалося урівноважити внутрішню та зовнішню політику; було розроблено та прийнято Конституцію країни; Директорія УНР обрала курс на об'єднання із ЗУНР, що згодом переросло в Акт злуки, який став подією всеукраїнського значення. Варто підкреслити, що українському державотворчому процесові тоді сильно перешкоджала боротьба з внутрішніми (пробільшовицькими) силами, а також подальше вторгнення більшовицьких військ в Україну. Слід також зауважити, що уряд на чолі з В. Чехівським не зміг відіграти достатньо самостійну роль у державному житті країни, натомість він перебував у тіні Директорії, втілюючи її політичні та соціально-економічні погляди на розвиток державного будівництва в Україні.

1.2. Проголошення ЗУНР. Основні аспекти державного будівництва на західноукраїнських землях

У 1918 р. національне пробудження східногалицьких українців досягло свого апогею, що було тісно пов'язане із загальним революційним піднесенням, який охопив усю Східну Європу, включно з Австро-Угорщиною. Важливі державотворчі здобути українців Наддніпрянської України, зростання рівня національної самосвідомості у середовищі українських політичних кіл Східної Галичини, а також проголошені американським президентом В. Вільсоном «14 пунктів», визначальною тезою яких стало право націй на самовизначення, мотивували українців до рішучіших дій [50; 53].

Галицький політичний провід уже у кінці 1917 року, стикаючись із перешкодами зі сторони поляків й імперського центру, категорично заявляв у рамках віденського парламенту про необхідність створення української держави на території Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття. Водночас, зазначалося, що дана територія, будучи частиною невід'ємної спадщини усього українського народу, може як залишитися у складі Австро-Угорщини, так і об'єднатися з УНР. У перших числах жовтня 1918 року зі сторони Української парламентської репрезентації (К. Левицький, Є.

Петрушевич) виголошено декілька заяв з вимогою невідкладного створення української автономії [50; 53].

У кінці жовтня 1918 року в Австро-Угорщині розгорталися революційні події, у ході яких була повалена монархія. Після того, як Карл I звернувся із маніфестом «До моїх вірних австрійських народів», упродовж 18–19 жовтня 1918 року у Львові проходив з'їзд мужів довір'я. У ньому взяли участь представники всіх політичних партій від Галичини та Буковини, депутати галицького та буковинського сеймів, представники духовництва. На цьому ж з'їзді було створено Українську Національну Раду (УНРада) і проголошено українську державність. УНРада стала вищим законодавчим органом ЗУНР. До її складу увійшли: усі українські депутати від обох палат австрійського парламенту, крайових сеймів Галичини та Буковини, по три члени від кожної політичної партії. У роботі засідань УНРади брали участь також представники від українського студентства [44; 46; 50; 157–158].

Функції президії УНРади здійснювала президія Української парламентарної репрезентації при австрійському парламенті. 19 жовтня 1918 року УНРада схвалила постанову щодо створення Української Держави на етнографічних землях українців у складі Австро-Угорщини й запропонувала національним меншинам надіслати своїх представників до УНРади у співвідношенні до кількості населення. Президентом УНРади було обрано Євгена Петрушевича. УНРада вирішила проявити свою прихильність до ще існуючої монархії, звернувшись до австрійського керівництва із пропозицією ухвалити рішення про створення української державності. Рада сформувала три делегатури із повноваженнями вищої виконавчої влади – загальну (тимчасовий уряд), розташовану у Відні, галицьку у Львові та буковинську у Чернівцях [50, С. 196–197; 52, С. 329].

25 жовтня 1918 року віденська делегація офіційно сповістила про заснування УНРади та представила її державну програму очільнику австрійського уряду М. Гусареку, а також безрезультатно намагалася досягти законної передачі влади від австрійського уряду. 26 жовтня 1918 року Є.

Петрушевич від імені УНРади надіслав звернення до американського президента В. Вільсона, у якій повідомляв йому про створення Української Держави й просив надати підтримку у ході вирішення українського питання. Львівська делегація УНРади проводила заходи з метою встановлення української влади на території Східної Галичини. 29 жовтня 1918 року було започатковано Центральне бюро УНРади у Львові (очільник – Р. Перфецький) й Харчовий уряд (очільник – С. Федак). 30 жовтня 1918 року УНРада звернулася до українського населення Східної Галичини із закликом не підпорядковуватися розпорядженням Польської ліквідаційної комісії і визнала Легіон українських Січових Стрільців основою збройних сил новопроголошеної держави [50, С. 197; 52, С. 330].

Хоч утворення у жовтні 1918 року УНРади у Львові опиралося на маніфест від 16 жовтня 1918 року, втім це не означало фактичної зміни влади на території Східної Галичини й Північної Буковини. Попри всі зусилля віденської делегатури УНРади, навіть формального передання влади українцям у Східній Галичині не було здійснено. Наївно очікуючи вказівок із Відня, львівська делегація УНРади уконституювалася тільки 27 жовтня 1918 р. 31 жовтня делегація УНРади висунула перед австрійським намісником Галичини Г. Гуйном вимогу передачі влади в її розпорядження. Однак намісник відмовився це виконати, посилаючись на відсутність відповідного дозволу австрійського уряду. Провід львівської делегації УНРади, чекаючи на офіційну передачу влади українцям у Східній Галичині, утримувалось від силового захоплення влади у регіоні. Отже, фактично на території краю виникла ситуація двовладдя, коли сформовані державні органи місцевого самоврядування діяли одночасно з австрійською адміністрацією [46; 50].

Український центральний військовий комітет (УЦВК), який не довіряв австрійському керівництву та здійснював підготовку до створення власних військових формувань, не пропустив Польську ліквідаційну комісію до Львова. Згодом УЦВК розділив територію Східної Галичини на окремі військові округи, направив власних кур'єрів до всіх районів та військових частин,

назначив окружних військових комендантів. УЦВК (пізніше – Українська генеральна команда) у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. розпочав повстання на чолі з Д. Вітовським. Відразу ж після цього владу від австро-угорської адміністрації перебрала на себе УНРада. Новоутворена держава одразу ж зіткнулася із низкою проблем: створення власних владних структур, проведення важливих політичних та соціально-економічних реформ, прагнення поляків відновити своє панування у Східній Галичині, неприхильне ставлення країн Антанти, руйнування, що залишилися після війни [50, С. 199; 170].

УНРада, на відміну від Директорії УНР, не була соціалістично спрямованою. Більшу частину її складу (майже дві третини) становили націонал-демократи, радикали і соціал-демократи. За соціальним критерієм у західноукраїнському парламенті домінували представники середнього та заможного селянства, світської інтелігенції, а також духовництва. Національні меншини висловили відмову стосовно входження до складу УНРади, тому вона мала переважно український характер. Протягом 2–4 січня 1919 року було створено дев'ять комісій УНРади: закордонних справ, військова, земельна, технічної відбудови, законодавча, шкільна, фінансова, суспільної опіки, комунікацій (пізніше додалася також адміністративна комісія) [50, С. 212; 52, С. 332].

Першим розпорядженням нової влади стало видання 1 листопада 1918 р. двох звернень до населення (*Додатки А і Б*). Перша оповіщала про створення на українських землях Австро-Угорської імперії Української держави, визнання УНРади найвищою владою у краї, а також закликала населення до спокою. Відозва також сповістила населення про намір УНРади скликати Установчі збори на основі загального виборчого права. Друге звернення, яке було схожим на програмовий документ, проголошувала демократичні принципи нової держави (громадянську, національну і релігійну рівність) та репрезентацію національних меншин у роботі УНРади [17; 50; 53; 170].

Від самого початку свого існування УНРада прагнула залучити на свою сторону якнайбільшу кількість населення Східної Галичини. Діючи у

відповідності із демократичними принципами, вона хотіла досягти компромісу із національними меншинами. Проте ключова проблема полягала у тому, що подібні дії не відповідали реаліям того часу. УНРада не враховувала того, що поляки, наприклад, не змиряться із втратою контролю над східногалицькими землями. Зі своєї сторони, УЦВК надіслав своїх представників у всі населені пункти Східної Галичини із закликами до негайного захоплення влади. Усе це здійснювалося від імені УНРади, проте без згоди її президії та більшості членів уряду. Упродовж жовтня-листопада 1918 року за участі членів УНРади у більшій частині повітів Східної Галичини виникли повітові (у Стрию та Коломиї – окружні) УНРади [50; 52; 170].

9 листопада 1918 року під час засідання УНРади було вирішено надати країні офіційну назву – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). До складу республіки, крім Східної Галичини, входили Північна Буковина й Закарпаття, тобто території Австро-Угорщини, населені переважно українцями. Початково, ЗУНР займала приблизно 70 тис. км² із населенням 6 млн. (71% українців, 14% поляків, 13% євреїв, 2% угорців та румунів). За конфесійним складом розподіл був наступним: 62% – греко-католики, 18% – римо-католики, 13% – іудеї, 6% – православні. Більша частина населення проживала у селах і займалась сільським господарством. Однак згодом Північну Буковину зайняла Румунія, а Закарпаття спочатку ввійшло до складу Угорщини, а у січні-квітні 1919 року – до Чехословаччини. Отже, по суті, ЗУНР займала лише територію Східної Галичини й Західного Поділля із населенням 4 млн. (75% українців, 12% поляків, 11% євреїв, 2% – представників інших національностей) [50; 53; 170].

9 листопада 1918 р. УНРадою був сформований головний виконавчий та розпорядчий орган – Державний секретаріат (Рада державних секретарів), очолений К. Левицьким. До складу Державного секретаріату входило чотирнадцять міністерств: фінансів, внутрішніх справ, військових справ, земельних справ, зовнішніх справ, судових справ, суспільного здоров'я, торгівлі і промислу, освіти, шляхів, віросповідання, пошт і телеграфу, праці та

суспільної опіки, публічних робіт. Окрім цього, було створено окремий харчовий відділ, прирівняний до секретаріату [50; 52; 72].

10 листопада 1918 р. УНРада доручила Раді державних секретарів приступити до виконання необхідних заходів для об'єднання всіх українських земель у єдину державу. Згодом до складу УНРади були введені представники від війська та політичних партій, після чого УНРада прийняла конституційні основи новоутвореної держави, прийнявши закон «Про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» (*Додаток В*). Цей закон значною мірою посприяв формуванню правової системи ЗУНР. У 4-му артикулі закону утверджувалося верховенство та суверенітет народу у країні, який мали втілюватися через представницькі органи, обрані на підставі загального виборчого права. Виборче право надавалося всім громадянам, незалежно від статі чи національної приналежності. Найвищим державним органом влади було визнано Установчі збори ЗУНР, у той час як до їхнього скликання повнота законодавчої влади мала належати УНРаді, а виконавчої – Державному секретаріату. В якості герба ЗУНР було прийнято золотого лева на блакитному фоні, обернутого на правий бік, тоді як прапором став синьо-жовтий стяг. Отже, «Тимчасовий закон», що, по суті, став конституцією ЗУНР, проголошував демократичні цінності, народовладдя та рівність всіх громадян, що є властивим для більшості сучасних європейських конституцій [12–16; 50; 103; 170].

Таким чином, УНРада стала головним законодавчим органом ЗУНР й очолювалася президентом Є. Петрушевичем. Переїнявши у своє розпорядження ключові державні установи краю, українці почали формувати систему виконавчої влади на національній основі. Не встановлюючи принципово нові управлінські структури, вони відновили діяльність попередніх виконавчих органів. Так, 16 листопада 1918 р. був прийнятий закон «Про тимчасову адміністрацію областей ЗУНР», згідно з яким органи місцевого самоврядування на території ЗУНР підпорядковувалися Державному секретаріату у Львові. Даний документ продовжив чинність австрійських

законів, якщо вони не суперечили конституційним засадам ЗУНР [50, С. 204–205; 170].

4 січня 1919 року було створено Виділ УНРади (комітет) із десятих представників, очолюваний президентом, компетенції якого регулювалися окремим законом. До його повноважень належало призначення урядовців, керівників військових установ, помилювання, публікація законів тощо. Орган представляв державу на міжнародному рівні, визначав членів уряду і відправляв їх відставку, підписував та опубліковував законопроекти. Виділ повинен був функціонувати до часу обрання нового уряду. Рішення Виділу ухвалювалися більшістю голосів, вирішальним був голос президента [50, С. 213; 52, С. 347].

Окрім формування виконавчих органів влади, у повітових осередках ЗУНР протягом листопада-грудня 1918 року відбувалося також формування представницьких органів, тобто повітових УНРад. Спочатку вони виступали тільки як виконавчі і дорадчі органи влади для повітових комісарів. У різних частинах Східної Галичини створювались різні за організаційною формою повітові УНРади. У ході перетворення рад на регулярні органи місцевого самоврядування вони розширювались на багатопартійній основі із залученням до їх складу широких верств населення. Зрештою, повітові УНРади набули статусу органу місцевого самоврядування із вирішальним голосом у питаннях політико-адміністративного характеру. Повітовий комісар проголошувався носієм громадської та державної виконавчої влади на території повіту. До його компетенції входили: реалізація постанов УНРади й Державного секретаріату, затвердження міських і сільських комісарів, забезпечення охорони громадського порядку, вирішення міжнаціональних конфліктів [50; 170; 178].

Для забезпечення охорони громадського правопорядку було створено народну міліцію. У більшості випадків вона обиралася на зборах та поставала як звичайне угруповання, яке не завжди дотримувалося вказівок влади. Саме тому для забезпечення правового порядку на території Східної Галичини продовжувала діяти попередня австрійська жандармерія. Єдиною зміною, яку

внесли лідери ЗУНР, стало усунення всіх антиукраїнських елементів зі складу жандармерії з тією метою, щоб запобігти контрреволюційним діям. У подальшому, 6 листопада 1918 р., УНРада прийняла постанову про створення Корпусу української державної жандармерії, яку очолив головний комендант П. Індишевський (згодом – О. Красіцький) [53; 170].

21 листопада 1918 р. ухвалено законопроект «Про судівництво», який впровадив повітові, окружні та вищі суди ЗУНР, а також передбачав створення Найвищого Державного суду у м. Львів. За рішенням Державного секретаріату юстиції було створено дванадцять судових округів, які розділялися на 130 судових повітів. У судовій практиці було втілено принцип гласності, відтепер судові засідання мало проводитися українською мовою, а обвинувачуваний отримав право на захист, для чого було сформовано Палату адвокатів [71; 170].

Польсько-українське протистояння вимагало створення сильної, добре організованої армії, тому 13 листопада 1918 року згідно з розпорядженням Державного секретаріату військових справ було визначено організаційну структуру війська ЗУНР. Вона ґрунтувалася на територіальному принципі комплектування. Країну розділили на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станіслав, а також дванадцять військових округів. Кожну із них мав очолювати військовий комендант, який займався питаннями мобілізації, лікування поранених, боротьби із дезертирством й іншими деструктивними елементами у війську [71; 170].

Врегульовуючи внутрішні питання державного будівництва, уряд ЗУНР першочергове значення приділяв також зовнішній політиці. Вона зводилася до двох ключових напрямів: 1) налагодження відносин із Директорією УНР; 2) дипломатична діяльність, спрямована на міжнародне визнання ЗУНР, насамперед країнами Антанти. У взаємовідносинах із УНР головною метою стала підготовка до об'єднання, що розглядалося, по-перше, як реалізація прагнення українців до державної цілісності, а по-друге, як спосіб поєднати зусилля у протистоянні проти польських зазіхань на українські території [80–81; 100; 124; 129; 186].

Отже, УНРада в умовах протиборства із польською стороною за незначний проміжок часу ухвалила необхідні рішення стосовно організації державної й місцевої влади. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що у львівський період діяльності уряду ЗУНР галицьким політичним діячам вдалося визначити ключові засади української державності й започаткувати процес становлення власного війська. Це переконливо свідчить про високу освіченість галицьких політиків та їхню обізнаність із правовою системою провідних держав тогочасної Європи. Проте несприятлива зовнішньополітична обстановка, зокрема польсько-українська війна, суттєво перешкоджала державотворчому процесу галицьких українців.

1.3. Становлення відносин між УНР і ЗУНР. Укладення Акту злуки

Однією із важливих складових Української революції 1917–1921 рр. стала спроба створення незалежної соборної Української держави. Розвиток національно-визвольного руху, державотворчі зусилля українців Наддніпрянщини та Східної Галичини дали змогу проголосити об'єднання двох історично роз'єднаних частин українського народу в єдиний державний організм. Формування і розвиток відносин УНР–ЗУНР, ключовим моментом яких став Акт злуки 22 січня 1919 р., значною мірою визначалися політичними та світоглядними орієнтаціями, уявленнями стосовно стратегії і тактики тогочасного державного будівництва, персональними відносинами лідерів УНР та ЗУНР – С. Петлюри й Є. Петрушевича, а також особливостями розвитку двох українських республік [70; 165; 168; 172].

Неминуча поразка держав Четверного союзу у Першій світовій війні перемістила центр соборницьких прагнень від Наддніпрянщини до Східної Галичини. Як уже згадувалося раніше, 18 жовтня 1918 року розпочала свою діяльність у Львові УНРада на чолі із Є. Петрушевичем, що одержала у своє розпорядження керівництво національно-визвольним рухом на західноукраїнських територіях. Пізніше УНРада оголосила про те, що Східна Галичина, Закарпаття та Північна Буковина є невід'ємною частиною

Української держави. Проте восени 1918 р. галицький політичний провід на чолі з Є. Петрушевичем не дуже поспішав об'єднуватися із Наддніпрянською Україною. На це впливали нестійке становище П. Скоропадського, а також націленість Українського національного союзу на організацію повстання проти гетьманського режиму [45; 50; 172].

Швидкий розвиток подій значною мірою вплинув на розгортання відносин між обома частинами України. Нависла загроза зайняття поляками території Східної Галичини спонукала УНРаду та старшин УЦВК до того, щоб прийняти рішення щодо здійснення військового повстання. Листопадовий чин змобілізував та водночас об'єднав галицьких українців в єдину державницьку громаду. Українці Східної Галичини відразу ж заявили про свій намір створити національну державність та об'єднатися в єдину соборну державу з Гетьманатом [45; 50; 172].

Війна ЗУНР з Польщею поставила на порядок денний нагальну потребу у зброї та амуніції, що стало причиною зближення лідерів Української Держави та ЗУНР. Незважаючи на те, що перші контакти між обома сторонами відбулися ще до здобуття українцями влади у Східній Галичині, 28 жовтня 1918 року під час засідання львівської делегації УНРади було висунуто пропозицію проконсультуватись із міністром фінансів Української Держави наміри стосовно ймовірної емісії грошової одиниці. Наступного дня представник галицького політичного проводу О. Колесса повідомив П. Скоропадського щодо створення УНРади на українських землях Австро-Угорщини. Окрім цього, відомий політичний діяч Східної Галичини В. Панейко, перебуваючи у Києві, закликав місцевих офіцерів до служби у складі війська ЗУНР. П. Скоропадський, своєю чергою, наголосив на необхідності направлення делегації до Львова, яка мала би налагодити відносини із УНРадою. Відповідно, до Східної Галичини була надіслана дипломатична місія Гетьманату, очолена О. Саліковським, проте, на жаль, вона не змогла прибути до свого місця призначення [45; 172–173].

5 листопада 1918 р. УНРада направила до Києва двох своїх представників (О. Назарук, М. Шухевич) для того, щоб встановити офіційні контакти із гетьманським урядом, отримати від нього військову допомогу, а також остаточно визначитися стосовно об'єднання Української Держави та ЗУНР. 6 листопада 1918 року М. Шухевич і О. Назарук отримали аудієнцію у П. Скоропадського. Представники ЗУНР попросили в очільника Української Держави надати допомогу у протистоянні з поляками. Гетьманський уряд виділив із державної скарбниці графою надзвичайних видатків у допомогу галицьким українцям 6 млн. карбованців, 10 млн. австрійських крон, декілька вагонів зброї, одягу, взуття та цукру. Окрім цього, нелегально у розпорядження Української галицької армії (УГА) було передано летунську сотню. 17 листопада цього ж року до Львова прибула військова делегація Української Держави на чолі із І. Луценком для подальшого ознайомлення із станом матеріально-технічного забезпечення ЗУНР і для визначення розміру необхідної допомоги [45; 50; 172].

Втім, зважаючи на зміну зовнішньополітичної ситуації та посилення соціально-політичного протистояння усередині країни, уряд Української Держави не могло собі дозволити офіційне об'єднання зі Східною Галичиною. Згодом політичним лідерам ЗУНР стало відомо, що незабаром на території гетьманської України вибухне збройне повстання за участі Січових Стрільців і, відповідно, режим Скоропадського буде повалено. За такої обстановки, 9 листопада 1918 року у ході засідання УНРади було прийнято рішення надати державі офіційну назву – ЗУНР. УНРада також визначила чіткий напрям подальшого державного будівництва: здійснювати усі необхідні заходи для об'єднання усіх українських земель в єдину державу. Однак, про негайне об'єднання мова не йшла, оскільки політичне становище Наддніпрянської України залишалося ще не визначеним [25; 50].

10 листопада 1918 р. на засіданні УНРади представник від націонал-демократів Р. Перфецький висловив пропозицію дозволити Державному секретаріату проводити заходи по об'єднанню українських земель. Цю

пропозицію підтримав також очільник Державного секретаріату закордонних справ ЗУНР В. Панейко, тоді як Д. Вітовський підкреслив, що не варто зволікати з цим, оскільки українське населення Східної Галичини, зокрема селяни, робітники та військові висловлюють бажання до об'єднання з рештою України. Водночас були й ті, хто не сприймали таке рішення. Сумніви стосовно негайної злуки висловили О. Барвінський (державний секретар віросповідань) та Л. Цегельський (державний секретар внутрішніх справ). Останній наголошував на проросійській орієнтації гетьманського уряду, що, у свою чергу, могло становити загрозу існуванню галицької держави. Зрештою, УНРада погодилася із пропозицією Р. Перфецького і доручила Державному секретаріату провести відповідні заходи для об'єднання з Українською Державою [45; 63; 172].

Тим часом, 13 листопада 1918 р. у Наддніпрянській Україні було сформовано Директорію, яка очільники якого стали організаторами антигетьманського виступу Січових Стрільців, а згодом і повноцінного народного повстання. У цей час ситуація, в якій перебувала ЗУНР значно погіршилася. Під натиском поляків, УНРада та закордонне відомство ЗУНР були змушені перебратися із Львова до Тернополя, а пізніше – до Станиславова. Попри важке становище двох українських національних республік, їхні уряди продовжили справу об'єднання України [45; 50; 196].

У цілому, хоча галицькі лідери виражали недружнє ставлення до П. Скоропадського, проте одночасно побоювалися соціалістичного державного перевороту, організованого Директорією. Вони вважали, що будь-яка зміна влади призведе до захоплення Києва більшовицькими військами, і у такому випадку ЗУНР буде оточена зі всіх сторін ворогами. На активізацію об'єднавчих прагнень галицького уряду спонукало несприятливе розгортання польсько-української війни та необхідність в отриманні військової допомоги. Натомість Директорія більше цікавилася можливістю об'єднати обидві частини України для того, щоб підвищити власний авторитет серед населення [45; 172].

Усвідомлюючи те, що об'єднання українських республік могло втілюватися лише на фундаментальних правових принципах, Державних секретаріат ЗУНР розробив проєкт попередньої угоди й надіслав його для ознайомлення Директорії, яка тоді розміщувалася у Фастові, делегацію (Л. Цегельський, Д. Левицький). Водночас, наприкінці листопада 1918 року в Києві від імені УНРади О. Колесса виголосив офіційну промову гетьманові П. Скоропадському щодо створення самостійної та суверенної Української Держави на східногалицьких землях [22; 45; 50].

Після детального розгляду проєкту договору, Директорія та делегація ЗУНР уклали 1 грудня 1918 року передвступний договір у Фастові. Від імені Директорії цей договір підписали С. Петлюра (як головний отаман), О. Андрієвський, В. Винниченко, Ф. Швець, а від імені уряду ЗУНР – Д. Левицький і Л. Цегельський. Згідно із історичними умовами, соціальними та культурними відмінностями, за цією домовленістю передбачалося, що ЗУНР отримає територіальну автономію, характер якої мала визначити окрема спільна комісія. Ратифікувати її рішення було доручено компетентним законодавчим і виконавчим державним органам обох частин України [45; 50; 84; 166; 172].

Варто підкреслити, що на той час не всі українські політики схилилися до ідеї об'єднання. Зокрема, проти цього виступив український посол В. Липинський, який радив керівництву ЗУНР не давати свою згоду на негайне об'єднання, оскільки Директорія перебувала у непевному становищі, а країни Антанти прагнули відносити російську державу у старих кордонах. Отже, підписуючи передвступний договір у Фастові, представники УНРади не були впевнені у стійкості влади Директорії і насторожено ставилися до соціалістичних поглядів її керівництва. Уряд ЗУНР побоювався лівого радикалізму членів Директорії, а також анархії та безладдя, так як на території Наддніпрянщини діяли досить потужні угруповання отаманів, які не підпорядковувалися офіційній владі [45; 76; 172].

Політичний провід ЗУНР не поспішав юридично затверджувати Фастівську домовленість і вичікував сприятливої ситуації, коли українці повернуть контроль над Львовом та зможуть прибути усі представники УНРади, а не тільки та частина, що змогла перебратися до Тернополя. Питання об'єднання УНР та ЗУНР обговорювалося під час урядових засідань упродовж 8–9 грудня 1918 р. із представником від УНР Г. Сидоренком та 22–23 грудня за участі Л. Бачинського. У ході останнього зібрання було прийнято рішення надіслати до Києва делегацію для втілення злуки. Тим часом, зовнішньополітична ситуація на українських територіях у кінці 1918 року ставала все більш критичнішою. Між Директорією УНР та більшовицькою росією тривало кровопролитне протистояння, тоді як військові ЗУНР не витримували під натиском польської армії. Протистояння із переважаючими опонентами, а також соборницькі прагнення українців підштовхували галицький уряд поживавити свою політику щодо об'єднання з УНР [172; 174].

Питання об'єднання стало ключовим під час проведення чергового засідання УНРади, яке розпочалося 2 січня 1919 року. На засіданні обговорювалися різні аспекти фастівської угоди із Директорією, зокрема стосовно проведення зовнішньої політики, створення спільного війська та системи фінансів. Натомість відзначалося, що освіта, релігійні питання, місцева адміністрація та судочинство залишатимуться компетенцією галицького уряду. У процесі засідання виникла гостра дискусія стосовно подальшого об'єднання із Директорією УНР. Соціал-демократи далі відстоювали свою позицію про беззаперечне об'єднання українських земель. Л. Бачинський наполягав на необхідності тимчасового продовження дії місцевого законодавства та функціонування організованої військової і цивільної адміністрації. Д. Вітовський виступав проти скасування кордонів між УНР та ЗУНР до того часу, поки не буде підписано договір про товарообмін. Окремі питання постанови щодо ратифікації Фастівської угоди розглядалися на закритому засіданні зовнішньополітичної комісії ЗУНР. Однак через складну військово-політичну ситуацію, в якій перебувало керівництво УНР галицький уряд вирішив

дотримуватися визначеної лінії та не проголошувати негайної злуки. Така позиція уряду ЗУНР не стала несподіванкою, адже Наддніпрянську Україну поступово захоплювали більшовики, а жодне зі звернень Директорії до російського керівництва не давало бажаного результату [45; 172].

Варто підкреслити, що наддніпрянські політики також пильно слідкували за розгортанням подій у Східній Галичині. У перші дні функціонування засідання УНРади Директорія надіслала телеграму із проханням пришвидшити затвердження Акту злуки. Проте серед членів Директорії не всі були зацікавлені у повноцінному об'єднанні УНР та ЗУНР, оскільки перша автоматично б вступила у війну проти Польщі тоді, коли військових ресурсів явно не вистачало на ведення боротьби на два фронти. Як можемо переконатися, станом на той час про єдину унітарну державу жодна зі сторін навіть не задумувалася. Водночас, завдяки об'єднанню Директорія надіялася здобути необхідну підтримку зі сторони ЗУНР на запланованому Трудовому конгресі. Згодом до Східної Галичини прибув міністр земельних справ УНР М. Шаповал, який наголосив на тому, що після об'єднання українських земель кожен ворог стане спільним, а у протистоянні ЗУНР із Польщею Директорія УНР надасть галичанам військову амуніцію та одяг. Для забезпечення участі галицького представництва у Трудовому конгресі Є. Коновалець здійснив поїздку до Станіслава [28; 45; 150; 169; 172].

12 січня 1919 р. відбулося засідання Ради Державних секретарів, під час якого розгорілася палка дискусія стосовно злуки УНР та ЗУНР. Л. Цегельський та М. Козаневич звертали увагу на те, що ратифікація УНРадою постанови щодо об'єднання може стати загрозою для суверенності ЗУНР. Водночас Д. Вітовський та С. Витвицький не погодилися із цією позицією. Під час засідання звучали також заклики не направляти своїх представників до Києва, а здійснити вибори до Трудового конгресу. Проте більша частина учасників засідання, під головуванням С. Голубовича, не підтримала такі пропозиції. 16 січня 1919 р. до української столиці було надіслано офіційне звернення керівництва ЗУНР до Директорії УНР про ратифікацію Фастівської угоди [42; 45; 50; 172].

21 січня 1919 року було проведено нараду Директорії УНР і Ради народних міністрів з представниками Східної Галичини, на якій було підтверджено всі акти соборності. По завершенні наради Рада народних міністрів постановила ухвалити злуку УНР та ЗУНР (*Додаток Г*). 22 січня 1919 р. на Софійській площі у Києві відбулася урочиста церемонія проголошення Акту злуки (*Додаток Д*). У присутності багатотисячного натовпу людей представник ЗУНР Л. Цегельський зачитував постанову УНРади від 3 січня 1919 р., тоді як священник П. Корсунський виголосив відповідний універсал Директорії, підписаний 22 січня всіма її представниками [40; 45; 50; 172; 191].

Наступного дня у Києві розпочав свою діяльність Конгрес трудового народу України. До складу Директорії ввійшли східногалицькі представники – Є. Петрушевич, О. Назарук, А. Крушельницький, О. Безпалко, Л. Цегельський, В. Темницький, яких було призначено міністрами УНР. Після здійснення Акту злуки ЗУНР стала Західною областю УНР (ЗО УНР), тоді як попередній герб ЗУНР (золотий лев на блакитному фоні) було замінено на тризуб. Декларацію про об'єднання повинні були схвалити Установчі збори, які невдовзі мали скликати на території усієї України. До цього моменту у ЗО УНР продовжували діяти власні законодавчі та адміністративно-виконавчі органи влади – УНРада і Державний секретаріат. Також було узгоджено спільне військове керівництво, запроваджено єдину грошову валюту, сформовано окреме відомство, яке відповідало за справи ЗО УНР, визначено склад спільної дипломатичної місії на Паризьку мирну конференцію. Нарешті, 30 березня 1919 року було нотифіковано об'єднання делегацією соборної УНР послам всіх держав, акредитованих у Відні [45; 50; 97; 148; 189].

Однак, варто зазначити, що процес об'єднання ЗУНР та УНР у єдине державне утворення не було проведено повністю у зв'язку з низкою закономірних причин. Юридичний Акт злуки не означав фактичного злиття двох суб'єктів угоди в єдине державне утворення. Соборна УНР не змогла стати ані федеративною, ані унітарною державою. ЗУНР (ЗО УНР) зберегла за собою власні законодавчі та виконавчі органи влади з чітко визначеними

повноваженнями. Як УНР, так і ЗО УНР продовжували розпоряджатися своїми військами, хоч їхні дії координувалися спільним командуванням. Окрім цього, формально остаточне рішення про державне об'єднання мали ще затвердити всеукраїнські Установчі збори. На превеликий жаль, потрібно визнати, що Акт злуки, по суті, не був втілений у практичній площині [1; 45; 50; 172].

Таким чином, незважаючи на всі суперечності, можна стверджувати, що ухвалення Акту злуки стало, без сумніву, визначною подією, яка сприяла зростанню національної свідомості українців та їхній консолідації, ознаменувала кінець початкового етапу боротьби за соборність, а також створила умови для практичної розбудови української державності. Ідея об'єднання українських земель в одну державу мала глибоке історичне коріння і стала вираженням споконвічного бажання українського народу здобути незалежність. Акт злуки став кульмінаційним моментом Української революції 1917–1921 рр., втіленням волі українства до політичної і територіальної інтеграції, а також яскравим підтвердженням самоідентифікації українців та формування ними власної політичної нації.

РОЗДІЛ II.

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ПРОВОДУ ЗУНР (ЗО УНР) У ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УНР

2.1. Ключові постаті та основні напрями діяльності західноукраїнського представництва у складі Директорії УНР

Після об'єднання УНР та ЗУНР значна кількість галицьких дипломатів почала відстоювати загальноукраїнські інтереси уже у складі ЗО УНР, а деякі навіть ввійшли до складу дипломатичних місій УНР. Найбільш відомими дипломатами, вихідцями зі Східної Галичини, були Л. Цегельський, В. Панейко, В. Темницький, С. Витвицький та М. Лозинський. Не менший внесок у державотворчий процес Директорії УНР зробили й інші західноукраїнські політичні діячі, зокрема Ю. Бачинський, В. Сінгалеви́ч, Я. Олесницький, Д. Левицький, Є. Левицький, Є. Лукасевич, П. Карманський, О. Колесса, Д. Вітовський, П. Карманський, В. Кучабський та ін.

Лонгина Цегельського (1875–1950) можна розглядати як одного із найбільш професійних серед галицьких дипломатів, він був якісно підготовленим до роботи в сфері міжнародних відносин. У 1898 р. він здобув вищу освіту на правничому факультеті Львівського університету, отримавши спеціальність по міжнародному праву. Також Л. Цегельський здобув практичні навички у закордонному відомстві Австро-Угорщини, після чого упродовж року проходив практику у шведському посольстві. Пізніше він захистив докторат з міжнародного права [126; 200].

Велика заслуга Л. Цегельського полягає у його державотворчій діяльності, яка стосувалася передумов проголошення ЗУНР, коли він фактично став речником українського державотворення. У жовтні 1918 р. Л. Цегельський увійшов до складу УНРади та став активним ініціатором листопадового перевороту у Львові. У складі першого уряду ЗУНР він зайняв посаду державного секретаря внутрішніх справ. Проте вже у грудні 1918 р. за дорученням уряду він взяв участь у перемовинах із Директорією УНР та

підготовці Акту злуки. Окрім цього, Л. Цегельський був також автором, співавтором і редактором багатьох промов, відозв, маніфестів й офіційних документів [126; 144; 147; 200–201].

Очолюючи зовнішньополітичне відомство, Л. Цегельський здійснював практичні заходи стосовно «економізації» зовнішньої політики ЗУНР. Саме тоді вперше в українській історії міжнародних курс України починав будуватися з урахуванням економічних інтересів. У цілому, зовнішньополітичний курс, втілюваний Л. Цегельським, опирався на постанову УНРади від 10 листопада 1918 року, яка проголосила пріоритетним об'єднання усіх українських земель у єдину та неподільну державу [27; 75; 200–201].

Пізніше, згідно з підписаним делегацією ЗУНР і Директорією протоколом стосовно об'єднання двох республік, Л. Цегельський, займаючи посаду секретаря закордонних справ ЗУНР, автоматично здобув посаду заступника міністра закордонних справ УНР. Незважаючи на те, що ця посада була суто номінальною й Л. Цегельський так і не перебрався до Києва, він, будучи представником УНР, провів кілька закордонних відряджень. За його словами, формально він перебував на цій посаді від 23 січня по 13 лютого 1919 року, коли Директорія була вимушена покинути українську столицю. Тоді ж Л. Цегельському перепала чергова складна місія – переміщення галицької делегації із Києва, що йому без проблем вдалося виконати. Варто зауважити, що це стало його останнім офіційним дорученням від уряду Директорії. Крім цього, на Л. Цегельського, як заступника очільника зовнішньополітичного відомства УНР, поклали обов'язок закриття Міністерства закордонних справ [27; 75; 200–201].

Згодом Л. Цегельський зустрівся із С. Петлюрою та отримав від нього персональне доручення поїхати до Праги в якості «надзвичайного уповноваженого посла». Непросте завдання полягало у тому, щоби із посередницькою підтримкою президента ЧСР Т. Масарика і його найближчого оточення здобути прихильність країн Антанти, домовитись про купівлю зброї та боєприпасів. У лютому 1919 р. Л. Цегельський розпочав перемовини із Т.

Масариком, прем'єром ЧСР В. Тусаром та міністром оборони країни В. Клофачем. Завдяки їхній підтримці він провів зустріч із керівником французької військової місії генералом М. Пелле. Очевидно, що таким чином досягти зміни антантівської позиції було марною справою. Проте, як стверджує у своїх спогадах Л. Цегельський, французький військовик пообіцяв свою лояльність та підтримку під час мирної конференції у Парижі [75; 200–201].

29 січня 1919 року у ході проведення Паризької мирної конференції було сформовано спеціальну комісію щодо польських справ. Є. Петрушевич доручив вести переговори з комісією саме Л. Цегельському. Під час перемовин української сторони із місією Ж. Бартелемі у лютому 1919 р. Л. Цегельський став єдиним членом уряду, який висунув вимогу прийняти умови комісії Антанти. Дипломат вважав, що відмова уряду від цих умов позбавила їх єдиної можливості порозумітися з Антантою та домогтися визнання Української держави хоч із меншими територіями. Будучи незгідним із таким рішенням уряду, Л. Цегельський пішов у відставку. Л. Цегельський повернувся до своєї дипломатичної діяльності уже у березні 1920 року, коли був назначений послом ЗУНР у США. У 1922 році його було призначено головою дипломатичного представництва в Японії. Після рішення Ради послів Антанти 14 березня 1923 року передати Східну Галичину Польщі й розпуску уряду ЗУНР Л. Цегельський залишився проживати у Сполучених Штатах [27; 35; 75; 126; 154].

Ще однією важливою постаттю української дипломатії УНР та ЗУНР–ЗО УНР, діяльність якої була доволі суперечливою, став Василь Панейко (1883–1956). В уряді новоутвореної ЗУНР В. Панейко зайняв посаду державного секретаря закордонних справ. По призначенні на цю посаду він висунув ініціативу створити декілька посольств в європейських країнах, причому дипломатичні представництва у Будапешті та Відні були офіційно визнаними, користувалися усіма привілеями та мали дипломатичний імунітет. Займаючи посаду очільника зовнішньополітичного відомства, В. Панейко прагнув залучити у процес залагодження конфлікту із Польщею президента США В. Вільсона, що, без сумніву, було доцільним дипломатичним рішенням. В.

Панейко обрав для реалізації своєї дипломатичної стратегії посилення на проголошені В. Вільсоном принципи стосовно права націй на самовизначення. Очільник галицької дипломатії сподівався на те, що американське керівництво втрутиться у події і буде вдаватися до політичних заходів задля припинення польської агресії. У надісланій на ім'я В. Вільсона дипломатичній ноті В. Панейко рішучо протестував проти відвертої агресії Польщі та просив президента США про підтримку у припиненні польсько-української війни і, відповідно, запропонував йому виступити арбітром у ході врегулювання польсько-українських відносин. Водночас В. Панейко намагався залучити лобістські можливості української діаспори [86; 96; 126].

У січні 1919 р. В. Панейко вирушив на Паризьку мирну конференцію в якості заступника голови делегації УНР Г. Сидоренка, проте фактично він був керівником делегації ЗУНР, яка виразно демонструвала свою окремішність. Галицькі дипломати під головуванням В. Панейка разом із делегацією УНР сконцентрували свою увагу на представниках від Великобританії та Сполучених Штатів. У своєму листі до президента США від 13 березня 1919 року В. Панейко повідомив його про призупинення польсько-українських переговорів та упередженість Ж. Бартелемі стосовно українців, якого звинуватив у тому, що ці переговори зазнали невдачі. Державний секретар ЗО УНР наголосив на тому, що українці Східної Галичини приймуть лінію перемир'я, якщо вона буде відповідати Вільсоновим принципам, тобто проходитиме по польсько-українському етнічному кордону. В. Панейко одержав відповідь, в якій мовилося, що президент В. Вільсон детально розгляне все висловлене у телеграмі та до Східної Галичини буде направлено нову спеціальну комісію [86; 126].

В. Панейко міркував, що ЗУНР має більше можливостей для того, щоб здобути міжнародне визнання від західних країн, так як справа Східної Галичини була єдиною, стосовно якої під час мирної конференції велися офіційні перемовини із Директорією УНР. Саме В. Панейко домігся створення комісії Ж. Бартелемі й комісії Л. Боти стосовно вирішення польсько-

українського конфлікту. У травні 1919 р. В. Панейко разом з іншим галицьким делегатом С. Томашівським заснували окреме галицьке бюро без відома голови української делегації Г. Сидоренка. Коли ж їхня діяльність стала відомою решті членів української делегації, В. Панейко прямо заявив, що в галицькому питанні він «має право виступати сам та без делегації» [24; 86; 126].

Коли Найвища Рада Антанти передала справу вирішення проблеми Східної Галичини на розсуд підкомісії Ж. Камбона та доручила розробити відповідний статут для цієї території, В. Панейко і С. Томашівський, без погодження усіма членами делегації, надіслали негативну відповідь, у якій висловили відмову брати участь у роботі підкомісії. Переконавшись у тому, що західні країни не прагнуть справедливо вирішити українське питання, В. Панейко прийняв рішення знайти вихід із ситуації у порозумінні із російськими білогвардійцями. Поряд із представниками П. Скоропадського, він став засновником Українського національного комітету у Парижі, який визначив своєю головною метою відродження України у її етнографічних кордонах у федеративному союзі з росією. В. Панейко встановив контакт із російськими представниками на мирній конференції В. Маклаковим та С. Сазоновим й за їхнього сприяння прагнув здобути прихильність Сполучених Штатів. Втім, у кінці травня 1920 року В. Панейка було звільнено із посади очільника галицької делегації у Парижі. Після неуспіху справи досягнення міжнародного визнання ЗУНР та, зокрема, після підписання Ризького мирного договору (1921), В. Панейко поступово припинив свою політичну діяльність, перебрався до Франції, згодом до Сполучених Штатів, і зрештою – до Венесуели [86; 101; 126; 143].

Важливу дипломатичну діяльність здійснювали також галицькі політики, що працювали безпосередньо в уряді Директорії УНР. Серед них, у першу чергу, варто відзначити Володимира-Луку Темницького (1879–1938). У складі першого уряду Директорії В. Темницький зайняв посаду заступника міністра, а вже від квітня 1919 року він став міністром закордонних справ УНР. Під час Паризької мирної конференції основні зусилля В. Темницького та керованого

ним зовнішньополітичного відомства були сконцентровані на спробах порозумітися із країнами Антанти. Водночас, дедалі більше переконуючись у безуспішності курсу на міжнародне визнання УНР, В. Темницький почав схилитися до певного зміщення акцентів на вибудовування відносин з сусідніми країнами (Чехословаччиною, Польщею, Румунією) і новими державами, що утворилися у Балтійському регіоні та на Кавказі. Відповідне рішення за ініціативи В. Темницького було прийняте під час проведення Нарад послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні (18–22 червня 1919 року) та Карлсбаді (6–14 серпня 1919 року) [43; 98; 126].

Чималу роль у дипломатичній діяльності ЗУНР–ЗО УНР та Директорії УНР відіграв також Степан Витвицький (1884–1965). Від квітня 1919 р. він займав посаду державного секретаря закордонних справ ЗО УНР. Окрім цього, він став учасником переговорів із місіями Антанти у справі польсько-українського порозуміння. В умовах польсько-українського протистояння, перебравши у свої руки керівництво секретаріатом закордонних справ, С. Витвицький координував діалог між урядом ЗУНР, з однієї сторони, та іноземними країнами і міжнародними делегаціями та місіями – з іншої. Ключовим напрямом діяльності С. Витвицький вважав встановлення міцних відносин із Румунією й Чехословаччиною, а також пошук прийнятних форм співробітництва із окремими західноєвропейськими країнами [99; 126; 182–183; 190; 205].

Після втрати урядом ЗО УНР фактичного контролю над територією Східної Галичини завдання галицького дипломатичного представництва суттєво ускладнилися. С. Витвицький, який від червня 1919 року зайняв посаду уповноваженого у закордонних справах, хотів підтримувати дружні відносини із політичним проводом УНР. Однак, коли у листопаді 1919 р. командування УГА уклало угоду з денікінцями, які продовжували воювати проти УНР, відносини між двома українськими республіками сильно загострилися. Тоді ж С. Витвицького було призначено заступником очільника дипломатичної місії УНР під час перемовин із Польщею. Підписання Варшавського договору (1920)

між УНР та Польською Республікою стало причиною його рішучого протесту, після чого він вийшов зі складу місії. На початку серпня 1920 року С. Витвицького було назначено уповноваженим закордонних справ у складі екзильного уряду ЗУНР. У 1921–1923 рр. С. Витвицький став головою місії ЗУНР у Парижі та Лондоні [77–78; 91–92; 126; 149; 167; 190; 205].

Не менш талановитим галицьким дипломатом був також Михайло Лозинський (1880–1937). Він входив до складу УНРади, завідував справами зовнішньополітичного відомства новоствореної країни. У лютому 1919 р. М. Лозинський взяв участь у перемовинах із місією Ж. Бартелемі й підтримував позицію Л. Цегельського стосовно потреби схвалити пропозиції місії. Згодом він був присутній під час переговорів із місією Л. Боти, що запропонувала вигіднішу для українців лінію польсько-українського кордону. Після поразки національно-визвольних змагань М. Лозинський перебував в еміграції [99; 121–122; 126; 163].

Окрім розгляду діяльності вищезгаданих політичних діячів, варто також стисло згадати про інших вихідців зі Східної Галичини, які відстоювали дипломатичні інтереси Директорії УНР та ЗУНР–ЗО УНР, зокрема: Ю. Бачинський – голова дипломатичної місії УНР у Вашингтоні (1919–1921); В. Сінгалеви́ч – дипломатичний представник ЗО УНР у Відні (1919); Я. Олесницький – радник української дипломатичної місії у Великобританії, голова дипломатичного представництва УНР у Лондоні (1919–1921); Д. Левицький – посол УНР у Данії (1919–1921); Є. Левицький – посол УНР у Берліні (1919), голова дипломатичної місії у Празі (1920–1923); Є. Лукасевич – голова дипломатичної місії УНР у Швейцарії (1918–1919); В. Кучабський – секретар дипломатичної місії УНР у Швеції; А. Горбачевський – заступник голови надзвичайної дипломатичної місії УНР у Варшаві; П. Карманський – секретар дипломатичної місії УНР у Ватикані (1919); С. Старосольський – секретар дипломатичної місії УНР у Швейцарії (1919–1921); М. Рудницький – секретар дипломатичної місії УНР у Парижі (1919); О. Левицька-Басараб –

займалася веденням фінансових справ дипломатичного корпусу УНР у Швеції та Фінляндії (1918–1920) [30; 39; 65; 89; 93; 104; 123; 126; 164].

Таким чином, галицькі дипломати провели масштабну роботу в умовах дуже важкого міжнародного становища двох українських республік. Дипломатичні місії УНР та ЗУНР–ЗО УНР виконували свою діяльність у європейських столицях, відчуваючи недовіру й упередження зі сторони дипломатів окремих західних держав. Негативний вплив на діяльність дипломатів мав той фактор, що не було вироблено спільної зовнішньополітичної лінії, дипломати УНР та ЗО УНР часто діяли відособлено, що особливо проявилось під час роботи Паризької мирної конференції. Однак, вони, у міру своїх можливостей, доносили правдиву інформацію щодо ситуації в Україні до європейської публіки та політичного керівництва, відстоювали не тільки східногалицькі інтереси, але й загальноукраїнські.

2.2. Участь галицьких дипломатів в українських місіях до країн Антанти та США

Директорія прийшла до влади, не маючи чіткої зовнішньополітичної концепції. Міжпартійна боротьба негативно вплинула на формування зовнішньої політики УНР. Не існувало єдності у питанні стосовно пріоритетів зовнішньополітичного курсу. Праві партії опиратися на країни Антанти, тоді як ліві виступали за налагодження відносин із радянською росією. У Декларації Директорії українська влада заявила про свій нейтралітет та прагнення до мирного співіснування із народами усіх держав. Політика нейтралітету радше відображала невпевненість та неоднозначність зовнішньої політики Директорії, аніж відповідала реальним інтересам та можливостям України. В умовах завершення світової війни та нових геополітичних реалій зовнішня політика УНР могла орієнтуватися або на держави Антанти та США, або на радянську росію [79; 139; 160–162; 197].

Країни Антанти недооцінювали і не брали до уваги можливість використати український рух проти більшовиків. Антантівські політичні кола

розглядали режим Директорії як різновид більшовизму. Західні держави також уникали якихось зобов'язань стосовно майбутнього політичного устрою росії, особливо щодо визнання новосформованих національних урядів. Значну негативну роль у ході перших контактів Директорії УНР із країнами Антанти відіграв французький консул в Одесі Е. Енно. Він заперечував існування окремої української нації, пов'язуючи появу «українського питання» із німецькими та польськими інтригами. Єдиною реальною силою на території колишньої Російської імперії, на яку можна було покластися, Е. Енно вважав Добровольчу армію А. Денікіна. Таким чином, Е. Енно став для українського уряду головним речником країн Антанти в Україні, погляди якого репрезентували їхню офіційну позицію [33; 125; 139; 159; 197].

Відношення Антанти до Директорії УНР певною мірою перемінилося після висадження в Одесі французьких військ. Франція прагнула об'єднати усі антибільшовицькі сили, тому нетривалий час розглядала Директорію як потенційного союзника. Прибувши до Одесу, головнокомандувач військ Антанти на півдні росії д'Ансельм та очільник штабу французького корпусу А. Фрайденберг усунули Е. Енно й активізували переговорний процес із українцями, намагаючись сформувати військовий союз між Директорією і А. Денікіним для ведення спільної боротьби проти більшовиків [139; 197].

Наприкінці січня більшовики зайняли майже всю територію Лівобережної України та наблизилися до столиці. Поразки Директорії на полі бою посилили позиції правих сил, які орієнтувалися на країни Антанти. 29 січня 1919 р. до очільника Директорії В. Винниченка звернулася делегація від УПСФ, яка висунула вимогу невідкладно встановити дипломатичні відносини з представництвом Антанти та скористатися їхніми військами для ведення боротьби із більшовиками. Обрання політичним керівництвом УНР зовнішньополітичного курсу залежало від багатьох чинників, а саме: відмова більшовицької росії визнати уряд Директорії УНР як чинну владу на території України, катастрофічні воєнні поразки українського уряду, рішення Трудового конгресу, розкол серед українських партій [33, С. 39].

У січні-лютому 1919 р. в Одесі та Бірзулі відбулося декілька раундів перемовин між А. Фрайденбергом та українськими представниками: генералом О. Грековим (14-19 січня), О. Назаруком і С. Остапенком (24-25 січня) та А. Марголіним (лютий 1919 р.). Опираючись на силу свого десанту, французи уже висували ультимативні вимоги, зокрема домагалися відставки очільників Директорії В. Винниченка та С. Петлюри, а також голови РНМ УНР В. Чехівського, а також фактичного контролю французьких і денікінських офіцерів над армією УНР. Попри те, що Директорія погодилася на більшу частину вимог, досягнути угоди так і не вдалося. Переговори засвідчили, що французи у черговий раз виявилися неготовими визнати самостійність України, передавши цю справу на розсуд Паризької мирної конференції [66–68; 82; 139].

Зробивши пріоритетним зовнішньополітичний напрям, Директорія УНР 11 лютого 1919 р. обговорила питання подальших відносин із країнами Антанти на спеціальному засіданні під головуванням С. Петлюри. Результатом обговорень стало ухвалення наказу № 28, який оголошував про те, що війська Антанти прибули в Україну для того, щоб відновити порядок, порушений громадянською війною. 12 лютого 1919 р. очільник української делегації на Паризькій мирній конференції Г. Сидоренко повідомив представників західних країн про обрання Директорією УНР курсу на союз із країнами Антанти. Уряд УНР звернувся до країн Антанти й США із проханням політично його підтримати, тобто визнати самостійність та суверенність Української держави. Стараючись за будь-яку ціну досягти домовленості із Антантою та одержати від неї військову підтримку, 17 лютого 1919 р. Директорія та її уряд прийняли декларацію, в якій висловили свою подяку країнам Антанти за їхнє бажання підтримати Україну та взяти участь у боротьбі із більшовиками. Декларація включала також заклик надати допомогу українцям у відбудові власної державності [33, С. 40].

Незважаючи на усунення від керівництва УНР В. Винниченка та В. Чехівського, переговори із французьким командуванням не зрушилися з місця. Французи не здійснили жодної спроби піти на зустріч українській владі. 1

березня 1919 р. генерал д'Ансельм у листі до С. Остапенка висунув нові ганебні умови: відтепер Директорію мали покинути також С. Петлюра і О. Андрієвський. На наступний день уряд Директорії вирішив обговорити на своєму засіданні висунуті вимоги і, зрештою, вони були визнані як неприйнятні для України. Подальші поступки означали б фактичну самоліквідацію УНР. 4 березня 1919 р. очільник українського уряду С. Остапенко сповістив французького генерала д'Ансельма про те, що зміна особового складу Директорії може здійснюватися тільки на підставі українського законодавства [33; 74].

6 березня 1919 р. у Бірзулі відбулися чергові перемовини між уповноваженими Директорії УНР та французькими військовими. Сторони не досягли згоди стосовно усіх питань й перемовини були безрезультатними. Наслідком переговорного процесу стало повне фіаско зовнішньої політики Директорії, яка нарешті усвідомила, що французьке командування сприймало її тільки як ситуативного союзника у боротьбі проти більшовиків. По-перше, французьке командування не отримало від країн Антанти чітких вказівок стосовно України, по-друге, воно не мало у своєму розпорядженні достатніх військових сил і матеріальних ресурсів для надання вагомої підтримки українському уряду у протистоянні із більшовиками. До того ж, стратегічною лінією антантівських країн досі залишалося відновлення єдиної та неділимої росії [33, С. 40–41].

27 березня 1919 р. під час проведення Паризької мирної конференції країни Антанти прийняли остаточне рішення про виведення своїх військ із півдня України. Останні сподівання Директорії уберегти українську державність за сприяння іноземних військ були втрачені. 9 квітня 1919 р. Директорія ухвалила постанову про відставку уряду С. Остапенка, призначивши Б. Мартоса очільником РНМ і терміново сформувавши новий уряд. Через деякий час уряд Мартоса видав декларацію, у якій неоднозначно заявив про утвердження соціалістичної влади. Зовнішньополітичний та внутрішньополітичний курс УНР зазнали серйозних змін, зокрема

встановлювалося, що зовнішню військово-політичну загрозу для Директорії УНР становили і більшовицька росія, і Польща, яка підтримувалась країнами Антанти [18; 33].

Невдачу франко-українських переговорів зумовила також позиція денікінців. Без нормалізації відносин із білогвардійцями А. Денікіна УНР було важко розраховувати на прихильне до неї ставлення країн Антанти та США. У такій ситуації налагодження відносин можна було здійснити тільки через вдалий збройний захист своєї незалежності для того, щоби змусити своїх ворогів із нею рахуватися та погодитися на підписання взаємовигідних домовленостей. Поразки армії УНР від більшовиків знівельювали значення Директорії для країн Антанти як потенційного союзника у протистоянні з більшовиками. Після невдачі франко-українських перемовин український уряд почав надавати дедалі більшої уваги відносинам із Великобританією й Сполученими Штатами. 10 січня 1919 року РНМ УНР ухвалила законопроекти про направлення дипломатичних делегацій до США й Великобританії [112; 139].

2 січня 1919 року рішенням РНМ УНР сформовано українську дипломатичну місію до Великої Британії, яку очолив соціал-демократ М. Ткаченко. Проте уже 18 січня головою місії УНР у Великобританії став М. Стаховський, водночас було затверджено склад місії (М. Меленевський, С. Шафаренко). Члени місії передали міністру іноземних справ Великобританії лист із засудженням польської агресії на території Східної Галичини. У британській столиці українська делегація не удостоїлася жодної зустрічі ані із А. Бальфуром, ані із його заступниками. На позицію британців значною мірою впливали російські політичні кола, які відстоювали ідею відродження єдиної та неділимої росії [88; 139; 186].

Українські урядовці не втрачали надії привернути на свою сторону провідних британських політиків і фінансистів. Для того, щоб поширювати об'єктивну інформацію про національно-визвольний рух в Україні, уряд УНР направив до Великої Британії досвідченого дипломата А. Марголіна. Прибувши

до Лондона, він провів зустріч із міністром закордонних справ Великобританії. Наприкінці травня 1919 року українські дипломати провели зустріч із доповідачем щодо українського питання при британській розвідці Г. Ліпером та вручили йому вірчі грамоти УНР. Г. Ліпер належно оцінив рівень національної свідомості й соборницькі прагнення українців Східної Галичини і доволі скептично висловлювався стосовно соціалістичних експериментів уряду Мартоса. Обговорюючи можливість встановлення офіційних дипломатичних відносин Великобританії з УНР, він заявив, що серйозною перешкодою у цьому процесі виступлять російські політики [88, С. 189–190].

Майже протягом пів року українські дипломати даремно старалися змінити несприятливу для Директорії УНР ситуацію. Однак, і в подальшому британське керівництво продовжувало ігнорувати українських дипломатів. Тільки у липні 1919 р. радник представництва УНР зміг провести зустріч зі секретарем британського закордонного відомства Дж. Грегорі. У середині серпня 1919 року через погіршення стану здоров'я М. Стаховський передав діяльність дипломатичної місії у Великобританії під контроль галицького дипломата Я. Олесницького. Останній доклав чимало зусиль для того, щоб змінити негативний образ України в очах британського політичного керівництва, підприємців і фінансистів [88; 111].

На початку листопада 1919 року при дипломатичній делегації УНР у Великій Британії було організовано Комітет союзу Ліги народів, очолений Я. Олесницьким. Ключове завдання цієї інституції полягало у налагодженні співробітництва із Лігою Націй й британськими дипломатами, які входили до її складу, для того, щоб вирішити українське питання й втілити український суверенітет. Натомість, уже за головування А. Марголіна українською дипломатичною місією у Великобританії, її функціонування стало більш систематизованим. Проте британські політичні кола досі неоднозначно ставилися до ідеї створення незалежної Української держави. Більшість англійських дипломатів скептично відносилися до того, що українці спроможні побудувати власну державу та схилялися більше до переконання про те, що

швидше відродиться російська держава. Також вони переймалися за те, що у випадку здобуття Україною самостійності, росія втратить сполучення із Чорним морем і, відповідно, її регіональні позиції ослабнуть [88, С. 190–191].

10 січня 1919 року РНМ УНР прийняла постанову про створення дипломатичної місії до Сполучених Штатів. Втім, американський уряд дав дозвіл на в'їзд тільки голові та секретареві місії, при чому лише після тривалого зволікання. Дипломатичну місію до Сполучених Штатів очолив відомий галицький політичний діяч Ю. Бачинський. Відразу після прибуття до американської столиці Ю. Бачинський надіслав звернення до держсекретаря США Р. Лансінга, у якому сповістив про своє призначення й торкнувся питання визнання УНР американським керівництвом і налагодження торговельних відносин. У відповіді Р. Лангінг категорично заявив, що США не визнають ані незалежності України, ані жодного українського уряду. Американський уряд сприймав Україну як невід'ємну частину російської держави, тоді як український національний рух, на його думку, не мав жодного етнологічного або економічного підґрунтя [30; 32; 139].

У перші ж місяці після прибуття до Вашингтону дипломати УНР почали переговори із Американським відділенням Червоного Хреста, а також з іншими організаціями гуманітарного спрямування щодо надання фінансової підтримки українському війську. Також вони намагалися об'єднати роз'єднану українську діаспору, проводили пропагандистську діяльність на користь Української держави. Ключовим завданням Надзвичайної дипломатичної місії у США стало налагодження дипломатичних відносин із американським урядом, а також відстоювання українських інтересів у середовищі правлячих кіл Сполучених Штатів. Одним із важливих напрямків діяльності дипломатичної місії у Вашингтоні стало інформування українського уряду стосовно американської політики. 16 липня 1919 р. за наказом Директорії Ю. Бачинського на місці голови української місії у США було призначено Є. Левицького, ще одного вихідця із Східної Галичини. Проте фактично Ю. Бачинський продовжував виконувати свої обов'язки протягом усього 1919 року. Діяльність

дипломатичної місії тривала до 28 грудня 1921 року, коли закордонне відомство УНР сповістило очільника місії, що у зв'язку із фінансовими труднощами не має можливості підтримувати подальшу її діяльність, саме по цій причині невдовзі вона була ліквідована [32; 140–141].

Окремо варто згадати про розгортання українсько-італійських відносин, а також про процес репатріації українських військовополонених. 16 квітня 1919 р. Державний секретаріат військових справ ЗО УНР ухвалив рішення про направлення до Італії репатріаційної місії на чолі з І. Коссаком. 29 червня за пропозицією очільника МЗС УНР В. Темницького у Відні проведено нараду стосовно створення збройних формувань з українських військовополонених, які перебувають на італійській території. У нараді, окрім В. Темницького, взяли О. Бурачинський, В. Липинський, М. Василько, О. Севрюк, І. Коссак та К. Чайка. Результатом наради стало створення спільної дипломатичної місії на чолі з О. Севрюком, заступником якого призначено І. Коссака, а секретарем – В. Бандрівського. Місії доручалась опіка над українськими військовополоненими та, відповідно, формування із них військових частин. Перебування О. Севрюка в італійській столиці було нетривалим: протягом травня-червня та незначний проміжок часу упродовж вересня–листопада 1919 р. Єдиним важливим наслідком діяльності місії можна вважати переговори щодо скасування заборони італійським урядом вступати українським військовополоненим до війська УНР, а також позитивне вирішення цього питання військовим відомством Італії [137; 202].

Отже, можемо підсумувати, що одним із пріоритетних напрямків зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР стало налагодження відносин з країнами Антанти (Францією, Великобританією та Італією) і США. Головною метою дипломатичної діяльності визначалося здобуття міжнародного визнання Української держави та отримання військової допомоги проти російських більшовиків. Країни Антанти та США, у свою чергу, не сприймали Директорію УНР як надійного партнера та не визнавали української державності, зважали на український уряд тільки тоді, коли йому вдавалося здобувати короточасний

успіх на полі бою. Водночас варто підкреслити участь галицьких дипломатів та політичних діячів у переговорах та місіях УНР до країн Антанти й США, зокрема відзначимо дипломатичну діяльність О. Назарука (Франція), Я. Олесницького (Велика Британія), Ю. Бачинського, Є. Левицького (США), І. Коссака та В. Бандрівського (Італія).

2.3. Українське дипломатичне представництво під час Паризької мирної конференції (січень 1919 – січень 1920 р.)

Для забезпечення своїх інтересів на Паризькій мирній конференції ще наприкінці листопада 1918 р. Директорія УНР направила до Парижа колишнього міністра шляхів в уряді УЦР Г. Сидоренка. За місяць його було призначено головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію згідно із відповідним рішенням РНМ УНР від 29 грудня 1918 р. На початку квітня 1919 року було прийнято нову офіційну назву української делегації – «делегатія об'єднаної УНР на мировій конференції у Парижі». До складу цієї делегації увійшли Г. Сидоренко (очільник місії), В. Панейко (заступник голови місії), А. Петрушевич, Д. Ісаєвич, Б. Матюшенко, А. Галіп, О. Шульгин, А. Марголін, М. Кушнір, О. Севрюк, С. Шелухін, В. Тимошенко, С. Томашівський, П. Дідушок, І. Петрушевич, К. Білик, Дж. Гаміл та ін. Майже всі члени української делегації, за окремими винятками, не мали практичного дипломатичного досвіду, що сильно вплинуло на ефективність її діяльності [139; 142; 202].

Головне завдання місії полягало у інформуванні учасників конференції про актуальні події на території України, відстоювати її національні інтереси й досягти міжнародного визнання. Після прибуття на конференцію Г. Сидоренко відразу порушив питання про офіційне визнання УНР і української делегації в Парижі. Однак досить швидко стала очевидною фактична безнадійність позитивного вирішення «українського питання». Жодна із великих держав не підтримувала незалежність України та не бажала надавати їй допомогу. Франція втратила будь-який інтерес до УНР після того, як припинилися

франко-українські перемовини. Не виправдалися також сподівання українців на Великобританію і Сполучені Штати, попри дещо більшу зацікавленість делегацій цих країн до українських представників. Хоча коментар до «14 пунктів» В. Вільсона не заперечував можливості здобуття незалежності Україною, загалом уряд США підтримував концепцію федеративних зв'язків між новоутвореними країнами, залишаючи українцям мало надій на міжнародну або моральну підтримку зі сторони американського керівництва [36–38; 139].

Українська дипломатична місія прибула на саму конференцію без запрошення та офіційно не визнавалась. Лише один раз, 21 травня 1919 р., українське представництво (Г. Сидоренка, О. Шульгина, В. Панейка, Д. Вітовського і М. Лозинського) запросили на засідання конференції для того, щоб почути їхню позицію стосовно польсько-українського протистояння у Східній Галичині. Отже, дипломатична делегація УНР могла надіятися тільки на встановлення неофіційних відносин і закулісні розмови із представниками інших делегацій, схиляючи їх на свою сторону. У цьому напрямку українські дипломати провели досить масштабну роботу, регулярно контактуючи з американськими, британськими і французькими дипломатами [36–38, 139; 171; 176].

Окрім контактів із представниками провідних західних держав, члени української місії налагодили відносини з делегаціями інших невизнаних держав, що виникли на території колишньої Російської імперії (Азербайджан, Грузія, Білорусь, Латвія, Естонія, Литва). Українська делегація проводила активну пропагандистську діяльність: видавала брошури, зверталася до конференції із дипломатичними нотами і меморандумами, в яких обстоювала право Української держави на незалежність, висвітлювала боротьбу Директорії УНР проти більшовиків, а також польсько-українську війну на території Східної Галичини [139, С. 370–371].

Напередодні обговорення українського питання на конференції дипломати УНР та ЗО УНР не мали необхідних матеріалів, які б

підтверджували право України на державний суверенітет. Українська делегація була неготова відстоювати українські інтереси в умовах активної антиукраїнської агітації поляків та росіян. Тільки 25 лютого 1919 р. уряд УНР поспіхом підготував всю необхідну офіційну документацію. Діяльність місії ускладнювала також відсутність відповідних інструкцій від Міністерства закордонних справ. Інструкція була складена тільки 30 березня 1919 р., в якій зазначалося, що головними завданнями українських делегатів є наукове та політичне опрацювання доповідей і меморандумів стосовно усіх питань українського державотворення [4–5; 19; 202].

Незважаючи на всі зусилля українського представництва на Паризькій конференції, великі держави дивилися на «українське питання» виключно у контексті загальноросійських проблем. 22 січня 1919 року Рада конференції висловила заклик до усіх політичних урядів, що боролися за контроль над територіями колишньої Російської імперії, призупинити бойові дії та направити своїх представників на спеціальну конференцію на Принцевих островах, яку було заплановано провести 15 лютого 1919 р. Український уряд погоджувався із цією пропозицією за умови припинення бойових дій зі сторони радянської росії, про що Г. Сидоренко повідомив конференцію нотою від 10 лютого. Проте запропонований проєкт конференції так і не був втілений у життя [69; 139].

Будь-які надії на визнання незалежності УНР і української делегації під час мирної конференції у Парижі наštовхувалися на негативну відповідь країн Антанти та США. У червні 1919 р. міністр закордонних справ Франції С. Пішон доводив у своєму виступі перед французьким парламентом, що ніякої України не існує, вона є всього лише німецькою вигадкою, а тому політика Франції повинна зводитися до відбудови федеративної російської держави. Представники антантівських країн неодноразово схиляли українських делегатів до відмови від ідеї самостійності України та погодитися на федеративний союз із росією. 3 червня 1919 р. на неофіційній зустрічі із українськими представниками Т. Окуневським і А. Марголіним державний секретар США Р. Лансінг підкреслив ультимативну вимогу Вашингтона – визнання Директорією

верховного командування О. Колчака. Та ж сама вимога була висунута 30 червня, коли А. Марголіна і В. Панейка вперше та востаннє запросили на засідання американської делегації [90; 139].

Після того, як Німеччина підписала Версальський мир (28 червня 1919 р.) очільники країн Антанти та США покинули Париж, проте Найвища рада конференції, склад якої відтепер становили міністри закордонних справ та їхні заступники, продовжувала діяти. Від цього моменту діяльність дипломатичної місії УНР фактично зводилася до вирішення питання стосовно отримання військового майна Американської ліквідаційної комісії. У червня 1919 р. українська делегація уклала угоду, за якою УНР закупила у кредит частину американського військового майна на суму 8 млн. доларів (одяг, транспорт, ліки). Однак американці гальмували процес передачі закупленого українським урядом майна і, зрештою, незважаючи на протести української делегації, 16 січня 1920 р. Американська ліквідаційна комісія остаточно сповістила українську сторону щодо анулювання домовленості [139, С. 373].

Уряд Директорії УНР, розчарований результатами діяльності Г. Сидоренка на чолі української делегації в Парижі, у серпні 1919 р. призначив новим головою дипломатичної місії М. Тишкевича. Проте і йому не вдалося змінити ситуацію на краще та заручитися підтримкою західних країн. Зрештою, 26 грудня 1919 р. Надзвичайну дипломатичну місію УНР на Паризькій мирній конференції було відкликано [139; 177].

На відміну від загальноукраїнської справи, Паризька мирна конференція приділяла чимало уваги проблемі Східної Галичини, насамперед через польсько-українську війну. Уряд ЗО УНР мав великі сподівання на рішення мирної конференції. У складі Надзвичайної дипломатичної місії УНР на мирній конференції уряд ЗО УНР представляли В. Панейко і С. Томашівський, до яких згодом долучилися Д. Вітовський, М. Лозинський та О. Кульчицький [73; 139].

Вирішення східногалицької проблеми тісно перепліталось із проблемою відновлення Польської держави та включало в себе два основні аспекти: 1) припинення польсько-української війни; 2) визначення політичного статусу

Східної Галичини і встановлення польсько-українського кордону. Щодо першого аспекту, то всі великі держави виступали за припинення війни, адже вона суттєво послаблювала Польщу та применшувала цінність обох сторін як потенційних союзників у протистоянні з більшовиками. Проте у підходах до вирішення питання про статус Східної Галичини між Францією, Великобританією і Сполученими Штатами існували серйозні розбіжності, які галицькі лідери намагалися використати на свою користь [128; 139].

Франція вбачала необхідність вироблення загальноєвропейської системи колективної безпеки, що могла би стримувати Німеччину. Вагома роль у цій системі мала належати Польщі, яка виступала надійним союзником Франції. Створення такої Польщі передбачало її зміцнення за рахунок західноукраїнських земель, оволодіти якими прагнули поляки. Велика Британія тяжіла до підтримування балансу сил у Європі та прагнула обмежити надмірне посилення французького впливу і, відповідно, польського, саме тому у Лондоні розглядали можливі варіанти приєднання східногалицької території до України у складі федеративної росії чи Чехословаччини. Американська позиція у цьому питанні була неоднозначною. З однієї сторони, виходячи із права націй на самовизначення, проголошеного В. Вільсоном, вона наближалася до позиції Великої Британії. З іншої, бажання не допустити роздроблення Східної Європи і загальна симпатія В. Вільсона та Е. Гауза до Польщі робили США у «східногалицькому питанні» союзниками Франції. Принциповим у позиції західних держав було те, що варіант створення незалежної Західноукраїнської держави серйозно майже не розглядався [87; 94–95; 139; 204].

Для посередництва в укладенні польсько-українського перемир'я у лютому 1919 р. Найвища рада Паризької мирної конференції направила до Львова миротворчу місію на чолі із французьким генералом Ж. Бартелемі (*Додаток Е*). Уряд ЗО УНР не погодився на ультимативні вимоги місії, яка, на думку галицьких політиків, виражала очевидні симпатії до Польщі. Повернувшись до Парижа, Ж. Бартелемі та член місії від Сполучених Штатів Р. Лорд переклали всю відповідальність за продовження війни на українську

сторону. 19 березня 1919 р. країни Антанти та США направили командувачам польських та українських військ у Східній Галичині телеграми із пропозицією припинити бойові дії і вислати своїх представників до Парижа для подальших перемовин. Цього разу уряд ЗО УНР погодився та направив своїх делегатів М. Лозинського, Д. Вітовського та О. Кульчицького. Натомість поляки, які у середині березня досягли успіхів на фронті, проігнорували звернення конференції [105; 106; 115–116; 139].

2 квітня 1919 р. за пропозицією В. Вільсона мирна конференція надіслала ще одну телеграму із вимогою припинити бойові дії, цього разу уже безпосередньо до польського керівництва. Паралельно прийнято рішення щодо створення спеціальної комісії стосовно справи польсько-українського порозуміння, що почала свою діяльність 27 квітня та очолювалася південноафриканським генералом Л. Ботою. Розглянувши доповіді українських та польських представників, 12 травня 1919 року комісія Л. Боти опублікувала власний проєкт перемир'я. Він передбачав демаркаційну лінію, яка залишала Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн за українцями і була значно вигіднішою для них, ніж попередня пропозиція місії Ж. Бартелемі. Висловивши певні застереження, українська сторона погодилася на умови комісії, натомість поляки відмовилися їх приймати. За цілковитої підтримки Франції, 14 травня польські війська розпочали наступ на всьому фронті, подолали опір УГА і до кінця місяця зайняли більшу частину Східної Галичини [106; 114; 139].

Зрештою, 25 червня 1919 року Рада міністрів закордонних справ мирної конференції прийняла рішення дозволити польській армії зайняти територію Східної Галичини до річки Збруч та надала Польщі право на використання усіх своїх збройних формувань. Українських представників А. Марголіна та В. Панейка запросили взяти участь у засіданні американської делегації, де їм було повідомлено щодо рішення конференції. Поляки негайно скористалися цим і до середини липня 1919 р. зайняли всю Східну Галичину. Одночасно вирішення проблеми стосовно визначення політичного статусу Східної Галичини відкладалося на майбутнє. Польське керівництво отримало право тільки на

тимчасову окупацію краю, що залишало надію для продовження військової та дипломатичної боротьби українців [110; 139].

Східногалицька проблема займала своє місце у порядку денному мирної конференції і після підписання Версальського миру. 30 червня 1919 р. у складі комісії щодо польських справ сформовано окрему підкомісію, очолену генералом А. ле Рондом, яка мала розробити проєкт політичного статусу Східної Галичини. Українське представництво спочатку відмовилося приймати участь у процесі обговорення створення автономії на східногалицькій території у складі Польщі, розглядаючи ці землі як невід'ємну частину Української держави. Коли ж 21 серпня 1919 р. В. Панейко і С. Томашівський висунули власні пропозиції підкомісії, їм повідомили, що статус краю уже визначено і жодні зміни не будуть вноситися [110; 139].

21 листопада 1919 року було затверджено рішення Ліги Націй, згідно з яким Польща здобула мандат на утримання Східної Галичини протягом 25 років, після чого Варшава зобов'язувалася провести плебісцит. Проте це рішення так і не було реалізоване. Відразу після постанови Найвищої ради Паризької мирної конференції Варшава почала тиснути на уряди великих держав із вимогою її переглянути. Французи змогли переконати британського прем'єр-міністра скасувати попереднє рішення від 21 листопада. Таким чином, остаточне вирішення «східногалицького питання» знову відклали на майбутнє [110; 139].

Окремої уваги заслуговує також вирішення питання територіальної приналежності Закарпаття, Північної Буковини та Південної Бессарабії під час Паризької мирної конференції. У листопаді 1918 р. ці українські території були окуповані Угорщиною та Румунією. Країни Антанти дозволили Румунії анексувати всю територію Буковини разом із містом Чернівці й північними землями із переважаючим українським населенням. Наприкінці січня 1919 р. чехословацькі війська зайняли територію Закарпаття. У лютому того ж року учасники мирної конференції в Парижі затвердили цей факт, прийнявши рішення стосовно приєднання Закарпаття до Чехословаччини (ЧСР). При

цьому, чехословацьке керівництво висловило свою згоду взяти на себе зобов'язання передати Закарпаттю політичну й культурну автономію. Внаслідок поразки армії революційної Угорщини влітку 1919 р. усе Закарпаття опинилося повністю під контролем ЧСР [139, С. 378].

Делегація УНР на Паризькій мирній конференції протестувала проти приєднання Закарпатської України до ЧСР нотами від 5 березня, 9 травня та 5 липня 1919 р. Втім, не визнаючи цього акту формально, уряди УНР і ЗУНР були змушені погодитися з ним фактично. Остаточне рішення щодо приналежності території Буковини до Румунії й Закарпаття до Чехословаччини було затверджене у Сен-Жерменському договорі із Австрією (10 вересня 1919 року). Постанови Сен-Жерменського договору, які стосувалися Закарпаття, були закріплені також у Тріанонському договорі із Угорщиною (4 червня 1920 року). Також наприкінці жовтня 1920 року країни Антанти формально визнали, що територія Південної Бессарабії увійшла до складу Румунії [139, С. 379].

Отже, дипломатична діяльність була одним із ключових напрямів роботи українських політиків у контексті боротьби за самостійність і міжнародне визнання України. Об'єднана українська делегація, що прибула до французької столиці, була надто великою та недостатньо обізнаною із основними принципами міжнародної дипломатії. Відтак, зрештою почали виявлятися розбіжності у поглядах між галичанами та наддніпрянцями, що ґрунтувалися на відмінності зовнішньополітичних орієнтацій. Розкол делегації українців, неспроможність правильно подати українську проблему не дозволила досягти бажаного успіху – країни Антанти так і не визнали суверенітет УНР. Проте українці, попри всі свої недоліки, змогли спростувати деякі стереотипні уявлення лідерів західних країн та представити деякі питання, зокрема стосовно Східної Галичини, на найвищому світовому форумі.

2.4. Роль політичних діячів ЗУНР (ЗО УНР) у відстоюванні інтересів Української держави

Загалом, міжнародний контекст відіграв велику роль у формуванні політичної карти Центрально-Східної Європи після Першої світової війни. Вагоме значення міжнародний чинник мав і для України. На думку сучасних істориків, той факт, що Україні не вдалося здобути визнання та підтримку на міжнародній арені, був однією з головних причин поразки українського національного руху. Протистояння за незалежність країни проходило за дуже складних міжнародних обставин, що визначалися територіальними зазіханнями сусідніх країн і незацікавленістю, а інколи й неприхованою ворожістю до України зі сторони держав Антанти та США. Цілі останніх на сході континенту змінювалися у залежності від зміни ситуації на полі бою у ході Першої світової війни, а згодом у відповідності до розгортання подій на території колишньої Російської імперії й у східноєвропейському регіоні [139, С. 388].

Україна тоді виступала скоріше об'єктом, аніж суб'єктом міжнародної політики і стала заручником інтересів своїх сусідів та країн Антанти. По суті, жодна країна не визнала українську державність та не допомогла їй військовою або політичною підтримкою на міжнародній арені. Антанта дивилася на українські уряди тільки через призму загальної воєнно-політичної ситуації у регіоні. Окрім цього, країни Антанти насторожено і з недовірою ставилися до українського руху і його очільників, яким висували звинувачення щодо контактів із Німеччиною і пробільшовицьких симпатій. У цілому, сусідні держави (насамперед Польща, Угорщина, Румунія, Чехословаччина) хотіли скористатися слабкістю України для того, щоб задовольнити власні територіальні претензії ціною українських земель [56; 139].

Західні країни так і не змогли усвідомити роль самостійної України у контексті європейської геополітики, а українцям не вдалося правильно її окреслити та донести. Ні уряди іноземних країн, ні провідні українські політики не усвідомили кардинальних зрушень, що могли б відбутися у системі європейської колективної безпеки у випадку утвердження суверенності

України. У таких умовах, коли міжнародне товариство виявилося неготовим визнати право українського народу на національне самовизначення, його потрібно було виборювати власними військовими й дипломатичними силами. Українські політики не змогли показати свою життєздатність і спроможність бути серйозною потугою, на яку варто було зважати. Урядам УНР та ЗУНР–ЗО УНР не вдалося утвердитися при владі на тлі зовнішньої агресії та внутрішньої опозиції й утримувати контроль над українською територією. Зважаючи на внутрішню нестабільність національного руху українців, чимало залежало від міжнародного визнання й зовнішньої підтримки України. Із іншої сторони, все це зумовлювалося внутрішньою єдністю і встановленням української державності [139; 184].

Надолужити втрачене українська дипломатія намагалась уже в процесі боротьби за незалежність і міжнародне визнання. Українські уряди, зокрема керівництво ЗУНР–ЗО УНР, направили за кордон чимало дипломатичних представництв, а також окремі фінансово-економічні й військові місії. Значна увага приділялася міжнародно-інформаційній діяльності та апелюванню до тогочасних міжнародних форумів, було розбудовано власну зовнішньополітичну службу та дипломатичний корпус. Водночас міжнародній діяльності Директорії та уряду ЗУНР стояли на заваді нестача практичного досвіду та належної кількості кваліфікованих дипломатів, недоліки і прорахунки української дипломатії, розбіжності між галичанами та наддніпрянцями, партійні конфлікти й чвари та, як наслідок, неузгоджені кроки і суперечливі дії. Українські уряди нерідко зволікали із встановленням пріоритетів та не виробили конкретної концепції зовнішньої політики [41; 139].

Суперечності між наддніпрянським і західноукраїнським урядами значною мірою базувалися також на різниці зовнішньополітичних пріоритетів. Вагому роль у посиленні недовіри між очільниками УНР та ЗУНР відіграли таємні перемовини із Польщею та урядом Директорії. На відносини між керівництвом УНР і ЗУНР значною мірою впливали також міжнародні перспективи стосовно визнання української державності. У відповідності із

проголошеними пунктами В. Вільсона, народам колишньої Австро-Угорщини забезпечувалось право на самовизначення, тоді як росія визначалась як єдина й неподільна держава. Отже, ЗУНР за міжнародними принципами того часу мала більше можливостей для того, щоб її суверенітет визнала міжнародна спільнота [202, с. 308–309].

На початку Паризької мирної конференції українська делегація виступала єдиним фронтом, але з часом розділилась на два самостійні угруповання. Розкол у діяльності української делегації спричинили заступник очільника делегації від ЗО УНР В. Панейко, а також С. Томашівський. Поступово вони відділились від об'єднаної делегації УНР й створили окреме галицьке бюро, через яке подавали від свого імені ноти й інформаційні доповіді без дозволу офіційної української делегації [179; 202].

Порівняння наслідків зовнішньої політики обох республіканських урядів буде на користь ЗУНР–ЗО УНР, оскільки на початках саме її уряду вдалося досягти чималих успіхів. Зокрема, було сформовано зовнішньополітичний механізм та визначено ключові зовнішньополітичні пріоритети: злука із УНР; подолання міжнародної ізоляції та ворожнечі; налагодження відносин із сусідніми країнами (Чехословаччина, Угорщина й Румунія). У цей час ЗУНР отримала реальні симпатії від держав Антанти. Всі ці кроки в цілому показали те, що галицький політичний провід проводив більш ефективну зовнішню політику, аніж уряд Директорії [102; 202].

Таким чином, українці Східної Галичини та Наддніпрянщини демонстрували різний рівень державної, громадсько-політичної й правової свідомості, що сильно відобразилося на їх сприйнятті ролі владних інститутів. Ці суперечності призвели до того, що уже після Акту злуки зовнішньополітичні представництва ЗО УНР та Директорії УНР працювали окремо, часто діючи всупереч один одному і підриваючи тим самим саму ідею соборності України. В цілому, позитивним наслідком діяльності галицьких дипломатів стало винесення на найвищий міжнародний форум не лише східногалицької проблеми, але й українського питання загалом. Без сумніву можна

стверджувати, що західноукраїнські дипломати проявляли щире почуття національної єдності, патріотизму та самовідданості у справі захисту самостійності й суверенності своєї країни.

РОЗДІЛ III

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ В ЕМІГРАЦІЇ

3.1. Дипломатична діяльність екзильного уряду УНР у Тарнаві

На початку 1920-х рр. міжнародні умови для подальшої боротьби за відновлення української державності виявилися ще менш сприятливими. Європейські країни були виснажені за роки світової війни та розчаровані поразкою білого руху в росії. До того ж, економічна криза 1921–1922 рр. підштовхувала європейські держави до нормалізації відносин і розвитку торговельно-економічної співпраці із радянською росією. Водночас погіршилися франко-британські відносини у зв'язку з відмінністю поглядів на політику стосовно Німеччини, а також через різні підходи до вирішення кризи на Близькому Сході. Посилився ізоляціонізм у зовнішній політиці США, які відійшли від активного втручання в європейські справи. Як наслідок, країни-переможці були зацікавлені у збереженні стабільності в Європі. В таких умовах український рух розглядався як деструктивна сила, яка могла дестабілізувати ситуацію у східноєвропейському регіоні [109; 184].

Зазнавши поразки та ліквідувавши регулярний фронт боротьби із більшовиками, у листопаді 1920 року на польську територію були вимушені перебратися владні інститути і залишки війська УНР. Створений С. Петлюрою Державний центр УНР (ДЦ УНР) у екзилі розмістився у невеликому польському місті Тарнові. Так, почався «тарнівський період» діяльності УНР в еміграції. Втративши державну територію, Петлюра вирішив продовжувати боротьбу за відновлення суверенної Української держави. Сподівання покладалися на ймовірність нового збройного конфлікту між Заходом і радянською росією, а також на розгортання широкого антибільшовицького повстання на території України [109; 187].

Виникнення ДЦ УНР зумовлювалось необхідністю усунення іноземної окупації й відновлення незалежності України і, своєю чергою, доводило те, що

боротьба за українську державність продовжилась в умовах еміграції. Політики УНР вважали єдиним шляхом відродження Української держави падіння Радянського Союзу. Втіленню цих намірів мали сприяти події зовнішньої війни із іншими країнами або ж внутрішнє повстання неросійських народів. Передбачалось сформувати прихильне ставлення інших країн й народів до концепції відновлення суверенної України, установити контакти із українським населенням, яке проживало під польським, чехословацьким та румунським окупаційними режимами [127, С. 298–299].

Становище ДЦ УНР в екзилі погіршилося після укладення Ризького мирного договору між Польщею та РСФРР і УСРР, за яким польський уряд зобов'язався заборонити перебування на своїй території будь-яким антирадянським організаціям. Відтепер політика Польщі в «українському питанні» стала непослідовною та неоднозначною. З іншої сторони, Ю. Пілсудський досі відстоював ідею польсько-українського союзу, а сама Польща не спішила втілювати не вигідні для себе постанови Ризького договору. Варшава хотіла далі використовувати український уряд як інструмент тиску на радянську росію, а також як політичний аргумент в дипломатичному протистоянні за міжнародно-правове закріплення входження східногалицької території до складу Польської держави. З іншої сторони, вона значною мірою скоротила фінансову і політичну підтримку С. Петлюрі та екзильному уряду УНР. Таким чином, вимушений перебувати на польській території і залежний від волі поляків, ДЦ УНР в екзилі не мав іншої альтернативи, як продовжити співпрацювати із Варшавою. Від 1921 р. українська дипломатія увійшла у новий етап своєї історії, коли доводилося відстоювати інтереси фактично неіснуючої країни. Водночас відсутність достатнього фінансування стала причиною ліквідації значної частини українських дипломатичних представництв і зменшення загальної кількості дипломатів. Одне з найгостріших питань, яке постало перед екзильним урядом – забезпечити хоча б мінімальне фінансування державних інститутів [2; 109; 192–195; 206].

На перше місце вийшла дипломатична діяльність на міжнародній арені. Опинившись в еміграції, уряд УНР досі утримував дипломатичні місії і представництва у декількох країнах: Великобританії (Я. Олесницький), Франції (О. Шульгин), Італії (В. Мазуренко), США (Ю. Бачинський), Німеччині (Р. Смаль-Стоцький), Австрії (Г. Сидоренко), Румунії (К. Мацієвич), Чехословаччині (М. Славинський), Швейцарії (М. Василько), Бельгії і Нідерландах (А. Яковлів) та Туреччині (В. Мурський). Зважаючи на фінансові труднощі, всі ці дипломатичні установи були не багаточисельними: іноді вони складалися із двох-трьох представників. Як і раніше, дипломатична діяльність українського уряду в екзилі була націлена на досягнення міжнародного визнання УНР та пошуки сторонньої підтримки [109; 132–133; 138; 145].

Так як на необхідне фінансування зі сторони Польщі не можна було сподіватися, то С. Петлюра висунув основне завдання перед урядом – повернути Україні борги Німеччини, а також борги країн, які до 1918 року входили до складу Австро-Угорської монархії. Остаточні взаємні розрахунки показали, що німецький уряд заборгував суму у розмірі 444,7 млн. марок. Ця сума була нарахована німецьким урядом у Райхсбанк, який 3 лютого 1919 р. передав українському урядові 8,4 млн. марок. Проте у другій половині лютого німецький уряд наклав арешт на решту суми. Таке рішення обумовлювалося тим, що не зрозуміло, який уряд на той час був легітимним в Україні. Згодом було прийнято рішення не видавати грошей до тих пір, поки на українській території не буде встановлена чинна влада. Німеччині було вигідно, скориставшись несприятливою для екзильного уряду УНР політичною ситуацією, відмовитися сплачувати борги Україні. Водночас замороження українських активів у Німеччині стало великою послугою для російських більшовиків. Трохи краще виглядала справа із українськими грошима в Австрії. У 1919 р. уряд УНР зумів через свого фінансового агента отримати 122 млн. шилінгів, а у кінці 1920 р. – ще 28 млн [206, с. 151–153].

Вагоме місце у зовнішньополітичній діяльності екзильного уряду УНР займала також церковна діяльність як один із способів об'єднання українського

суспільства. Одночасно ДЦ УНР взяв на себе завдання надати допомогу українській церкві у справі її визнання зі сторони Вселенського патріархату. Для втілення цієї мети послом УНР у Туреччині було призначено одного із лідерів автокефального руху, провідного громадського діяча О. Лотоцького. Відразу після прибуття до турецької столиці, де розташовувалася резиденція Вселенського патріарха, О. Лотоцький почав встановлювати зв'язки із митрополитом Дорофеєм, щоб схилити його до визнання української автокефалії. Проте добитися бажаного результату протягом своєї діяльності, тобто до березня 1920 р., О. Лотоцькому так і не вдалося. Після того, як Всеукраїнський собор протягом 14–23 жовтня 1921 року у Києві проголосив автокефалію Української православної церкви (УПЦ), уряд УНР в екзилі продовжував дипломатичним способом відстоювати її інтереси перед Вселенським патріархатом. Втіленню цієї важливої політики стала на заваді проблема подальшого фінансування. Слідом за іншими, припинилася діяльність дипломатичного представництва в Туреччині, що означало припинення активного діалогу із Вселенським патріархом [48; 206].

Важливим об'єктом дипломатичної діяльності ДЦ УНР стали великі міжнародні форуми й організації. У першу чергу мова йде про Лігу Націй. Упродовж листопада-грудня 1920 року проходила перша сесія Генасамблеї Ліги Націй. Для того, щоб домогтися прийняття УНР до її складу, до Женеви прибула українська делегація у складі О. Шульгина, О. Коваленка та А. Марголіна. Українське представництво підготувало та поширило значну кількість нот і меморандумів до Генерального секретаря Ліги Націй Д. Е. Драммонда. У жовтні дійшло до розгляду української справи у п'ятому комітеті Ліги Націй, проте українську делегацію не було прийнято через те, що уряд УНР не мав фактичної влади на українською територією. Незважаючи на таке рішення, дипломатичні заходи українського уряду у Женеві тривали у подальшому: у Швейцарії майже постійно перебували українські представники, до керівництва Ліги Націй направлялися відповідні меморандуми та звернення.

У 1920 р. було засновано Українське товариство Ліги Націй, яке увійшло до Міжнародного союзу товариств Ліги Націй [29; 109; 184].

Навесні 1922 р. еміграційний уряд УНР намагався зацікавити «українським питанням» провідних лідерів західних країн під час проходження Генуезької конференції (10 квітня – 19 травня 1919 р.). На цю конференцію ДЦ УНР направив О. Шульгина, Р. Смаль-Стоцького та М. Василька. Враховуючи головне завдання, яке постало перед учасниками конференції, а саме пришвидшення розвитку порушених війною національних економік, політична проблематика змістилася на другий план. Базуючись на проміжних результатах Генуезької конференції, політичний провід ДЦ УНР вирішив переорієнтувати діяльність українських дипломатичних представництв. По суті мова йшла про «економізацію» української зовнішньої політики. Іншими словами, передбачалося налагодження якнайтісніших відносин із іноземними інвесторами або промисловими підприємцями, які мали заводи, розташовані на території України і які були націоналізовані більшовиками. Підсумки конференції засвідчили, що західні країни не були готовими визнати більшовицький уряд. Зусилля української дипломатії не пройшли даремно: із більшовиками не було укладено жодних конкретних домовленостей [29; 49; 109; 206].

У своїй зовнішньополітичній діяльності екзильний уряд УНР орієнтувався зазвичай на Великобританію й Францію, яким належало провідне місце у повоєнній системі міжнародних відносин. Українське керівництво сподівалося, що із поразкою білогвардійців Париж та Лондон почнуть звертати більше уваги на національні рухи, які могли розхитувати та послаблювати радянську владу. У березні 1921 р. очільником дипломатичної місії УНР до Франції було призначено О. Шульгина. На початку 1920-х рр. Франція, насамперед французькі військові, виявляла певний специфічний інтерес до «українського питання». Забезпечуючи прихильність Польщі, Румунії і Чехословаччини, Париж підтримував їхні претензії на українські території, а також їхню співпрацю з ДЦ УНР, доки останні мирилися із втратою західних

та південних українських територій. У свою чергу, український уряд намагався скористатися такими настроями Парижа, просуваючи концепцію створення Балтійсько-Чорноморського союзу під протекторатом Франції. Передбачалося, що незалежна Україна стане частиною такого союзу, проте Франція відкидала можливість повноцінної підтримки екзильного уряду УНР [109; 184].

Великобританія проявляла меншу активність у Центрально-Східній Європі та не виражала великого зацікавлення «українським питанням». Головним для Лондона стало збереження статус-кво в Європі, сформованого Версальською системою. На «українське питання» британські політики дивилися як на потенційний дестабілізуючий чинник, яким могла б скористатися Німеччина для досягнення своїх реваншистських намірів. Окрім цього, Великобританія була більш серйозно настроєна на налагодження дипломатичних відносин із Москвою, аніж Франція [109, с. 429; 206, с. 159].

У негативному ставленні США до існування самостійної України уряд УНР остаточно переконався ще у 1920 році. Напередодні та під час польсько-радянської війни Ю. Бачинський у Вашингтоні і М. Василько у Швейцарії витратили чимало зусиль для того, щоб переконати американців у доцільності допомоги уряду УНР. Однак старання українських дипломатів не дали бажаного результату. 10 серпня 1920 року Держдепартамент США висловив свою позицію стосовно польсько-радянської війни й майбутнього росії в спеціальній ноті. Основною тезою ноти стала заява щодо невизнання радянської влади і одночасно – неприйняття розподілу території росії [56; 109].

Незважаючи на ідеологічні розбіжності, США та країни колишньої Антанти надавали перевагу збереженню цілісності росії, а згодом СРСР як важливому чиннику у здержуванні Німеччини. Байдуже ставлення до українського руху також зумовлювалося нездатністю ДЦ УНР здійснювати контроль над власною територією. У цьому контексті важливою є доповідна записка голови відділу стосовно російських справ Державного департаменту США Ф. Коула, в якій він пояснював своєму керівництву, що визнання УНР небажане по трьох причинах: 1) через загальнополітичні міркування, які не

допускають визнання також Грузії, Азербайджану, Вірменії і Балтійських країн; 2) український рух від самого початку заохочувався та фінансувався Австро-Угорщиною та Німеччиною; 3) у зв'язку з поразками армії УНР та від'їзд до польської столиці український екзильний уряд не можна визначити навіть де-факто урядом [109; 184].

На початку 1920-х рр. зацікавлення українським рухом проявляли окремі політичні кола у країнах, які зазнали поразки у Першій світовій війні. Зокрема, німецьке керівництво підтримувало морально і матеріально гетьманський рух та виділило грошові кошти для гетьмана П. Скоропадського. Берлін виражав інтерес також до ДЦ УНР. Втім, відтепер «українське питання» не займало у німецькій політиці такого місця, як у 1918 р. Веймарська республіка хотіла вийти із міжнародної ізоляції й шукала порозуміння із радянською росією. Німеччина стала першою західною державою, що встановила дипломатичні та економічні відносини із більшовицькою росією, уклавши із нею Рапальський договір у квітні 1922 року. Зважаючи на повоєнне зближення РСФРР і Німеччини, насамперед через взаємне залагодження питання боргів і укладення нових торгівельних домовленостей, припинилася діяльність місії УНР у Берліні. Відповідно, посол УНР у Німеччині Р. Смаль-Стоцький був змушений покинути Веймарську республіку. Майно та будівлю посольства УНР німецька влада передала у власність УСРР. За схожим сценарієм розгорталися події і в Австрії. На початку 1922 р. у Відні посла від УСРР Ю. Коцюбинського було акредитовано, тоді як місія УНР в Австрії на чолі із Г. Сидоренком припинила свою діяльність [107–109; 120; 206].

Однією із найактивніших залишалася дипломатична місія УНР у Празі на чолі з М. Славинським, попри те, що чехословацький уряд не погоджувався на офіційне її визнання. Перебуваючи у дружніх відносинах із росією, в якій Прага вбачала противагу Німеччині, чехословацька влада відмовилася від політичної підтримки екзильного уряду УНР. Натомість Чехословаччина надавала українським емігрантам значну фінансову підтримку та створила відповідні умови для їхньої науково-освітньої й культурної діяльності. На території ЧСР

було засновано велику кількість українських громадських організацій, науково-просвітницьких та освітніх установ, зокрема Українська господарська академія в Подєбрадах, Музей визвольної боротьби України, Український громадський комітет на чолі з М. Шаповалом, Український вільний університет, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Празі та ін. На початку 1920-х рр. Прага перетворилася на своєрідний інтелектуальний і науковий центр української еміграції в Європі [109, с. 429–430].

Становище місії Славинського сильно погіршилося у 1921 році. ЧСР, маючи намір налагодити торгівельно-економічні відносини з радянським урядом, рахувалася з тим фактом, що більшовики утвердилися на території України. Навесні 1921 р. між Прагою та Харковом (УСРР) відбувся офіційний обмін торгівельними представництвами. Представник від радянської України М. Левицький був визнаний «поважним представником» УСРР у ЧСР. Дипломати радянської України виражали вороже ставлення до існування дипломатичних представництв УНР за кордоном, тому М. Левицький від самого початку перебування у Празі порушував питання стосовно заборони діяльності дипломатичної місії М. Славинського. Згідно із торгівельним договором між урядами ЧСР та УСРР, підписаного влітку 1922 р., чехословацький уряд зобов'язався не підтримувати сили, спрямовані проти радянської влади в Україні [109, с. 430].

Дипломатичні українські місії екзильного уряду УНР відігравали менш помітну роль. Найдовше (до 1923 р.) проіснувала місія УНР у Румунії на чолі з К. Мацієвичем. Проте вона не мала якогось вирішального впливу на вирішення «українського питання» так, як Румунія не мала вагомого впливу на міжнародну політику. Завдяки наполегливій діяльності українських дипломатів, аргентинський уряд у лютому 1921 року визнав незалежність України та виразив готовність налагодити дипломатичні відносини із урядом УНР. Втім, це стало одним з нечисельних успіхів української зовнішньої політики [206, с. 161].

Не справдилися також надії С. Петлюри на здійснення збройного повстання проти більшовиків та перемогу антирадянського руху на українській території. Певний інтерес до таких намірів висловлювали французькі військовики. Організаційну та матеріально-технічну підтримку обіцяли надати Варшава і Бухарест, тоді як польське та румунське військове керівництво допомагало українським спецслужбам проводити розвідувальні і диверсійні акції на території УСРР. Враховуючи напружені відносини із більшовицькою росією, невизнання нею румунської анексії Бессарабії, а також підтримку антипольських настроїв на території Східної Галичини, Польща і Румунія були зацікавлені у створенні буферної держави, якою мала б стати Україна. Їхня підтримка ДЦ УНР також пояснювалася прагненням нейтралізувати український національний рух та скористатися ним у здійсненні власних політичних цілей, у першу чергу, для зміцнення свого контролю над окупованими Східною Галичиною, Північною Буковиною та Південною Бессарабією. З іншої сторони, постійне уникання Польщею та Румунією загострення відносин із радянською росією зумовило їхню обережність стосовно підтримки екзильного уряду УНР [109, с. 431].

Незважаючи на відсутність серйозної підтримки, у листопаді 1921 р. малочисельні загони українських повстанців на чолі з Ю. Тютюнником увійшли на територію Волині та Поділля, розпочавши т. зв. Другий Зимовий похід. Збройна акція ДЦ УНР спричинила свого роду резонанс у західних політичних та громадських колах. Однак, усі провідні країни Заходу зайняли вичікувальну позицію. Не виправдалися надії лідерів ДЦ УНР також і на масове антибільшовицьке повстання на території України. Тотальне військово-ідеологічне домінування радянської влади, зміна курсу соціально-економічної політики влітку 1921 р., а також втома селянства від постійних війн у сукупності викликали апатію та байдужість українського суспільства до ідеї ведення подальшої боротьби. Несприятлива міжнародна ситуація та військова слабкість українських повстанських загонів призвели до їхньої жорстокої поразки і трагічного розстрілу радянськими військовими понад 350 повстанців

поблизу містечка Базар на Житомирщині. Така важка невдача завдала сильного удару по українському національно-визвольному русі та екзильному уряді УНР. Фактично, будь-які сподівання на міжнародне визнання України були остаточно втрачені [109, с. 431–432].

Безрезультатність діяльності української дипломатичної місії під час Генуезької конференції, поразка антибільшовицького повстання в Україні та внутрішні суперечності серед політиків ДЦ УНР призвели до суттєвого послаблення діяльності української дипломатії. Розчарований таким розвитком подій, екзильний уряд УНР почав поступово згортати діяльність своїх дипломатичних представництв і місій. Відповідні рішення були прийняті у листопаді 1921 р. та червні 1922 р. До таких дій підштовхнуло український уряд також загострення фінансових проблем, а також протидія зі сторони РСФРР та УСРР. Саме після прибуття до Берліна і Відня представників радянської України, дипломатичні місії ДЦ УНР були змушені припинити свою діяльність у цих містах. До кінця 1923 року, окрім дипломатичної місії у Парижі, решта представництв уряду УНР в екзилі було ліквідовано [109, с. 431; 206, с. 162].

Отже, західні країни, шукаючи шляхів торгівельно-економічного зближення із радянською росією, почали вбачати в українському повстанському русі перешкоду у налагодженні відносин із Москвою. Відсутність зовнішньої підтримки, нездатність відновити контроль над українською територією, поглиблення суперечностей між різними течіями української еміграції та загострення фінансових труднощів посилили кризу ДЦ УНР в екзилі. 1922 р. С. Петлюра покинув Тарнів і повернувся до Варшави, а наприкінці 1923 р. виїхав до Парижа для продовження дипломатичної боротьби на міжнародній арені. Більшість членів екзильного уряду на чолі з А. Лівицьким перебралася до Варшави, а решта опинилися у Празі. 1923 р. були розформовані українські військові табори на території Польщі, а «тарнівський період» екзильного уряду УНР завершився.

3.2. Дипломатична активність еміграційного уряду ЗУНР протягом 1920 – 1923 рр.

Від листопада 1919 року почався період еміграційної діяльності уряду ЗУНР і його зовнішньополітичного відомства. Перебравшись із України до австрійської столиці, лідер ЗУНР Є. Петрушевич створив новий екзильний уряд, членами якого стали відомі та авторитетні громадсько-політичні діячі та дипломати: О. Назарук, К. Левицький, Л. Петрушевич, Р. Перфецький, Я. Селезінка та ін. Закордонною політикою уряду ЗУНР в екзилі став завідувати відомий галицький дипломат С. Витвицький, а уже від лютого 1921 року його місце зайняв К. Левицький. Ключовим зовнішньополітичним напрямом уряду ЗУНР в еміграції стало протистояння дискримінаційним рішенням Ради мирної конференції у Парижі стосовно окупації Східної Галичини і прийнятого нею проєкту «Статуту для Східної Галичини», розробленого поляками. За цим проєктом, країни Антанти надавали Польщі мандат на володіння та створення адміністрації на території Східної Галичини, яка отримала автономію на термін протягом 25 років. Є. Петрушевич і його уряд досі надіялися на справедливе розв'язання східногалицької проблеми, тому під час переговорів із іноземними політиками та дипломатами президент ЗУНР виразив рішучий протест проти ухвалення «Статуту для Східної Галичини» й відходження країн Антанти від рішення за 25 червня 1919 р., яке передбачало, що через нетривалий перехідний період населення Східної Галичини отримає право на самовизначення [58–60; 113; 198].

Одночасно із переміною зовнішньополітичного курсу ЗУНР, змінився також сам зміст зовнішньої політики екзильного уряду. На противагу попередній ідеалістичності й наївності 1919 року, у 1920–1923 рр. зовнішня політика галицьких політиків стала більш прагматичною. Є. Петрушевич і його уряд розраховували уже не на справедливе рішення країн Антанти, а, по-перше, на розбіжності між головними політичними гравцями, та, по-друге, на зацікавленість великих держав галицькою нафтою. Еміграційний уряд ЗУНР утримував своїх дипломатичних представників у 11 державах Європи й

Амери́ки: Франція та Великобри́танія (С. Витви́цький), Іта́лія (О. Колесса, В. Бандри́вський), США (Л. Цегельський, Л. Мишуга), Німеччи́на (Є. Леви́цький, Я. Бі́берович), Австрі́я (В. Сінгале́вич), Угорщи́на (Я. Бі́берович), Чехослова́ччина (С. Смалі-Сто́цький, Є. Леви́цький), Югосла́вія (Г. Миките́й), Брази́лія (П. Карманський), Канада (І. Боберський, О. Назарук). Також галицькі дипломати активно використовувалася міжнародну трибуну Ліги Націй у Женеві та інші міжнародні форуми для відстоювання українських інтересів [83; 85; 109; 188].

Протягом січня-лютого 1920 року Є. Петрушевич персонально відвідував Париж та Лондон для в'яснення позицій великих держав у «східногалицькому питанні» та вироблення власного зовнішньополітичного курсу. Наприкінці травня 1920 року Є. Петрушевич змістив В. Панейка із посади державного секретаря іноземних справ та очільника галицької делегації під час Паризької мирної конференції. Екзильний уряд ЗУНР офіційно відособився від будь-якого відношення до створення та діяльності проросійського Українського національного комітету. Проте до середини 1920 року остаточне прийняття зовнішньополітичного курсу уряду ЗУНР в екзилі уповільнювала радянсько-польська війна [109; 199].

На початку 1920-х років проблема Східної Галичини продовжувала розглядатися під час проведення різних міжнародних форумів, чому сприяла дипломатична діяльність екзильного уряду ЗУНР, представлена українськими дипломатичними місіями, зверненнями, нотами та меморандумами, насамперед до країн Антанти та Ліги Націй. Дипломатія галицького уряду українців постійно звертала увагу світової спільноти до необхідності розв'язання східногалицької проблеми. Зокрема, вона розглядалася 5–16 липня 1920 р. у місті Спа під час міжнародної конференції за участі Найвищої Ради Паризької мирної конференції, Німеччини та Польщі. Постанови конференції в Спа були сприйняті екзильним урядом ЗУНР як великий здобуток галицьких дипломатів. Перспективи на відродження галицької держави обіцяла пропозиція очільника МЗС Великобританії Дж. Керзона у ноті від 11 липня 1920 року. У ній була

описана т. зв. «лінія Керзона», тобто розмежування між більшовицькою росією та Польщею, за яким Східна Галичина не входила до складу останньої. Відтепер зовнішньополітичний курс еміграційного уряду ЗУНР було кардинально змінено, натомість почала активно пропагуватися ідея створення самостійної та нейтральної Галицької республіки [109, с. 432; 198, с. 360–361].

Є. Петрушевич розгорнув масштабну дипломатичну діяльність, постійно направляючи ноти, меморандуми і звернення до урядів великих держав, Найвищої ради мирної конференції у Парижі та Ліги Націй. Вперше пропозицію визнати незалежність Східної Галичини Є. Петрушевич висловив 15 липня 1920 р. у ноті до президента Ради конференції О. Мільєрана. Прийняття нового зовнішньополітичного курсу стало наслідком краху попередніх концепцій зовнішньої політики ЗУНР, а також невизначеністю статусу Східної Галичини. Східногалицька проблема залишалася на порядку денному європейської політики. Великобританія досі використовувала «східногалицьке питання» як засіб тиску на Францію та Польщу, а Є. Петрушевич намагався скористатися суперечностями, які існували між Лондоном і Парижем у підходах щодо повоєнної побудови політики у Центрально-Східноєвропейському регіоні. Українці самої ж Східної Галичини висловлювали відмову визнавати легітимність польської влади. Усе це створювало підстави для продовження подальшої боротьби за національну самостійність галицьких українців. 30 квітня 1921 р. Є. Петрушевич запропонував державам Антанти проєкт «Основ державного устрою Галицької Республіки». Дещо пізніше було розроблено концепцію так званої «Швейцарії Сходу», за якою незалежна та нейтральна Східна Галичина мала відігравати роль своєрідної Швейцарії у Східній Європі [11; 109; 199].

Важливою складовою діяльності екзильного уряду ЗУНР на міжнародній арені стало налагодження співпраці із доволі потужною українською діаспорою. Найчисельнішою та найбільш організованою стала українська діаспора у Сполучених Штатах, переважну більшість якої становили вихідці зі Східної Галичини та Північної Буковини. Осередками їхньої діяльності в

інтересах ЗУНР стали Український Народний Союз (УНС) й Український Народний Комітет (УНК). Одним із ключових напрямів їхньої діяльності стало широке пропагування української проблеми, інформування американського суспільства щодо боротьби українського уряду в екзилі й галицьких українців за відновлення самостійності ЗУНР. Є. Петрушевич неодноразово звертався до української діаспори за підтримкою. Результатом цього заклику стали понад вісім тисяч петицій діаспорних українців на адресу президента та Конгресу США, Найвищої Ради Паризької мирної конференції і Ліги Націй. Діяльність української діаспори набула більш системного характеру від січня 1920 р., що яскраво проявилось під час перебування Є. Петрушевича у Женеві. На підтримку дипломатичного заходу уряду ЗУНР Український Народний Комітет у США й Український Горожанський Комітет (УГК) у Канаді провели широкомасштабні акції протесту із вимогами до урядів своїх країн та держав Антанти негайно вжити усіх необхідних заходів [134; 180; 198].

Діяльність української діаспори у взаємодії із дипломатами ЗУНР впливали на рішення та постанови Паризької мирної конференції і Ліги Націй, які всупереч вимогам Польщі не закривали східногалицьке питання і воно надалі залишалось актуальним під час обговорень на міжнародних форумах. Необхідно також зазначити значну матеріальну допомогу діаспорних українців, що забезпечувала нормальне функціонування екзильного уряду ЗУНР та діяльність його дипломатичного корпусу у різних країнах. Підсумовуючи плідну співпрацю західноукраїнського уряду в еміграції з українською діаспорою, можемо відзначити, що остання через надання масштабної матеріальної й моральної підтримки забезпечувала закордонну діяльність політичного керівництва ЗУНР упродовж 1920–1923 років, а також сприяла розгляду східногалицької проблеми на міжнародній арені [134; 180; 198].

Посилаючись на постанови Ради мирної конференції у Парижі, що передбачали тільки тимчасову польську окупацію східногалицьких земель, дипломатичні місії екзильного уряду ЗУНР у Відні, Празі, Берліні, Парижі, Лондоні, а також у США та Канаді активізували свою діяльність. Нова

зовнішньополітична стратегія уже передбачала боротьбу за утворення самостійної Галицької республіки без об'єднання із УНР. Для втілення цих намірів Є. Петрушевич та його зовнішньополітичне відомство хотіли використати Ризьку мирну конференцію. 21 вересня 1920 р. К. Левицький направив президії конференції повідомлення, в якому обґрунтовувалась доцільність участі делегації ЗУНР у переговорному процесі. Українська делегація була вимушена обмежити свою діяльність у Ризі контактами із представниками радянської України на чолі із Д. Мануїльським, до якого входили зокрема М. Баран та Н. Хомин, які були галичанами. Згодом О. Назарук у своїх спогадах згадував, що відносини із делегацією радянського уряду України виявилися досить щирими та відвертими. Окрім цього, дипломати ЗУНР запропонували винести на розгляд конференції ноту, в якій зазначалося, що зазіхання Польщі на Східну Галичину є безпідставними. Результатом зустрічей та перемовин представництва ЗУНР із радянською стороною стала радянська заява представника Москви А. Йоффе від 28 вересня щодо необхідності проведення плебісциту на території Східної Галичини [26; 57; 61–62; 130; 198].

Також галицькі дипломати проводили зустрічі із представниками британської делегації у Ризі, представником УНР В. Кедровським, очільником московської делегації А. Йоффе та представниками Білоруської Народної Республіки (БНР). Дипломати екзильного уряду ЗУНР організовували прес-конференції для кореспондентів німецьких, американських, латвійських та російських газет, на сторінках яких описували своє ставлення щодо переговорного процесу та державницьких прагнень населення Східної Галичини. 29 вересня 1920 р. у Ризі білоруська дипломатична делегація (О. Головінський, О. Цвілевич, В. Ластоускі) зустрілася із представниками ЗУНР (О. Назарук, К. Левицький, Л. Мишуга, о. Й. Жан). 7 жовтня 1920 р. делегації ЗУНР та БНР оголосили спільну офіційну ноту протесту президії Ризької конференції із приводу незаконної передачі західноукраїнських та західнобілоруських земель до Польщі. Остання дипломатична нота за підписом

К. Левицького визначала демаркаційну лінію, яка залишала Східну Галичину Польщі, як грубе порушення права народу на самовизначення. Підписаний та згодом ратифікований Ризький мирний договір передбачав, що Польща визнає самостійність радянських України та Білорусі, а бойові дії на радянсько-польському фронті припиняються. Ризька угода стала останнім зовнішньополітичним ударом по спробах вберегти українську національно-політичну державність. Він формально завершив епоху УНР і зафіксував розподіл українських земель між Польщею та радянською росією [20; 57; 61–62; 119; 198].

28 листопада 1920 р. на конференцію Ліги Націй у Женеві прибула галицька дипломатична місія на чолі із президентом Є. Петрушевичем. До неї ввійшли С. Витвицький, К. Левицький та Е. Брайтер. Вона проводила перемовини із представниками західних країн та висунула на розгляд Ліги Націй ноту, у якій зазначалися наступні вимоги: 1) визнати Східну Галичину самостійною державою в її етнічних кордонах, оскільки народ ЗУНР вів збройну боротьбу проти польської агресії; 2) взяти Лізі Націй під свій захист українців від репресій польського окупаційного режиму до часу відновлення державності Східної Галичини через призначення до краю спеціальної контрольної комісії; 3) надати можливість Українській Національній Раді відстоювати інтереси місцевого українського населення. 23 лютого 1921 р. на наступній сесії Ліги Націй у Парижі було розглянуто східногалицьке питання та прийнято важливе рішення передати її на розгляд Ради Амбасадорів Антанти [198, с. 365–366].

Черговою дипломатичною акцією екзильного уряду ЗУНР стала спроба залучити до вирішення проблеми політичного статусу Східної Галичини Генуезьку конференцію за участі делегацій держав Антанти та радянської росії. 11 квітня 1922 р. до Генуї прибула дипломатична місія ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем. У її складі перебували також О. Назарук, К. Левицький, В. Бандрівський, С. Витвицький, С. Рудницький та о. Й. Бонн. Українські дипломати направили на ім'я керівництва конференції дві ноти та вісім справ із

документами та матеріалами щодо становища українців Східної Галичини та польського терору. У цих нотах вимагалось винести на розгляд східногалицьку проблему. Окрім цього, на адресу президії конференції надійшло понад 200 листів та телеграм від галицьких українців та української діаспори із вимогою відновити незалежність на території краю. Хоча галицьку делегацію не було допущено до участі у роботі конференції, закулісні зустрічі із учасниками заходу і виступи на прес-конференціях впливових європейських газет стали важливим здобутком [198, с. 369–370].

Головні очікування на втілення своїх цілей уряд ЗУНР пов'язував із Великою Британією, зважаючи на її конфлікти із Францією та боротьбу британських і французьких компаній за галицьку нафту. Влітку 1920 р. саме Лондон наполягав на запрошенні до конференції у Спа представників Східної Галичини. Відома «лінія Керзона» передбачала проходження східного кордону Польщі на захід від Львова та Борислава, залишаючи Східну Галичину поза нею. До кінця 1922 р. Велика Британія послідовно виступала проти політики Варшави, націленої на захоплення території Східної Галичини. До того ж, у британській столиці постійно перебували галицькі дипломати С. Томашівський й І. Петрушевич. С. Томашівський, а також очільник об'єднаної місії ЗУНР до Франції та Великої Британії С. Витвицький встановили тісні зв'язки із особистим секретарем Ллойд Джорджа Ф. Керром, у розмовах з яким регулярно порушували галицьку справу. Навесні 1922 року Ллойд Джордж наполягав на тому, щоби питання стосовно статусу Східної Галичини включили до порядку денного діяльності Генуезької конференції. Однак обговорення не відбулося, оскільки стараннями Польщі та Франції розгляд цього питання було заблоковано. За підтримки Лондона, протягом 1921–1922 років східногалицьке питання кілька разів дискутувалося під час засідань Генасамблеї Ліги Націй [34; 109].

Українські дипломати намагалися зацікавити британських й американських промислових підприємців галицькою нафтою. Взагалі, нафтовий чинник мав досить вагомий вплив на формування політики західних

держав стосовно Східної Галичини, і Варшава досить вдало це використовувала. Зокрема, протягом тривалого часу зацікавленість у галицькій нафті зумовлювала прихильне ставлення Італії до боротьби за державність уряду ЗУНР. Саме італійська делегація підтримала британців у їхніх намірах обговорити східногалицьке питання під час Генуезької конференції. Коли ж у січні 1923 року було підписано польсько-італійську угоду про постачання нафти, Італія почала активно підтримувати уже польську сторону [109, с. 435].

В еміграції уряд ЗУНР приділяв чимало уваги відносинам зі США. 1 січня 1920 року Є. Петрушевич ухвалив декрет про створення дипломатичної місії ЗУНР до Сполучених Штатів та Канади. Очолив цю місію Л. Цегельський, який прибув до Сполучених Штатів у квітні 1920 р., а його заступником та водночас головою місії у Канаді став І. Боберський. Однак Вашингтон продовжував дивитися на питання Східної Галичини як на загрозу регіональній стабільності та виступав за його швидке розв'язання на користь польської сторони. У грудні 1921 р. Л. Цегельського було відкликано, а на його місце призначено Л. Мишугу. З огляду на невдачу місії Л. Цегельського, Л. Мишуга діяв уже тільки неофіційно і навіть не намагався вручити вірчі грамоти американському уряду [109, с. 435].

Іншим напрямком дипломатії ЗУНР в еміграції стало зміцнення відносин із Ватиканом. Найбільшу прихильність Ватикану тоді здобув о. Ф. К. Бонн, який служив капеланом УГА та свого часу був радником української дипломатичної місії. 22 лютого 1920 року папа Бенедикт XV із о. Ф. К. Бонном обговорив ситуацію у Східній Галичині, зокрема польське безчинство стосовно галицьких українців. 30 березня 1920 року о. Ф. К. Бонн та П. Карманський надіслали папі меморандум, в якому містилась інформація про суспільне значення УГКЦ у Східній Галичині та польські репресії проти мирного населення. Після цієї аудієнції папи галицькі дипломати отримали 100 тис. лір для допомоги населенню краю та 50 тис. лір для священників УГКЦ. Часті візити українських представників спонукали папу започаткувати спеціальну посаду апостольського візитатора в Україні, яким було назначено о. Д.

Дженоккі. 30 квітня 1920 р. апостольський візитатор відвідав Відень, де зустрівся із головою дипломатичної місії ЗУНР В. Сінгалевичем [21; 64; 119].

Водночас Є. Петрушевич намагався здобути підтримку Ватикану через митрополита А. Шептицького, який як мінімум три рази зустрічався з папою Бенедиктом XV. Внаслідок чергового візиту 24 лютого 1921 року з'явилося послання папи до А. Шептицького, у якому він наголосив на тому, що направив до Східної Галичини свого представника, який мав передати місцевому населенню гуманітарну допомогу. У 1922 р. уряд ЗУНР направив до Риму свого дипломатичного представника В. Бандрівського та розпочав уживати необхідних заходів для призначення галицького представника до Ватикану. У березні й липні 1922 року Є. Петрушевич надіслав два особисті листи до папи Пія XI, у яких висловив прохання підтримати соборницькі прагнення українців Східної Галичини і їхні намагання визволитися із «польської неволі», а також визнати самостійність Галицької держави. Є. Петрушевич переконував його у тому, що якщо Східна Галичина стане незалежною державою, то греко-католицька церква вперше стане державною релігією, тому зможе стати посередником у процесі об'єднання православного Сходу із папським престолом [64; 109; 119; 181].

Починаючи від 1920 р., Є. Петрушевича дедалі частіше намагався налагодити контакти не тільки із країнами Заходу, але й із радянськими Україною та росією. Залишалися сподівання на поразку Варшави у радянсько-польській війні та подальше звільнення Східної Галичини від польського панування. Коли ж у Ризі розпочалися польсько-радянські переговори, Є. Петрушевич та його оточення очікували на те, що радянські уряди України та росії не визнають польської окупації Східної Галичини, а отже, підтримають справу галицьких українців на міжнародній арені. Кулуарні перемовини між екзильним урядом ЗУНР та радянською стороною активізувалися у 1922 р., напередодні Генуезької конференції. За сприяння УСРР та РСФРР Є. Петрушевич намагався актуалізувати східногалицьке питання перед світовою спільнотою. Під час роботи Генуезької конференції він таємно зустрівся із

очільником уряду УСРР Х. Раковським. Представник ЗУНР у Берліні Я. Біберович підтримував постійний зв'язок із дипломатами радянської України у Німеччині М. Левицьким та В. Ауссемом. Є. Петрушевич сподівався на політичну прихильність та матеріальну підтримку радянського уряду проти Польщі. Зокрема, галицькі політики просили надати кредит на суму 5 млн. марок і зброю, а також створити військову базу біля р. Збруч, де міг би перебувати галицький легіон. У січні 1923 р. направлено галицьку місію (Е. Брайтер, І. Коссак) до радянської росії та України, яка прибула до Москви і провела там перемовини. Варто підкреслити, що заохочуючи уряд ЗУНР до боротьби, більшовики намагалися ослабити Польщу та перешкодити зміцненню антирадянського санітарного кордону [109; 175].

Відень, де перебували Є. Петрушевич та уряд ЗУНР в екзилі, також залишався центром галицької дипломатичної діяльності, попри те, що австрійський уряд не проявляв ініціативи в східногалицькому питанні. Трохи більший політичний інтерес до уряду ЗУНР виражала Німеччина. Веймарська республіка взяла курс на ослаблення своїх сусідів, які збільшили свої території за рахунок німецьких земель. Цим пояснювалося зацікавлення і певна співпраця із галицьким рухом, спрямованим проти Польщі. На початку 1920-х рр. ця співпраця відбувалася через Є. Петрушевича і посольства ЗУНР у Берліні. Проте ані Німеччина, ані Австрія не могли реально вплинути на вирішення проблеми політичного статусу Східної Галичини [109; 117–118].

Іншим напрямом дипломатичних зусиль екзильного уряду ЗУНР стала Прага. Враховуючи складність відносин між Чехословаччиною та Польщею, Є. Петрушевич надавав великого значення відносинам із першою. Дипломатична місія ЗУНР у Празі була найчисельнішою. Чехословацький уряд дозволив перебувати на своїй території інтернованим військовим формуванням ЗУНР. У липні-серпні 1920 року у ході персональних зустрічей з Т. Масариком та Е. Бенешем у Празі Є. Петрушевич безрезультатно намагався відродити стару ідею галицько-чехословацької конфедерації. Не отримавши згоди, уряд ЗУНР просив чехословацький уряд хоча б відстоювати галицькі інтереси у Лізі Націй.

Проте в міру налагодження відносин із Польщею інтерес ЧСР до східногалицького питання суттєво зменшувався. Прага не погоджувалася офіційно визнавати екзильний уряд ЗУНР і надати йому фінансову допомогу. Переломною в українсько-чехословацьких відносинах стала осінь 1921 року. 6 листопада міністри закордонних справ ЧСР та Польщі підписали угоду, за якою в обмін на припинення Варшавою підтримки словацького сепаратизму Прага визнала свою незацікавленість у справі Східної Галичини та пообіцяла ліквідувати галицькі військові підрозділи на чехословацькій території. Хоча ця угода не виконувалась, а Прага надалі спекулювала на східногалицькій проблемі у своїх відносинах із Варшавою, взаємини ЗУНР та ЧСР уже ніколи не досягали рівня 1919 року [109, с. 434].

Уряд ЗУНР так і не зміг налагодити дипломатичні взаємини із Румунією, збройні формування якої восени 1918 року окупували Північну Буковину. Проте, варто відзначити, що румунське посольство у Відні поінформувало у березні 1921 року уряд ЗУНР про долю українських військових у таборі інтернованих у Брашові. У відповідь посольство ЗУНР у Відні висловило свою подяку Румунії за матеріальне утримання понад тисячі галицьких стрільців та старшин. Одночасно галицьке керівництво підтримувало Буковинську делегацію УНРади в її акціях на захист прав буковинських українців [119, С. 99].

На початку 1922 р. західноукраїнська еміграція заснувала Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН). До складу президії товариства ввійшли: Р. Перфецький (голова), Е. Брайтер, О. Назарук, І. Семака, К. Трильовський, О. Марітчак, А. Вітошинський, о. Й. Жан Бонн. Також була створена Головна рада із досвідчених політичних діячів, зокрема, І. Коссака, К. Левицького, Л. Петрушевича, Л. Левицького. У червні 1922 року у Празі ЗУТЛН прийняли до Союзу товариств Ліги Націй (СТЛН), а Східну Галичину визнали окремим суб'єктом міжнародного права. Діяльність ЗУТЛН зосереджувалася на єдиній меті – відновленні української державності на західноукраїнських землях. Згідно зі статутом товариства, представники

ЗУТЛН повинні були пропагувати у пресі та громадських колах ідею створення самостійної і нейтральної Галицької республіки; засновувати спілки, союзи й інші організації; проводити анкетні опитування, збори товариства і народні збори; направляти меморандуми й інші відповідні звернення до Ліги Націй, державних установ та парламентів усіх країн світу; взаємодіяти зі схожими товариствами; надавати підтримку гуманітарним організаціям й установам [155, С. 109–112; 198, с. 369].

Кінець 1922 – початок 1923 рр. відзначилися суттєвим погіршенням міжнародної обстановки для екзильного уряду ЗУНР. Усвідомивши, що без формальних поступок домогтися своїх цілей не вдасться, 26 вересня 1922 р. польський сейм ухвалив закон про так звану «воєводську автономію» для Східної Галичини. Це рішення відразу було використано польською дипломатією для форсування остаточного вирішення східногалицького питання на користь Варшави. Водночас рішучіше підтримувати Польщу почала Італія, що стало наслідком приходу до влади у жовтні 1922 р. Б. Муссоліні та зближення між Римом і Парижем. Проблемою стало також те, що екзильний уряд ЗУНР почав втрачати політичну підтримку Великої Британії. У жовтні 1922 р. пішов у відставку Ллойд Джордж, а новий британський прем'єр-міністр А. Бонар Лоу вже не був зацікавлений східногалицькою проблемою. До того ж, у західних країнах остаточно утвердилося переконання, що для зміцнення Польщі їй потрібно віддати Східну Галичину [109, с. 437].

Без підтримки Лондона Є. Петрушевичу і його оточенню було важко розраховувати на успіх. Дипломатія уряду ЗУНР в екзилі подвоїла свої зусилля, сконцентрувавши усі свої наявні сили та можливості. С. Витвицький переконував британську делегацію на Паризькій конференції, що передання Східної Галичини Польщі неминуче підштовхне український рух у руки радянської росії. У грудні 1922 р. британську столицю відвідав уповноважений уряду ЗУНР у закордонних справах К. Левицький. На початку 1923 р. до Парижа прибули Є. Петрушевич, К. Левицький та митрополит А. Шептицький. Проте ці останні дипломатичні зусилля уряду ЗУНР вже не могли змінити

ситуацію. 14 березня 1923 р. Рада послів Паризькій мирної конференції прийняла остаточне рішення щодо передачі Східної Галичини Польщі та про визнання польсько-радянського кордону. На наступний день екзильний уряд ЗУНР, зневірившись у такому розвитку подій, саморозпустився [109; 127; 136].

Таким чином, дипломатична діяльність уряду та зовнішньополітичного відомства ЗУНР в еміграції була чітко визначеною і намагалася втілити єдине завдання – відновити українську державність. Невдача стала результатом об'єктивних факторів, які виникли на геополітичному просторі під впливом західних країн, у першу чергу, країн Антанти та США, незацікавлених у виникненні незалежної ЗУНР. Є. Петрушевич досяг чималої прихильності міжнародної дипломатії, але це не допомогло вирішити східногалицьке питання. Помилкою екзильного уряду ЗУНР стало те, що не проводилася робота із населенням Східної Галичини, натомість Є. Петрушевич дотримувався думки про те, що подальші напрями діяльності повинен визначати політичний центр в еміграції, а не народ.

ВИСНОВКИ

Розкривши основні аспекти проблеми визначення ролі галицьких дипломатів у державотворчій діяльності Директорії УНР, нами було узагальнено наступні висновки:

1. Скориставшись незадоволенням українського населення політикою гетьмана П. Скоропадського, політична опозиція організувала успішне збройне повстання, результатом якого стало повалення режиму Гетьманату, створення Директорії і, відповідно, відновлення УНР. Політичні діячі Директорії УНР мали відмінні погляди на державотворчий процес Української держави. Одні вважали, що вона має рухатися у напрямку побудови демократичної республіки, тоді як інші дотримувалися концепції так званого «трудового принципу» та намагалися втілити засади соціалізму. Важливими здобутками початкового етапу існування Директорії УНР стали вироблення зовнішньополітичної концепції, розбудова мережі дипломатичних представництв у Європі та Америці, а найголовніше – обрання курсу на об'єднання із ЗУНР. Водночас уряду УНР перешкоджали негативне ставлення країн Антанти і США до Директорії, внутрішні розбіжності в українському суспільстві та подальша війна з більшовиками.

2. Відразу після розпаду Австро-Угорщини політичний провід галицьких українців взявся за встановлення своєї влади у Східній Галичині, утворивши ЗУНР. За короткий час були прийняті важливі рішення щодо державотворчого будівництва у молодій республіці, зокрема створення УНРади, організація державної і місцевої адміністрації у краї, вдосконалення судової та правоохоронної систем, а також формування власного війська. Найбільшої уваги уряд ЗУНР приділяв насамперед зовнішньополітичній діяльності, а саме спробі здобути міжнародне визнання. З цією метою у провідних країнах Європи й Америки почали виникати чисельні дипломатичні представництва, проводилися інформаційні кампанії, спрямовані на ознайомлення світової спільноти з українською справою. Проте майбутнє польсько-українське

протистояння сильно вдарило по намірах уряду ЗУНР, оскільки останній втратив контроль над значною частиною території Східної Галичини.

3. Після здійснення Акту злуки УНР та ЗУНР першочерговим завданням об'єднаного українського уряду стала справа міжнародного визнання Української держави. Варто підкреслити, що чимала роль у цьому процесі належала галицьким дипломатам, які після об'єднання двох республік почали обстоювати загальноукраїнські інтереси. Зокрема, вагомий внесок у розвиток української дипломатії здійснили Л. Цегельський, В. Темницький, В. Панейко, М. Лозинський та С. Витвицький, які були уродженцями Східної Галичини. Водночас багато галицьких українців очолювали дипломатичні представництва УНР, зокрема Ю. Бачинський, Я. Олесницький, Д. Левицький, Є. Левицький, В. Кучабський, В. Сінгалеви́ч, Є. Лукасевич, П. Карманський та ін.

4. Основними напрямками зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР та ЗУНР–ЗО УНР на той час стали налагодження відносин із країнами Антанти та США, а також відстоювання українських інтересів під час роботи мирної конференції в Парижі. Якщо говорити про перший напрям, то країни Антанти і Сполучені Штати не сприймали Директорію як серйозного союзника, не визнавали української державності, а зважали на неї тільки тоді, коли їй вдавалося досягти короточасних успіхів у протистоянні з більшовиками. Діяльність української дипломатичної місії в Парижі можна охарактеризувати двояко: з однієї сторони, дипломати УНР та ЗО УНР змогли ознайомити міжнародну спільноту з українським питанням та заручитися підтримкою багатьох західних політиків, проте з іншої – проявилися суперечності між галицькими та наддніпрянськими представниками, які зрештою призвели до розколу української делегації; водночас негативний вплив мала неузгодженість зовнішньополітичних пріоритетів та нестача фахових спеціалістів у сфері міжнародних відносин.

5. Внаслідок повної втрати фактичного контролю над українською територією С. Петлюра та уряд УНР був змушений перебратися до Тарнова у Польщі, сформувавши Державний центр УНР. Знову на перший план вийшла

дипломатична діяльність на міжнародній арені. Зокрема активізувалися дипломатичні представництва у Франції, Великобританії, Італії, США, Німеччині, Австрії, Румунії, Чехословаччині, Швейцарії. Не менш важливим аспектом зовнішньої політики ДЦ УНР стала участь у діяльності міжнародних конференцій та форумів. На заваді екзильному уряду УНР стала несприятлива зовнішньополітична обстановка, так як поступово країни Заходу почали налагоджувати відносини з радянською владою. Відтак, діяльність українських дипломатичних представництв почала згортатися, а сам ДЦ УНР у Тарнові невдовзі припинив своє існування.

6. Після остаточної окупації Східної Галичини Польщею, уряд ЗУНР продовжив свою діяльність, перебуваючи уже за кордоном. Головним зовнішньополітичним завданням екзильного уряду ЗУНР стало відстоювання інтересів українського населення Східної Галичини, яке перебувало в умовах польської окупації. Галицький уряд в еміграції налагодив мережу дипломатичних представництв у багатьох країн Європи та Америки. Проте найбільш плідною була діяльність галицьких дипломатів екзильного уряду ЗУНР у роботі міжнародних конференцій у Спа, Женеві, Ризі та Генуї. Окремо варто наголосити на співпраці екзильного уряду із українськими діаспорними колами, які надавали йому чималу фінансову підтримку та лобіювали інтереси галицьких українців перед світовою спільнотою. Однак, як і у ситуації з ДЦ УНР, погіршення міжнародної обстановки (остаточна передача Східної Галичини Польщі) та фінансові труднощі змусили екзильний уряд ЗУНР припинити діяльність своїх дипломатичних установ.

7. Отже, можемо зробити підсумок, що безсумнівно галицькі дипломати відіграли важливу роль у державотворчому процесі УНР, увійшовши до складу її дипломатичних представництв та відстоюючи загальноукраїнські інтереси. Незважаючи на певну розбіжність поглядів, галицькі дипломати виражали щире бажання відстоювати суверенну Українську державу на міжнародній арені навіть після розриву злуки між ЗУНР та УНР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Оpubліковані документи та архівні матеріали

1. Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: світлини, карти, документи. К., 2008. 30 с.
2. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921). Упор.: В. Кавунник. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. 796 с.
3. Гунчак Т. Г. Українська революція: Документи, 1919–1921. Нью-Йорк, 1984. 478 с.
4. Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників. У 2 т. Т. 1. К., 2008. 369 с.
5. Дипломатія УНР та Української Держави в документах та спогадах сучасників. У 2 т. Т. 2. К., 2008. 379 с.
6. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. К., 2006. Т. 2. 744 с.
7. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. Т. 1. 688 с.
8. Директорія, УНР (1918–1921 рр.): архівні документи. URL: <https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/arhiv.dyrektoriya.php> (дата звернення: 18.07. 2024).
9. Доценко О. Літопис революції: матеріали і документи до історії української революції, 1917–1923 рр. Т. 2. Кн. 4. К.; Л., 1923. 362 с.
10. Доценко О. Літопис революції: матеріали і документи до історії української революції, 1917–1923 рр. Т. 2. Кн. 5. Л., 1924. 398 с.
11. Західноукраїнська Народна Республіка 1920-1930 років XX століття в архівних документах. К., 2021. 176 с.

12. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-х томах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. Т. 5: у 3-х книгах. Кн. 1. Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918–1919 рр. 944 с.
13. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-х томах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. Т. 5: у 3-х книгах. Кн. 2. Зовнішня політика і міжнародне становище. 1920–1921 рр. 948 с.
14. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-х томах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. Т. 5: у 3-х книгах. Кн. 3. Зовнішня політика і міжнародне становище. 1922–1923 рр. 992 с.
15. ЗУНР–ЗО УНР (1918–1921): архівні документи. URL: <https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/arhiv.php> (дата звернення: 18.07. 2024).
16. Конституційні акти України. 1917–1920: невідомі конституції України. К., 1992. 269 с.
17. Україна в ХХ ст. (1900–1939): збірник документів і матеріалів. Упор. А. Г. Слюсаренко. К., 1997. 448 с.
18. Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. (документи до вивчення теми). Укл. А. Шукалович. Львів: Малий видавничий центр, 2016. 99 с.
19. Храпко І. Збірник законів і постанов українського правительства щодо закордонних інституцій. Ч. 1. Відень, 1919. 151 с.
20. Червінський В. І., Обушний М. І. Історія України. Джерельний літопис. К, 2008. 800 с.

II. Мемуари та спогади

21. Карманський П. Наша дипломатична станиця при Св. Престолі і Римі в рр. 1919–1920. *Літопис Червоної Калини*. Л., 1939. Ч. 2. С. 3–4.

22. Левицький Д. З української дипломатичної служби. *Календар «Червоної Калини» на 1939 рік*. С. 70–79.
23. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917–1921: спогади: в 3 т. Прага, 1942. Т. 1: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія. 1942. 210 с.
24. Марітчак О. Справа Східної Галичини: (спомини 1917–1923 рр.). *Альманах «Голосу України» на 1972 р.* С. 66–71.
25. Мицюк О. Доба Директорії УНР: спомини і роздуми. Л., 1938. 116 с.
26. Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1915–1923. *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 10. С. 16–18.
27. Цегельський Л. Від легенди до правди: Спогади. Нью-Йорк – Філадельфія, 1960. 313 с.
28. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія: спогади. Нью-Йорк, 1958. 126 с.
29. Шульгин О. Початки діяльності міністерства закордонних справ України: спогади. *Розбудова держави*. К., 1993. № 1. С. 22–24.

III. Монографії та наукові статті

30. Бегей І. Юліан Бачинський: з життєпису, політичної та наукової діяльності. Л.: Світ, 1998. 52 с.
31. Бежук О. Участь О. Левицької-Басараб у роботі диппредставництв ЗУНР та УНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 490–495.
32. Біліченко Л. Діяльність надзвичайної дипломатичної місії УНР у США (1919 – 1921 рр.). *Молодий вчений*. 2024. Вип. 1(125). С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-20> (дата звернення: 25.06.2024).
33. Бойко О. Д. Зміна урядів та урядової політики Директорії УНР у 1919 р. *Український історичний журнал*. 2009. № 6. С. 35–47.
34. Бортняк Н. Дипломатична діяльність Степана Томашівського (лютий 1919 – серпень 1921 рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр.* 2000. Вип. 6. С. 258–267.

35. Борчук С. М., Лизень Є. В. Миротворча місія Антанти під головуванням Ж. Бартелемі (20 лютого – 3 березня 1919 р.). *Вісник Черкаського університету. Всесвітня історія*. 2022. № 1. С. 150–160.
36. Борщак І. Антанта проти України. *Календар «Червоної Калини» на 1939 р.* Л., 1938. С. 114–119.
37. Борщак І. Європа і відродження України (1914–1923). *Літопис Червоної Калини*. Л., 1936. Ч. 10. С. 5–8; Ч. 11. С. 8–12; Ч. 12. С. 7–12.
38. Борщак І. Як була zorganizована Мiroва Конференція 1919 р. *Червона калина: іст. календар-альманах на 1939 рік*. 1938. Т. 18: Україна на дипломатичному фронті. С. 102–118.
39. Васильківський Л. Причинки до історії української дипломатії в 1917–1920 роках: Діяльність українського посольства в Швейцарії в навітленні д-ра медицини Євмена Лукасевича. *Сучасність*. 1970. Ч. 10. С. 107–118.
40. Верстюк В. Соборність в українській суспільно-політичній думці та реальній політиці (до 100-річчя проголошення Акта злуки). *Український історичний журнал*. 2019. № 1. С. 67–93.
41. Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української держави, 1917–1923 роки. К., 2007. 261 с.
42. Витвицький С. Галичина в міжнародній політиці в 1914–1923 роках: спогади. *Український історик*. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. 1995. № 1/4. С. 100–118.
43. Гай-Нижник П. П. Володимир-Лука Темницький – міністр закордонних справ УНР і лицар західноукраїнської соціал-демократії. *Суспільно-політичні процеси*. К.: Політія, 2019. Вип. 1(11). С. 259–296.
44. Гай-Нижник П. П. ЗУНР–ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918–1919 рр.). К., 2018. 146 с.
45. Гай-Нижник П. П. Ідея Соборності й українське державотворення (1918 – 1919 рр.). *Гілея: зб. наук. пр.* К., 2014. Вип. 91(12). URL: <https://cutt.ly/resnTZwS> (дата звернення: 25.06. 2024).

46. Гай-Нижник П. П. Національно-визвольна боротьба і українське державотворення 1917 – 1922 рр. *Гілея: зб. наук. пр.* К., 2015. Вип. 92(1). URL: <https://cutt.ly/oesnUckD> (дата звернення: 25.06. 2024).
47. Гай-Нижник П. П. Структури державної влади в ЗУНР–ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). *Краєзнавство*. 2018. № 3–4. URL: <https://cutt.ly/hesnO0sa> (дата звернення: 25.06. 2024).
48. Гай-Нижник П. П. Україна – Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.). *Гілея: зб. наук. пр.* К., 2020. Вип. 157(6–9). Ч. 1. Історичні науки. URL: <https://cutt.ly/uesnAWYv> (дата звернення: 25.06. 2024).
49. Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917 – 1922 рр.). К.: Дуліби, 2016. 532 с.
50. Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). К., 2010. 304 с.
51. Гай-Нижник П. П. Утворення Директорії УНР та формування її військових підрозділів під час антигетьманського заколоту (листопад – грудень 1918 р.). *Гілея: зб. наук. пр.* К., 2020. Вип. 156(5). URL: <https://cutt.ly/0esnJjR5> (дата звернення: 25.06. 2024).
52. Гай-Нижник П. П. Формування органів державної влади та управління ЗУНР (1918 – 1920 рр.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. К., 2009. Т. XXIII. С. 326–348.
53. Гай-Нижник П. П., Солдатенко В. Ф. Державотворчий процес в Західноукраїнській Народній Республіці. *Нариси історії державної служби в Україні*. К., 2008. С. 167–182.
54. Гай-Нижник П. П., Солдатенко В. Ф. Державотворчий процес в УНР доби Директорії (кінець 1918 – 1920 рр.). *Нариси історії державної служби в Україні*. К., 2008. С. 167–182.

55. Гай-Нижник П., Лейберов О. УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918 – 1919 рр.). Ніжин, 2013. 214 с.
56. Галайчук Б. Організація української дипломатичної служби. *Календар Червоної Калини на рік 1939*. Л., 1938. С. 70–79.
57. Галицька-Дідух Т. В. Ризький мирний договір 1921 р. і Східна Галичина. *Галичина*. 2002. № 8. URL: <https://cutt.ly/OesVt41t> (дата звернення: 25.06. 2024).
58. Галицька-Дідух Т. В. Східногалицька проблема як об'єкт міжнародної політики (1919 - вересень 1920 рр.). *Галичина*. 2003. № 9. URL: <https://cutt.ly/AesVuTGe> (дата звернення: 25.06. 2024).
59. Галицька-Дідух Т. В. Східногалицька проблема як об'єкт міжнародної політики (вересень – грудень 1920 р.). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* К., 2016. Вип. 114(11). URL: <https://cutt.ly/nesVoqbh> (дата звернення: 25.06. 2024).
60. Галицька-Дідух Т. В. Східногалицька проблема як об'єкт міжнародної політики (січень – серпень 1920 р.). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* К., 2015. Вип. 101(10). URL: <https://cutt.ly/PesVs31r> (дата звернення: 25.06. 2024).
61. Галицька-Дідух Т. В. Східногалицьке представництво на Ризькій мирній конференції (вересень 1920 – березень 1921 рр.). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* К., 2019. Вип. 140(1). Ч. 2. С. 11–19.
62. Галицька-Дідух Т. В. Східногалицьке представництво на Ризькій мирній конференції 1920-1921 рр. *Галичина*. 2014. № 25–26. URL: <https://cutt.ly/qesVkaAQ> (дата звернення: 25.06. 2024).
63. Гвоздик Н. П. Дмитро Вітовський – видатний військовий діяч та політик. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави: зб. тез доп. міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція»* (м. Київ, 19 квіт. 2018 р.); *Матеріали I Всеукраїнських наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського «Західноукраїнська Народна*

- Республіка – П'ємонт українського державотворення»* (м. Тернопіль, 13–14 квіт. 2018 р.). Київ–Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 168–172.
64. Гентош Л. Дипломатичні контакти УНР з Апостольською столицею в 1919–1921 рр. у контексті східної політики Римської курії. *Україна модерна*. 2000. № 4/5. С. 163–186.
 65. Гонський Я. Брати Горбачевські. Тернопіль: ТДМУ, 2009. 140 с.
 66. Гончар Б., Городня Н. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.). *Український історичний журнал*. 2000. Вип. 2. С. 47–52.
 67. Городня Н. Переговори між представниками Директорії УНР і держав Антанти у січні-березні 1919 р. *Європейські історичні студії*. 2017. Вип. 6. С. 84–106.
 68. Городня Н. Переговори між представниками Директорії УНР і держав Антанти у січні-березні 1919 р. *Європейські історичні студії*. 2017. № 6. С. 84–106. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.84-106> (дата звернення: 18.07. 2024).
 69. Городня Н. Російське питання на Паризькій мирній конференції у січні – лютому 1919 р. *Сторінки історії: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 48. С. 48–70.
 70. Гошуляк І. Л. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки): монографія. К., 2009. 467 с.
 71. Гриценяк І. І. Державотворення ЗУНР: здобутки і прорахунки. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави: зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція»* (м. Київ, 19 квіт. 2018 р.); матеріали І Всеукр. наук. читань пам'яті акад. С. Дністрянського «ЗУНР – П'ємонт українського державотворення» (м. Тернопіль, 13–14 квіт. 2018 р.). Київ–Тернопіль, 2018. С. 181–184.
 72. Гунчак Т. Г. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. К.: Либідь, 1993. 288 с.
 73. Дацків І. Б. ЗУНР у боротьбі за незалежність на Паризькій мирній конференції 1919 р. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. № 1. С. 147–168.

74. Дацків І. Б. Українсько-французькі відносини в період Директорії УНР. URL: http://history.org.ua/JournALL/mo/mo_2010_19/21.pdf (дата звернення: 08.07. 2024).
75. Дацків І. Б., Полич М. І. Лонгин Цегельський в історії української дипломатії (до 140-річчя від дня народження). *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 108–121.
76. Дацків І. В'ячеслав Липинський біля витоків української дипломатії. *Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2017. Вип. 20. URL: <https://cutt.ly/OesbysVq> (дата звернення: 25.06. 2024).
77. Дацків І. Варшавська угода 1920 р. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр.* Львів, 2009. Вип. 10. С. 65–72.
78. Дацків І. Варшавський договір 1920 року в історії української дипломатії. *Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2015. Вип. 16. Ч. 2. URL: <https://cutt.ly/uesbSGrb> (дата звернення: 25.06. 2024).
79. Дацків І. Дипломатичні стосунки Директорії УНР із радянськими урядами росії та України. *Український історичний журнал*. 2009. Вип. 3. С. 108–122.
80. Дацків І. Діяльність дипломатичної служби Західно-Української Народної Республіки. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 346–352.
81. Дацків І. Діяльність зовнішньополітичної служби Західно-Української Народної Республіки у 1918–1923 роках. *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*. 2011. № 4. С. 30–33.
82. Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин в умовах Української революції (1917–1921 рр.). *Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 13. Тернопіль, 2014. URL: <https://cutt.ly/DesbBOrM> (дата звернення: 25.06. 2024).

83. Дацків І. Західноукраїнська Народна Республіка в системі міжнародних відносин (1918–1923 рр.). *Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2015. Вип. 16. Ч. 1. URL: <https://cutt.ly/gesb90zg> (дата звернення: 25.06. 2024).
84. Дацків І. Концептуально-теоретичні засади з дослідження взаємовідносин УНР і ЗУНР та джерела їх вивчення. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2013. Вип. 2. Ч. 1. URL: <https://cutt.ly/Iesb7lEq> (дата звернення: 25.06. 2024).
85. Дацків І. Основні вектори зовнішньої політики ЗУНР (1918-1923 рр.) та формування дипломатичної служби. *Емінак*. № 4(24). Т. 1. С. 38–42.
86. Дацків І. Роль постаті Василя Панейка в розвитку міжнародних відносин Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1923 рр.). *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 7. С. 165–176. DOI: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2019-7-12> (дата звернення: 19.07. 2024).
87. Дацків І. Україна у зовнішній політиці Великої Британії в добу національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). *Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2014. Вип. 14. URL: <https://cutt.ly/OesneoS1> (дата звернення: 25.06. 2024).
88. Дацків І. Україно-англійські дипломатичні зв'язки у 1917–1921 роках. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2012. Вип. 1. С. 185–192.
89. Дацків І. Українська дипломатія доби Директорії УНР: персоналії, статус, функції. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 2. Ч. 3. С. 125–135.
90. Дацків І. Українське питання на Паризькій мирній конференції: історіографічний аспект. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 2. С. 184–191.
91. Дацків І. Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР. *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 795–816.

92. Дацків І., Полич М. Варшавські угоди 1920 року: здобутки та втрати. *Scientific Journal Virtus*. 2020. Вип. 40. С. 189–193.
93. Дем'янюк О. Левицькі у вітчизняній військово-політичній історії доби Української революції. *Матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження М. Левицького* (м. Луцьк, 15–16 грудня 2016 р.). Луцьк, 2016. С. 87–91.
94. Довган Ю. Л. Британська активність у Східній Галичині під час українсько-польського протистояння у 1919–1920 рр. *Україна соборна: зб. наук. ст.* К., 2005. Вип. 2. Ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України. С. 326–336.
95. Довган Ю. Л. Зовнішня політика Великобританії стосовно ЗУНР у вітчизняних джерелах та історіографії. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2001. № 7. С. 159–163.
96. Довідник з історії України (А–Я): посіб. Під заг. ред. І. З. Підкови, Р.М. Шуста. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. К.: Генеза, 2002. 1135 с.
97. Єрмолаєв В. М. На шляху до соборності України (до 90-річчя Акта злуки УНР із ЗУНР). *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 63–70.
98. Жерноклеєв О. С., Райківський І. Я. Володимир Темницький: сторінки політичної біографії. *Український історичний журнал*. 2004. № 5. С. 68–83.
99. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. 350 с.
100. Зелена О. Осип Назарук про особливості становлення ЗУНР як суб'єкта міжнародних відносин у 1918–1920 рр. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр.* Львів, 2007. Вип. 19. С. 20–25.
101. Іванець А. До питання про діяльність паризького Українського національного комітету (1919–1921 рр.). *Український історичний журнал*. 2010. № 5. С. 117–135.

102. Кедрин І. Паралелі в історії України. Нью-Йорк, 1971. 139 с.
103. Кобута С. Західно-Українська Народна Республіка: нетиповий приклад українського державотворення під час Української революції 1917-1921 рр. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 51–61.
104. Коваль О. О. Діяльність дипломатичної місії УНР у Швеції: взаємодія без визнання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. № 3. Т. 33(72). С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.20> (дата звернення: 24.07. 2024).
105. Коляда І. А., Борчук С. М. Постать та місія французького генерала Жозефа Бартелемі в українській історичній думці. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. № 3. Т. 33(72). С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.21> (дата звернення: 18.07. 2024).
106. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин. К., 1998. 304 с.
107. Кривець Н. В. Дипломатичне представництво УНР в Німеччині (1919–1922 рр.). *Міжнародні зв'язки України*. К., 2003. Вип. 12. С. 77–85.
108. Кривець Н. В. Українське консульство в Мюнхені (1919–1922 рр.). *Міжнародні зв'язки України*. К., 2003. Вип. 12. С. 77–85.
109. Кульчицький С. В., Павлюк О. В., Кірсенко М. В. Європейська дипломатія та Україна у міжвоєнний період (1921–1939). *Нариси з історії дипломатії України*. К.: «Альтернативи», 2001. С. 397–491.
110. Кучабський В. Польська дипломатія і «східно-галицьке» питання на Паризькій мирній конференції в 1919 році. *Дзвони*. Л., 1931. № 1. С. 35–45; № 2. С. 109–122.
111. Кучик О. Діяльність дипломатичної місії УНР в Лондоні у 1919 р. *Наукові зошити історичного факультету Львівського ун-ту*. Л., 1999. Вип. 1. С. 104–110.

112. Кучик О. Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року): зб. наук.-метод. праць. Л., 1999. Вип. 5. С. 68–81.
113. Левицький К. Дипломатична діяльність ЗУНР (1918–1923). *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 11. С. 3–4.
114. Лизень Є. Вплив миротворчих місій Антанти на перебіг польсько-української війни (листопад – червень 1918–1919 рр.). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. Вип. 22. С. 57–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.22.09> (дата звернення: 06.07. 2024).
115. Лизень Є. Діяльність миротворчої місії Ж. Бартелемі у врегулюванні польсько-українського збройного конфлікту у лютому-березні 1919 р. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2019. № 2. Т. 30(69). С. 130–134.
116. Лизень Є. Перша місія Антанти під керівництвом Ж. Бартелемі (25 січня – 11 лютого 1919 р.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2020. № 2(43). С. 130–137. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(43\).2020.217377](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(43).2020.217377) (дата звернення: 06.07. 2024).
117. Лизень Є. Питання Східної Галичини в справі відновлення польської державності 1918–1923 рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 23. Т. 2. С. 12–20.
118. Литвин Н. М. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 268–272.
119. Литвин Н. М. Між Антантою та більшовицькою росією: основні напрями зовнішньої політики ЗУНР у 1920-1923 рр. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 97–102.
120. Лівицький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. Мюнхен – Філадельфія, 1984. 72 с.

121. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Відень, 1922. 228 с.
122. Лозинський М. Галичина на Мировій конференції в Парижі. Камінець, 1919. 32 с.
123. Лукасевич Є. Причини до історії української дипломатії в 1917–1921 роки: Діяльність українського посольства в Швейцарії. *Сучасність*. 1970. № 11. С. 75–92.
124. Луцький М. І. Правове становище ЗУНР на міжнародній арені. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2016. № 2(14). С. 17–24.
125. Макарчук О. Г. Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918–1921 рр.). *Вісник Національного ун-ту «Львівська Політехніка»*. Л., 2000. № 408. С. 60–66.
126. Мальський М., Мороз Л. Випускники Львівського університету в дипломатичній діяльності УНР та ЗУНР. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 3–11.
127. Малюта О. Органи влади ЗУНР та УНР в екзилі у 20-40-і рр. ХХ ст.: боротьба за національну державність як форму організації повсякденного життя української еміграції. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*: зб. ст. К., 2007. Вип. 12. С. 287–308.
128. Марітчак О. Міжнародне положення галицької справи: (політичний огляд за останні роки). *Український скиталець*. Відень, 1923. № 2. С. 15–19.
129. Марціясь І. І. Дипломатична діяльність уряду ЗУНР: особливості та значення. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю: матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 17 верес. 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 300–304.
130. Матяш І. Б. Українська консульська служба 1917-1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. К., 2016. 482 с.

131. Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. К., 2005. 400 с.
132. Матяш І. Діяльність консульства Греції у Києві та Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції у 1917-1920 рр.: роль у започаткуванні українсько-грецьких відносин. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*: міжвідомчий зб. наук. пр. К., 2020. Вип. 29. URL: <https://cutt.ly/NesCMSYI> (дата звернення: 25.06. 2024).
133. Матяш І. Українська дипломатична служба 1917-1921 рр.: формування інструментарію публічної й культурної дипломатії. *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 65–79.
134. Мегас О. У порятунку Галицької України. *Альманах УНС*. 1971. С. 29–41.
135. Мірчук П. Українська державність, 1917–1920. Філадельфія, 1967. 400 с.
136. Мороз О. ЗУНР: досвід державотворення та уроки дипломатії. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Вип. 1. Львів. 1999. С. 46–52.
137. Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії. Прага, 1941. 28 с.
138. Осташко Т. Дипломатичні представництва УНР в країнах Західної Європи (1918–1921 рр.). *Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр.* К., 2002. С. 187–230.
139. Павлюк О. В. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920). *Нариси з історії дипломатії України*. К.: «Альтернативи», 2001. С. 314–397.
140. Павлюк О. США і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції. *Київська старовина*. 1999. № 6. С. 67–79.
141. Павлюк О. Три місії до Вашингтону. *Політика і час*. 1997. № 1. С. 65.

142. Павлюк О. Україна на Паризькій мирній конференції 1919 р. *Політика і час*. 1999. № 1. С. 78–92.
143. Панейко В. З'єднані держави Східної Європи і Україна супроти Польщі й росії. Відень, 1922. 82 с.
144. Полич М. І. Місце Лонгина Цегельського у політичному і державотворчому житті ЗУНР і УНР. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 146–152.
145. Попенко Я. В. Діяльність дипломатичного представництва Директорії УНР у Бельгії та Нідерландах у 1919–1921 роках. *Наукові праці Запорізького державного університету*. 2005. Вип. 19. 188–197.
146. Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. *Україна крізь віки*. К.: Альтернативи, 1999. Т. 10. 318 с.
147. Сем'яник О. В. Лонгин Цегельський та його державотворча діяльність у період 1918–1919 рр. *Схід*. 2012. № 2(116). С. 143–147.
148. Сеньків М. В. Акт Злуки ЗУНР і УНР – спроба боротьби за соборність українських земель. *Галичина*. 2014. Ч. 25/26. С. 126–131.
149. Солдатенко В. Ф. Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс. *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 766–794.
150. Солдатенко В. Ф. Доба української революції (1917–1920 рр.) у новітній історіографії. *Гілея: зб. наук. пр.* К., 2005. Вип. 1–3. С. 87–151; С. 68–103; С. 50–72.
151. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. К., 2011. 568 с.
152. Солдатенко В. Ф. Україна: революційна доба й наступні десятиліття: історико-історіографічні есе. К., 2021. 520 с.
153. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: монографія. К.: Либідь, 1999. 976 с.

154. Соловйова В. В. Дипломатична діяльність українських урядів у мемуарній літературі. *Наукові праці історичного факультету ЗДУ*. 2003. Вип. 16. С. 164–174.
155. Соляр І., Красівський О., Муравський О. Діяльність Західно-українського Товариства Ліги Націй у 1922–1924 рр. *Сторінки історії: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 49. С. 105–121. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189557> (дата звернення: 24.07. 2024).
156. Стахів М. Директорія Української Народної Республіки (До питання державноправного розвитку Української Держави). *Наукові записки УВУ*. 1958. Ч. 2. С. 17–32.
157. Стахів М. Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919–1923: Нарис історії. Скрентон, 1961. Т. 6. Кн. 1. 220 с.; Кн. 2. 204 с.
158. Стахів М. Західня Україна: Нарис державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. Скрентон, 1959. Т. 3. 200 с.; 1960. Т. 4. 192 с.; 1960. Т. 5. 192 с.
159. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 4. Директорія і Антанта. Скрентон, 1964. 350 с.; Том 5. 1964. 248 с.
160. Стопчак М. В. Зовнішньополітична діяльність Директорії УНР в інтерпретації радянської історіографії. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія: «Історія та географія»*. 2012. Вип. 44. URL: <https://cutt.ly/7esvHq2a> (дата звернення: 25.06. 2024).
161. Стопчак М. В. Зовнішньополітична діяльність Директорії УНР в українській зарубіжній історіографії. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2012. Вип.1 URL: <https://cutt.ly/hesvSxql> (дата звернення: 25.06. 2024).
162. Стопчак М. В. Особовий склад українського дипломатичного корпусу доби національно-визвольних змагань: історіографічний огляд. *Проблеми вивчення історії Української революції: зб. наук. ст.* К., 2012. Вип. 7. С. 64–88.

163. Сухий О. Михайло Лозинський: вчений, громадський діяч, політик. Л., 1995. 32 с.
164. Терещенко О. В. Дипломатична місія УНР у США в листах Юліана Бачинського. *Публікація архівних документів*. 2015. С. 201–229.
165. Тимченко Р. Акт злуки 22 січня 1919 р. та проблеми його реалізації (січень-листопад 1919 р.). *Український історичний збірник*. К., 2009. Вип. 12. С. 183–193.
166. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). К., 2013. 347 с.
167. Тимченко Р. Варшавська угода 1920 р.: доля Східної Галичини. *Український історичний збірник*. К., 2011. Вип. 14. С. 80–88.
168. Тимченко Р. Відносини УНР і ЗУНР: джерелознавчий аспект. *Студії з історії Української революції 1917-1921 років: зб. наук. пр.* К., 2011. URL: <https://cutt.ly/fesZaWdB> (дата звернення: 25.06. 2024).
169. Тимченко Р. Воєнно-політичне й економічне співробітництво УНР і ЗО УНР в першій половині 1919 р. *Український історичний збірник*. К., 2010. Вип. 13. Ч. 1. С. 202–215.
170. Тимченко Р. Державне будівництво та політико-економічні перетворення ЗУНР (листопад 1918 – червень 1919 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років: зб. наук. ст.* К., 2011. Вип. 6. URL: <https://cutt.ly/VesZYyUR> (дата звернення: 25.06. 2024).
171. Тимченко Р. Дипломати УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції. *Новітня доба*. Львів, 2018. Вип. 6. С. 105–118. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2018-6-105-118> (дата звернення: 25.06. 2024).
172. Тимченко Р. Об'єднання УНР і ЗУНР: причини, передумови, сутність та значення. *Краєзнавство*. 2018. № 4. URL: <https://cutt.ly/uesZBXSj> (дата звернення: 25.06. 2024).
173. Тимченко Р. Причини та передумови укладання Акту злуки 22 січня 1919 р. *Український історичний збірник*. К., 2008. Вип. 11. С. 203–212.

174. Тимченко Р. Проблема взаємовідносин УНР і ЗУНР в сучасній українській історіографії. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років: зб. наук. ст.* К., 2010. Вип. 5. URL: <https://cutt.ly/3esZ7J3L> (дата звернення: 25.06. 2024).
175. Тимченко Р. Українська еміграція та політика більшовиків 1921-1923 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років: зб. наук. ст.* К., 2014. Вип. 10. URL: <https://cutt.ly/SesXrDzI> (дата звернення: 25.06. 2024).
176. Тимченко Р. Українські дипломати на Паризькій мирній конференції. *Український історичний збірник*. 2013. Вип. 16. С. 147–161.
177. Тичка Г.-М. Діяльність Михайла Тишкевича на чолі української дипломатичної місії у Парижі (1919–1921 рр.). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Історія*. 2017. Вип. 2. Ч. 1. С. 145–152.
178. Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави й права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
179. Томашівський С. Під колесами історії. Берлін, 1922. 110 с.
180. Трембіцький В. Американські українці в допомозі Українській Державі і її народів, 1914–1923 рр. *Альманах УНС на рік 1971*. Джерсі Сіті, 1970. С. 49–66.
181. Трембіцький В. Дипломатичні взаємини Української держави з Ватиканом у 1918–1920 роках. *Католицький щорічник*, 1997. К., 1998. С. 142–148.
182. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. К.: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
183. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
184. Українська дипломатія в добу національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): історія, проблеми, протиріччя: зб. наук. пр. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 лютого 2019 р.). К.: «Міленіум», 2019. 268 с.

185. Федорів О. Радянський фактор у політиці уряду Євгена Петрушевича (1921–1922). *Галичина*. 2004. № 10. С. 261–267.
186. Федунішин Л. Становлення дипломатичної служби ЗУНР (осінь 1918 – весна 1919 рр.). *Галичина*. 2019. Вип. 32. С. 55–66.
187. Фещенко-Чопівський І. 220 днів Ради Республіки – Предпарламенту УНР на еміграції в Тарнові. Львів – Дубно, 2002. 69 с.
188. Цветков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня торгівля й зовнішня політика в 1917–1945 рр.: навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 232 с.
189. Чубатий М. Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки. Л., 1921. 40 с.
190. Швед О. П. Громадсько-політична діяльність Степана Витвицького в роки національно-визвольних змагань (1918–1923). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 564–570.
191. Юріїв І. Акт 22 січня 1919 р. *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 1. С. 3–6.
192. Яблонський В. Державний центр УНР в екзилі у 1920-1992 рр.: історіографія проблеми. *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 155–165. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.155> (дата звернення: 25.06. 2024).
193. Яблонський В. Історичні передумови виникнення та діяльності екзильного уряду УНР. *Наукові праці КПНУ імені Івана Огієнка: Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2013. Т. 23. С. 380–387.
194. Яблонський В. Міжеміграційний рік: Директорія та уряд УНР у 1920 році. *Іван Огієнка і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія: Історична*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. XIV. URL: <https://cutt.ly/JesLJzjc> (дата звернення: 27.06. 2024).
195. Яблонський В. Формування та трансформація політичного режиму Директорії УНР наприкінці 1918 – у 1919 рр. *Київські історичні студії*.

2023. № 1(16). С. 73–83. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.18>
(дата звернення: 25.06. 2024).

196. Яневський Д. Б. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки: монографія. К.: Дух і літера, 2003. 767 с.

IV. Дисертації, автореферати дисертацій

197. Городня Н. Політика країн Антанти і США щодо державності України в 1917-1919 роках: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. К., 1996. 24 с.
198. Дацків І. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02. К., 2010. 474 с.
199. Литвин Н. М. Політика еміграційного уряду ЗУНР: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Львів, 2013. 203 с.
200. Полич М. І. Громадсько-політична та державотворча діяльність Лонгіна Цегельського (1875–1950 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2018. 240 с.
201. Сем'яник О. В. Громадсько-політична діяльність Лонгіна Цегельського (кінець XIX ст. – 1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав, 2014. 186 с.
202. Соловйова В. В. Формування та діяльність дипломатичних представництв українських національних урядів 1917–1921 рр.: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2006. 470 с.
203. Стопчак М. В. Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.): історіографія проблеми: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. Київ, 2010. 536 с.
204. Тичка Г.-М. Східна Галичина у політиці Франції (1918–1923): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2018. 285 с.

205. Швед О. П. Громадсько-політична діяльність Степана Витвицького: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2010. 206 с.
206. Яблонський В. Діяльність Державного центру УНР в екзилі (1921–1992 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2021. 486 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Стаття про створення ЗУНР у газеті «Україна».

6 листопада 1918 р.

Джерело: Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: світлини, карти, документи. К., 2008. 30 с.

Додаток Б. Заклик уряду ЗУНР до населення Східної Галичини стати на захист української державності

Ч. 2.
Ціна 50 сот.

УКРАЇНА

перша нова часопись на землях вивільненої галицької України. Виходить щотижня.

Жовква, субота 16. листопада 1918.

ПІД ОРУЖІЯ!

Український Народе!

В сій хвилині важить ся доля Твоя, доля Твоїх дітей, Твоїх вуйнів і правнуків!

Велика світова війна, в котрій попало стільки ж крові і сліз, в котрій пропало стільки Твого добра — скінчилась тим, що вона зруйнувала старий несправедливий порядок і застанила всі народи будувати новий.

Кождий народ має бути вільний і рівний, паном на своїй власній землі! Один народ не сміє вже більше панувати над другим — проголосив американський президент Вільсон, — тому, що теперішнє велике нещастя пішло не з чого іншого як тільки з того, що одні народи панували і багатіли, другі служили і бідніли.

Австрійський цісар у своїм маніфесті з дня 16-го жовтня пристає на ці домагання Вільсона і визнає всі повелення в Австрії народу, щоби кождий на своїй землі утворив власну національну державу і обійняв свою частину спадку по Австро-Угорщині.

Всі австрійські народности кинулися будувати свої політичні хати. Не оставив повади й український народ від Перемисля по Чернівці. Устами многотисячного збору мужів довіря проголосив він у Львові дня 19. жовтня свою державну незалежність і самостійність та покликав Українську Національну Раду.

Австрійське правительство признало Українську Національну Раду і заважило дня 31. жовтня, що до панованя на землі автономній Українцями ніхто не має права, тільки сам український народ.

На основі того права, признаного і Вільсоном і Австрією, займало українське військо дня 1. листопада Львів. Українська Національна Рада перейняла від австрійських властей найвищу управу українськими землями і приступила до будови Української Держави, в якій не будови вже прирди і неволі.

Та вже в перших хвилях нашої нової держави підняв голову лютий і завзятий противник українського народу. — Перед лицем цілого світа не повстадами ся Польки заявили, що український народ не може бути вільний і рівний нічим, тільки мусить дальше бути вічним наймком Польщі. Таким способом горотка чужинця наперечує нам право до самообрання, хоч Українська Національна Рада признала Поль-

кам на українській землі повну рівноправність і свободу.

Та наші Польки заявляють, що не хочуть з нами жити по братерськи, тільки хочуть бути й дальше нашими панями, та що ми мусимо їм служити.

Сей наш ворог нечисельний що правда, та він свідний, бо має досі всю владу у своїх руках. Він доти не покине своїх претенсій, доки ми не похитнемо йому до очей, що у нас є сила, що у нас єдність, порядок і право.

До того мусимо мати передусім своє військо, національну армію! Сих хоробрих і безсмертною славою окритих відділів, які в сій хвилі має під рукою Українська Національна Рада, за мало!

Тільки велика національна армія в цілім краю, зорганізована і готова, може переконати всіх противників, що даремна їх злість і жадоба панувати над нами!

Коли світ побачить, що український народ став зброєю лавою як один муж і тримає в руках зброю, то загальний мировий конгрес, який збереть ся в найближшій часі для перебудови політичного ладу на світі, признасть самостійність українського народу і відкине забаганки його ворогів.

Український Народе!

Ми не кличемо Тебе на нову війну! Ми кличемо Тебе тільки, щоб Ти зрозумів небезпеку хитростанув із зброєю в руці на сторожі Твого права, Твого майна, долі теперішнього і будучого покоління. Стільки пролив Ти найціншої крові за чужу справу, був вірний і хоробрий; постійже ще короткий момент за найсвятіші власні права, за найцінніше власне добро, за землю і волю!

Коли у нас буде велика національна армія, то трудна справа урядування нової держави зробить ся скоро і легко; без всякого війська запанував би нелад, а з нього спористали б тільки протпанники.

Тому кождий, що тільки здоровий, нехай записує ся до української армії!

Кому тільки доля Рідного Краю лежить на серці, кому не байдуже щастя дітей і вуйнів, хто не хоче паняння, хто натомість бачить собі справедливого ладу, хто не хоче більше жити в неволі, темноті і убогості, бути напаскуванним і поштуркваним, той зараз як сій пригтане до українського війська.

Джерело: Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: світлини, карти, документи. К., 2008. 30 с.

Додаток В. Тимчасовий основний закон (Конституція) ЗУНР.

13 листопада 1918 р.

Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель був- шої австро-угорської монархії

ухвалені Українською Національною Радою на засіданні
дня 13. падолиста 1918.

Артикул I.

Назва.

Держава, проголошена на підставі права самоозначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 16. жовтня 1918 року, обнімаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно Українцями, має назву **Західно-Українська Народня Республіка**.

Артикул II.

Границі.

Простір Західно-української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирівю і Буковини, та з українськими частинами бувших угорських столиць (Комітатів): Сніп, Шариш, Земляни, Уг. Берег, Угоча і Марморош. — як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла барона Черніга *Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von der k. k. Direktion der administrativen Statistik, Wien 1855 Maasstab 1: 864.000*).

Артикул III.

Державна суверенність.

Отця державна територія творить самостійну Західно-українську Народню Республіку.

Артикул IV.

Державне заступництво.

Права влади іменем Західно-української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпородного, тайного і пропорціонального права голосовання без ріжнці пола. На сій самій основі мають бути вибрані

Установчі Збори Західно-української Народної Республіки. До часу зібрання Установчих Зборів виконує всю владу Українська Національна Рада і Державний Секретаріат.

Артикул V.

Герб і прапор.

Гербом Західно-української Народної Республіки є: Золотий лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державний прапор є синьо-жовтий. Державна печатка має довкола гербу напис: Західно-українська Народна Республіка.

ЗАКОН

з дня 21. листопада 1918 р. про тимчасову організацію судів і влади судейської.

До предложения Державного Секретаріату постановляє Українська Національна Рада:

§ 1.

Закони і розпорядки, на підставі котрих в бувшій австрійській державі виконувало судівництво, оскільки вони не противлять ся державності Західно-Української Народної Республіки остають аж до їх зміни, згідно знесення в правній силі і на їх підставі має ся далі вести судівництво.

§ 2.

Всі закони і розпорядки, які мали на цілі охорону прав і інтересів бувшої австрійської держави, її армії та її органів, як також охорону прав і інтересів бувших її коронних країв, мають від тепер аналогічно примінювати ся для охорони прав і інтересів Західно-Української Народної Республіки, її армії та її органів.

§ 3.

Всі суди, які знаходять ся на території бувшого ц. к. вишого Суду краєвого у Львові, стають судами Західно-Української Народної Республіки і є обов'язані в її імені виконувати далі спорове, неспорове і карне судівництво.

§ 4.

Всі агенди, бувшого ц. к. австрійського Міністерства судівництва переняв на області Західно-Української Народної Республіки Секретаріат судівництва, до якого будуть належати також іменования судових урядників. Судів іменує Державний Секретаріат на предложення Секретаря судівництва.

§ 5.

Артикули 1., 5., уступ 2. артикулу 6., артикул 12. і уступ 1. артикулу 13. основного закона з 21. грудня 1867, ч. 144. В. З. Д. про судейську владу зносять ся, та на їх місце входить в життя приписи сего закона.

§ 6.

Ц. к. Повітовий Суд буде зватися „Повітовий Суд Західно-Української Народної Республіки“.

Джерело: Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: світлина, карти, документи. К., 2008. 30 с.

*Додаток Д. Урочисте проголошення Акту злуки УНР та ЗУНР на
Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р.*

*Джерело: Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української
Народної Республіки: світлини, карти, документи. К., 2008. 30 с.*

Додаток Е. Представники Антанти та члени делегації ЗУНР під час перемовин стосовно припинення польсько-української війни.

26 лютого 1919 р.

Джерело: Акт Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки: світлини, карти, документи. К., 2008. 30 с.